Svätok VIII.

Sobrané Diela Svetozára Hurbana Vajanského

Vajanský

VIII.

Sobrané Diela Svetozára Hurbana Vajanského.

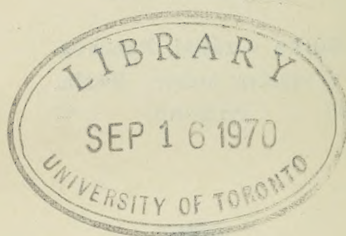

Sväzok VIII.

Búrka v zátiší. Pančava.
V malom meste. Husľa.
□ Podivíni. □

Nákladom Kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku v Turčianskom Sv. Martine. 1910.

Tlačil Kníhtlačiarsky účast. spolok v Turč. Sv. Martine.

Búrka v zátiší.

Novella.

(1882.)

I.

Magister ludorum.

Suďba dedinského učiteľa býva často nasledujúca: Mladý šuhaj prejde zo žiackeho života zrovna do úradu. Ledva počala sa rozvíjať duša, um samostatne myslieť, prijíma ho zákutie do svojho lona, prikuje k rozladenému organu a katedre, nožíkmi chlapcov dopihlikovanej. Čo dumať, o čom premýšľať? Predbežne a predovšetkým o ženbe. Najde sa dievčatko s červenými lícami v strakatej sukienke... Ošumelá strecha školskej chalúpky pokrýva onedlho šťastný párik. Roky bežia — deti sa množia... Čím dial, tým viac rozlaďuje sa organ a zosychá duša organistova; stupne katedry častým stúpaním dostaly korýtka — koľko ráz musela na ne stúpiť noha učiteľova! Abeceda a tabula Cebetis zunovala sa staríkovi, konečne zunovalo sa mu všetko, a preto si ľahol do hrobu na cintoríne na večný odpočinok. Veď cestu dobre poznal — nejedného dedinčana odprevadil ta svojím mekotavým spevom. Rodina jeho — zkade noha, zkade ruka, dľa aristokratických pochopov

sedliakov-autochtonov — tiahla preč z opusteného domku — boh zná, kam! O nedlhý čas zmizne i meno jeho z dediny, v ktorej prežil a pretrpel toľko rokov.

Matej Mráz učí už desať rokov čulú mládež orechoviansku. Jeho otec, taktiež učiteľ, dušil sa každú sobotu, že dá syna radšej za ševca, hoci i za pastiera, len nie za učiteľa. Že mu skôr oči vykole, než by mu mal dať do rúk feruľu. Avšak milý Maťko zostal predsa so zdravými očami milým učiteľom, hoci i duša jeho túžila po »niečom vyššom«. Rozohnal sa bol totiž za teologiou, už sa videl na brehoch Sály, v kraji filozofie a piva! Otec umrel, zanechal vdovu a nezaopatrenú dcérku. Súdená feruľa neušla umnému, trochu podivínskemu Matejovi.

Po smrti matkinej vydal sestru za Martina Kalinu, svojho neďaleko bývajúceho kollegu. Tridsaťdvaročný muž zostal razom sám. Do jeho chyže vodvoril sa skoro staro-mládenecký neporiadok. Tu počal pomýšľať na ženbu, tým viac, keď i cirkevníci robili časté narážky, že by oni veru radi pani rechtorku. Matej Mráz prehodil čez plece botanickú pušku a vybral sa poľom a horami do užľabinského mlyna. Ta ho poslaly tetky. Cestou nasbieral hodne brúkov a motýľov, pripevnil svoju korisť ihlicami o zelenkastý klobúk. V sade mlynskom stretol sa s buclatou Aničkou. Ona vytreštila oči, potom vypukla v zdravý, hlasitý smiech. Pán učiteľ mal sa dosť

zručne okolo matky, širokej mlynárky. Avšak buclatá Anička o ňom ani počuť. »Pekný pytač!« smiala sa. »Chrústy a pandravy jedáva!«

Matej zanevrel na celé ženské pokolenie. Jeho um bol prijarý, aby si nevyhľadal nejaké zamestnanie. Prázdnota v srdci pobádala ho priľnúť k prírode. On si ju zamiloval, ako každý umný človek, odsúdený žiť v dedinskom zákutí. Poľovačka nezodpovedala jeho mäkkej prírode, nuž prišiel nevdojak na sbieranie rastlín a hmyzu. Robil to viacej z potreby srdca, než z vedeckých ohľadov, hoci si pekné prírodné známosti nadobudol. Vedel o každej rastlinke, kedy kvitne, kedy ide do semena. Nuž a táto nevinná zábava, tak úzko srastená s jeho citeľným srdcom, stala sa posmechom a zadovážila mu košík! Veru ho to veľmi rozhorčilo. Matej zahrešil (a to sa málokedy stalo), a Orechovanci zostali bez pani rechtorky. Už mu minulo tridsaťšesť rokov, a predsa ani raz nepomyslel, že jest na svete ženské pohlavie. Časom vo sne zkrsne mu postava mladého dievčaťa, ktoré vídaval ako študent na balkone v záhradnej ulici, keď ta chodieval s knihou v ruke. Sladká tajná túžba zahorela v ňom po každý raz, keď videl belieť sa široký záhradný klobúk... no to dávno, a sen je šumina a bublina. Naduje sa, vzplanie vo farbách a zlate — pukne a odpadne, ako špinavá kvapka. Tou špinavou kvapkou bola buclatá mlynárka.

Vo svojej záhradke sedí Matej Mráz a dymí z dlhej pípy. Lipy okolo kostola sú v plnom kvete, tisíce a tisíce včiel bzučí v ich košatých korunách. Najväčšia z líp rozkonárila sa nad šindlovou strechou kostolíka, tak že ho temer zpolovice pokrýva. Štvorhranná veža kuká nad zelený baldachýn krásnych stromov. Matej zadumal sa, ba takmer rozsmútil. Prišly mu nevdojak na um pyšné dumy mladého veku: skutočnosť veľmi delila sa od oných vozdušných stavieb bujarej fantázie. Tajná túžba po vzletnejšom živote častejšie ožívala v ňom, azda práve preto, že neznal chlopôt rodinného života a zachoval sviežosť duše. Keď vedel sa tešiť riedkemu rodzaju trávy, šípu, maliny, prečo by nemalo živšie zatrepotať srdce jeho pri rozpomienke na krásne časy mládeneckých snov, z ktorých nevyplnil sa ani jeden?

Ticho púšťal pán učiteľ belasé obláčky dymu do letného povetria. Bol to muž strednej postavy, živých čŕt a mal hlboké modré oči. Gaštanová brada okružovala zbarnavenú slnkom tvár. Ešte ani jedinej šedinky nebolo v nej badať. Chodil priamo, riedko sa smial a mal chýr prísneho, jestli nie mrzutého človeka. Občania ho radi videli pre jeho silný hlas a pekné pohrabné verše, pri ktorých »ešte len i prezpoľní plakali«.

Popri záhrade učiteľovej pohybovala sa mladá deva, v ruke knižku, pod pažou belasý

slnečník. Rechtorov biely pes vybehol ako šialený z vrát a oboril sa na devu, ako by ju chcel zjesť s knihou i slnečníkom.

»Ideš ležať, Zahraj«, bolo počuť silný hlas Mrázov, ktorý vytiahol pipasár z fajky a hrozil svojmu cerberovi. Pes utiahol sa s mrzutým kňučaním pod vráta.

Mladá deva zavrela knihu a oprela sa o plot.

»Dobre, že som vás našla, pán učiteľ«, riekla veselo a roztvorila slnečník. Slnko bolo práve vyskočilo zpoza oblaka a hodilo svoje horúce blesky na spanilú, mladistvú tvár devy. »Náš klavír je dokonale rozladený... už týždeň nehrám. Prosím vás, ako dobrého majstra, pomôžte mi v biede. Dva klávesy vrčia, ani váš Zahraj, a tretí ide celkom na hlucho. Každý mesiac čakám nové sľúbené piano — ale posiaľ nič nechodí.«

»Myslím, že ste vo mne nenašli pravého lekára. Svoj starý klavír ešte po biede naladím. Ale pochybujem...«

»Prosím sans frase«, pretrhla učiteľa devuška, jediná dcéra zemského pána Orechovanského, »i ja vám pomôžem. Niečo len dosiahneme. Nedávno večerom išla som s apuškom popod vaše obloky. Vy ste hrali na svojom starootcovskom štrngáči... kto vie také tóny vylúdiť z práchnivého škrychu — iste vylieči i moju truhlicu!« Devuška sa zasmiala mladým srdečným smiechom a podala čez plot učiteľovi ruku.

Čipkový rukáv zadržal sa na ratoliestkach živého plota, a biele ramienko zaskvelo sa, odrážajúc sa jarko od tuhej zelene. Matej nesmelo podal ruku deve, ktorá ju silno potriasla. No učiteľ nebol rád pozvaniu.

»Smiať sa chcú nado mnou«, pomyslel si Matej Mráz, a akýsi stín sadol mu na tvár. On vôbec veľmi rád vyhýbal domu Orechovanského, ktorého hlavná »rezidencia« bola v Orechovanoch. Po prvé nesmierna pýcha a márnosť, a po druhé tupé opovrhovanie slovenskej reči odstrašovaly skromného, ale jemnocitného muža od domu patronátskeho. Bol sa niekdy učil maďarčine, avšak len biedne zbytky zostaly mu v pamäti. A maďarčina panovala výlučne u Orechovanských. Ešte i domových sluhov najímal pán Orechovanský na Dolnej zemi, a iba pri dvoch somároch, slúžiacich za hračku deťom, nechal slovenského šuhajca, akoby na posmech. »V mojom dome nesmie nikto hovoriť po slovensky, iba pohonič somárov«, hovorieval často. Pravda, vec ináč vypálila. Deti maly rady somárov a pri nich i čiperného sluhu! A hoci i bola slovenčina prísne vykázaná z panského domu, všetky deti, nevynímajúc ani veselej Hermy, naučily sa od somárovho pohoniča lepšie slovensky, ako od brutálnych a kmínskych dolnozemcov maďarsky, ktorí sa veľmi husto zamieňali. Jedni utiekli z »görbe országu«, druhých vyhnali pre krádež a zlodejstvo. Darmo, slo-

venský vzduch je čistý, prenikavý a s ním vtiera sa všade i slovenské slovo.

Herma Orechovanská nedávno prišla z mesta, kde ju »vychovávali«, a hoci mala 17 rokov, bola ešte pravým deckom. I črty jej tvári boly akési málo ustálené, málo vyvinuté. Milostná, belunká tvár bola čistá tabla, na ktorú mal ešte len písať život črty svoje. Celý svet pestrel sa pred jej veľkýma sivýma očima veselými farbami. Jej matka, rodom barónka, často hrešila dcéru pre rozpustilé kúsky, ktorým chybela šľachtická »contenance«. V malých manželských nedorozumeniach často dávala cítiť svojmu manželovi vzácnosť svojho barónskeho pôvodu. Jestli prišli sedliaci k Orechovanskému, hneď ztratila sa z izby.

»Flakon!« zavolala komornej, a mrštila sa, voňajúc kolínsku vodu. »Ernö«, hovorievala svojmu ďalšiemu príbuznému, Ernestovi Klennerovi, ktorý letom u Orechovanských býval, »môj muž sa celkom zosedliači! Na zimu musíme do mesta! Vysvetlite to Karlovi.«

Karol Orechovanský nedal nič na všetky vysvetľovania. Malo to veľmi základnú príčinu. Majetok jeho ledva uniesol výdavky dedinského života. Úroky žraly vyše polovice dôchodkov — druhá čiastka nepostačovala na vrtochy ženine. V dome Orechovanských žila ešte tetka Karlova, Lydia Skalická, vdova po majorovi, ktorej počínal sa človek od poručíka. Do tejto

rodiny volala Herma nášho učiteľa ladiť klavír; jeho to rozladilo.

Mráz ani nesľúbil, ani neodoprel. Herma pochválila jeho záhradu, sľúbila, že príde obzreť jeho kvety, a išla ďalej. Vysoká jej postava zmizla za vrbinami, okolo potoka nasadenými.

Medzitým sa večer sklonil na svet. Včelky už nebzučaly v lipách, zato tiahol listím večerný vetrík.

»Pán rechtor! pán rechtor!« ozval sa veselý, polodetinský krik z brány školského domu, »strašidlo ide.« Bránka záhrady sa rýchlo otvorila a dnu skočilo mladé sedliacke dievča. Dlhé vrkoče vinuly sa jej po chrbátku. Malé bosé nôžky strojne dupkaly pieskovým chodníčkom. Dôverne kľakla si k Mrázovi a schovala hlávku do jeho lona. Pred bránkou stál mladý chasník, asi dvadsaťročný, v bielej plachte, na hlave mal tekvicu, z ktorej boly vybrané jadrá. Dve dierky maly predstavovať oči, podlhovastá medzierka nos. Čez oči a nos tekvice svietil plamienok sviečky. »Hej, dám ti ja strašidla, Janko«, preriekol učiteľ, zdvihajúc dievča. »So svetlom nerobiť pletky. A ty, Marka, maj rozum! Už si nie viacej školské decko!«

Janko Olša, prekvapený prítomnosťou učiteľa, sňal rýchlo tekvicu s hlavy a, zahasiac sviečku, odbehol rýchlo.

Naozaj, Marka už vyrástla zo školy. Jej otec, kostolník, pri všetkej svojej chudobe ma-

znal ju, ako mohol a vedel, ba staral sa všemožne, aby sa viac naučila a menej ťažko robila, ako ostatná dedinská mlaď. Adam Bohunka, znamenitý kostolník orechoviansky, nebol prastarým občanom orechovianskym. Kostolníkom stal sa len preto, že bol krajčírom, nosil krátku remeselnícku kacabajku s olovenými gombíkmi, čo sa lepšie hodilo, keď chodil po kostole so zvonkom, alebo keď utieral kratiknôtom oltárne sviece, ako široká halienka, alebo ťažký kožuch.

Pán učiteľ po šťastnom zahnaní mladého šuhaja sadol zase na lavicu, s ktorej ho bol vybúril neočakávaný zjav, a zatíchol. Marka obzerala kvety, kloniac sa ku každému. Ťažké vrkoče padaly jej do rezedy a zavlhaly rosou. »To parúťka rozmarínu; ale vonia muškátik; a táto panská tráva! — Bola by Jankovi za širák! Nedostane, naľakal ma.« Tak a podobne klebetilo mladé dievča, skáčuc po chodníčkoch, až sa jej sukienka opálala. Na živôtku, vyšívanom červenou bavlnou, skvel sa rad bielych gombičiek. Krátke opliecko nezakrývalo barnavé ramienko. Učiteľ nevdojak pomyslel si na rameno Hermy. Bolo belšie, plnšie a pravidelnejšie. Načo je toto podivné porovnanie? Ako si to vysvetliť, že mu niečo takého skočilo do umu a drážilo obrazotvornosť?

»Spievaj, Marka«, riekol a položil hlavu do dlaní. Marka, celá naradovaná, preskočila hradu a sadla na lavičku.

»Celkom novú novučičkú vám zaspievam, ale iba potichu«, riekla, a o chvíľu ozývala sa monotónna pieseň na preddomí učiteľského domu. Bola to celá ballada o utopenej deve. Tóny vinuly sa z čistých mladých pŕs s tajenou silou, jasne, zvonno.

»Ja spievam, a vy spíte«, riekla konečne urazeným tónom. Mráz sa strhol. »Nespím, ale to je smutná pieseň! Kdes' ju sobrala?«

»Ešte je nie konec«, rieklo dievča a počalo spievať.

»Domov, Marka«, zahundral učiteľ roztržite a vstal. Dievča mu chcelo pri odchode ruku bozkať, on nedovolil. Dlho boly jeho obloky otvorené. Vôňa líp tiahla do skromnej chyže. Zabudnutý, sklamaný muž nemohol dlho zaspať. Aký to bol dnes divný deň!

II.

Ženích z mesta.

Dom Orechovanského stál za dedinou, bližšie k horám, ktoré bránily Orechovany a celý kút pred severným vetrom. Zprava tiahlo sa nižšie pohorie, zľava holé kopce. Iba od juhu bol výhľad otvorenejší: tam nachádzaly sa role a pašienky orechovianske. K hradskej mali Orechovanci pol druhej hodiny. Viedla k nej poľná cesta, letom prašnatá do zadusenia, jaseňou a jarom blatnatá, že sa kolesá po osi zarývaly.

Dedina mohla sa právom pomenovať zátiším. Sami dedinčania boli omnoho zachovalejší, ako ich súsedia, možno i zatvrdilejší v predsudkoch. Celý ich styk so svetom pozostával v návšteve trhov mestečka, asi tri hodiny vzdialeného. I kroj ženských zachoval sa v prastarej svojej pôvodnosti. Po okolných, viac svetských dedinách silno rozprestranily sa mašinové čipky na ženských čepcoch, živôtky vyšívaly hodvábom, ba počaly nosiť »vlniaky« na hlavách. V Orechovanoch nosily ženy na čepcoch doma zhotovené *klepané* okrasy, dievčence chodily s voľnými vlasmi a nadol spustenými vrkočmi; žlté plachtičky ešte neboly vysúdené farbistým, vlneným ručníkom. Medzitým, čo u okolitých sedliaček pás vystupoval vždy vyššie a vyššie k hrudi, v stiahnutom krátučkom živôtku, prirodzené formy tela hyzdiacom, hľadala sa prednosť a krása, orechovianske dievčiny a ženy nosily prirodzene dlhý živôtok, nehatiaci rozvoj hrudi. Podobné, veľmi podstatné rozdiely nosiva často súsedia u nás bezprostredne, práve tak, ako dialektické odchýlky.

V dedine panoval starý zvyk, v panskom dome žilo sa dľa možnosti novosvetsky. Tetka Lydia rojčila o Itálii, Milane, novosvetský pán Orechovanský o maďarčine, jeho žena o zemianskych prednostiach, dvaja jej synovia, jestli prišli na pár týždňov navštíviť rodičov, nudili sa najmodernejšou nudou, pozdravovali sa vzá-

jomne s *»čau«*. Starší, Ernest, bol malý úradník pri ministerstve, mladší, Pišta, študoval práva, oba však zdedili po matke pevné presvedčenie, že sú už od národa niečo lepšieho, ako iní ľudia. Ich otec bol síce fanatik, avšak predsa väzelo v ňom kus staro-uhorskej zemianskej bonhomie, táblabirovskej originality. Synovia zato zostali následkom výchovy chladnými zúrivcami; posledné pásmo, ktoré viazalo otca k otcovskej pôde, prervané bolo u synov haraburdáctvom nových škôl, vo vede plytkých, na cit málo alebo nič neúčinkujúcich. Už ako malí chlapci zanechali dom a kraj, a tak lepšie dojmy nemohly sa vkoreniť do ich sŕdc. Zato ich sestra viacej nassala zo sviežej prírody a pôvodnosti kraja a ľudu. Už ako dievča priľnula k svojej dojke a potom varovkyni s takou láskou, že starý Orechovanský, *»purifikujúc«* svoj dom od »buta« slovenčiny, neodhodlal sa bodrú Katarínu odohnať. Pomohol si fikciou, hovoriac, že Katarína pochádza vlastne zo Segedína... na čo i jej maďarské priemeno *Kováč* ukazuje! Okrem toho potešil sa tým, že prizval k dcérke Maďarča, nechutné, vzdorovité dievčisko s bezodným žalúdkom, mlsné, lživé a nečisté. Avšak umné slová Katky vnikaly do duše panského decka hlbšie, ako žvachot cudzinčaťa.

Front domu Orechovanského, obrátený k dedine, spočíval na štyroch bielych stĺpoch. Tam sa dobre sedelo večerom. Za domom bola dosť

veľká záhrada s veľkým starým zapustnutým rybníkom. Vysoká trstina rástla po brehoch, v prostriedku na malom umelom ostrovku stála drevená filagoria. Čerstvý hôrsky potôčik vtekal do rybníka. Na červeno zafarbený člnok stál u brehu. Úzadie záhrady tvorily staré stromy, gaštany, lipy a agáty. Z celku i jednotlivostí bolo patrné, že si starí majetníci domu a majetku dobre vedeli a mohli nažívať. I široké izby, priestranné komory a pivnice boly toho dôkazom. Avšak časy sa menia...

Starý Orechovanský bol veľmi namrzený. Dostal od syna-úradníka list, ktorým zničené boly predbežne výhľady na postup v úrade. V postscriptume pýtal nadto okrúhlu summičku peňazí, a to obratom pošty. Panej Orechovanskej bolo oboje veľmi prirodzené a neskormútilo ju. »Náš syn nemôže predsa vyžiť s osemdesiat zlatými mesačnej gáže!« To konečne uznal i Karol, avšak aká pomoc! Zase požička!

»Čo je viacej, keď i požička! Zabúdaš na blýskavé dedictvo, ktoré nás očakáva.«

»Zajac v húšti«, zamrmlal Karol a ovinul sa do svojho chaláta, ako by trešťalo.

»To je iba otázka času, a veľmi krátkeho času. Brat tvoj leží už od roka, požil, požil... každému príde čas.«

»Isteže, brat môj je chorý, beznádejno chorý, avšak ešte žije! Nepekne, Lujza, čakať na smrť, neradno stavať na ňu plány. Aké mám

vlastne právo očakávať niečo? Rovnako podelil nás otec... Brat šiel svetom, staval domy, bol činným, pilným gazdom. Čiastka jeho vzrástla! Ja som zostal v otcovskom... moja sa roztopila! A vieš, že nám už toľko dal, čo robila jeho dedovizeň? Áno, dal nezištne! Vrátil do týchto múrov, čo bol z nich vyňal.«

»Nuž ale veď nemá nikoho, okrem teba a tvojich detí. Aká nespravedlivosť očakávať to, čo právom pripadne deťom našim?«

Karol sa akosi rozveselil. V slovách jeho manželky nebolo naozaj ničoho neprirodzeného a skrivodlivého. Do chyže vklátila sa Lydia s otvoreným listom v ruke.

»List z Milana!« volala už vo dverách. »Mio caro Milano!«

Tetka celá oživla. Hoci mala už skoro šesťdesiatku na shrbenom chrbte, strojila sa vkusne, zatierala šedivé vlásky a hovorievala, že človek nestarne, jestli má len srdce mladé. Vrásky na belunkej, jemnej tvári pravda inšie hovorily. Vtedy si dámy ešte nedávaly tváre massírovať.

»Aká si šumná, Lydia«, žartoval Karol Orechovanský a sadol na nízky diváňček.

»Pravda, belasá farba mi pristane?« pýtala sa s úsmevom Lydia a sadla k nemu. »Práve mi píše Julietta, že dala už na poštu moju novú belasú robu z italského hodvábu! Aká radosť!«

Z bočnej izby ozvaly sa zvuky piana a klepanie kladivka. Matej Mráz prišiel ladiť klavír

— pravda, až keď Herma trikrát poslala za ním. Na preddomí vzala ho za ruku a viedla do chyže. Bolo mu akosi ťažko okolo srdca.

Tetka Lydia strčila kudrnatú hlávku medzi dvere.

»Kto to šramotí?« pýtala sa pani Orechovanská, melancholicky pozrúc do obloka.

»Dedinský rechtor«, riekla Lydia, pokrčiac nosom; »Herma stojí mu za chrbtom, iste ho ona dala zavolať.«

»Zase sa jaší!« vzdychla barónka a hodila rukou. »Herma má podivné passie! Pasáci, rechtori, staré dievky, to sú jej milí ľudia! Nedávno priviedla do salonu sedliacke dievčisko! Marka sem, Marka tam, a ukazovala jej všetky albumy a kresby. Mal bys' jej to prísne zakázať!« obrátila sa k svojmu manželovi s výčitkou.

»A či som nezakázal? Ale kto bráni mazlenu, keď ju chce otec pokutovať? Ty i Lydia vrháte sa mi do ramena!«

»Fi donc! rechtor!« riekla Orechovanská a prešla si čez tvár bielym ručníčkom s vyšitými veľkými červenými sedemrožkatými korunami.

»A vždy po slovensky drkoce«, rozohnil sa Karol; »nedávno pozvala ma ‚apenkom'! Aký som ja ‚apenko'?«

»Milano, mio caro Milano!« vzdychla polohlasne Lydia.

»Macaroni, lazaroni, salamuči«, rozsrdený doložil Karol Orechovanský; »ty tiež inšie ne-

vieš, ako svoju polentovú Itáliu! Človek tu trčí medzi samou cudzotou! Žena po nemecky, tetka po taliansky a dcéra dokonca po slovensky otravuje vozduch a bridí starootcovský dom! Učily by ste sa po maďarsky!«

Orechovanský vyšiel, tresnúc za sebou dvermi, až sa solídne stavaný dom zatriasol. On sa skoro nikdy nenahneval, či išly veci dobre, či zle. Jediná myšlienka na slovenčinu vzbúrila v ňom žlč. Už chcel niekoľko ráz premeniť si meno na Diósfalvyho. Pohľad na začadené obrazy predkov odstrašil ho od toho kroku. Meno je meno, na ňom leží patina drievnosti. Okrem toho jeden Orechovanský vyznačil sa bol v bitke pri Moháči... Sláva historická tohoto mena sotva prešla by na Diósfalvyho. Tak z rodinných zemianskych ohľadov zostal pri starom mene, v daných príležitostiach však hovorieval, že je poľského pôvodu, hoci Orechovany neležaly v Poľskej. V zášti proti slovenčine súhlasila s ním jeho žena úplne, hoci menej z etnografických príčin, ako zo zásady nobility. K maďarčine nemala zvláštnej sympatie, no predsa lámala ju často len preto, že to kázala móda a moderní ľudia chválili.

»Vďaka vám, pane učiteľ«, riekla Herma, keď Mráz schoval kladivko do hlbokého vačku svojho kaputa, »a teraz pôjdeme spolu na prechádzku.«

Matej Mráz bol by sa vyhovoril, ale nemčina,

v ktorej boly slová tieto povedané, hatila ho, tak že vôbec málo hovoril. Herma prijala jeho mlčanlivosť za svolenie, a čo chvíľa stála pred ním oblečená, hotová na prechádzku.

»Už dávno chcela som sa vás opýtať po názvoch kvetov, ktoré rastú u nás. Vy vraj poznáte všetky korienky a bylinky, hovorila mi Marka Bohunková. Aké je to milé dievčatko! Keby mi nebránili, nesmela by ani z nášho domu.«

Pán učiteľ šiel mechanicky pri boku dievčaťa. Ani sám nezbadal, keď opustili dedinu smerom k pohoriu. Júnový deň skvel sa v plnej svojej kráse a farebnosti. Slnko bolo ešte vysoko, keď prišli k hore. Úzkym závozom kráčali strmo dohora. Dych mladej dievčiny zosilnel, čezeň bolo možno počuť tlkot srdca. Matej počul oboje. Na jeho tvár sadla červenosť mladosti; akýsi svobodný pocit ovládal starnúcim mužom.

»Aký to bol kus, čo ste hrali nedávno večerom? Mňa okúzlil! Akási slávnostná, hymnická svätosť dýchala z neho. I tatuškovi sa páčil«, preriekla deva, keď vyšli na krížne cesty.

»Jestli sa nemýlim, hral som ‚Kto za pravdu horí'... je to stará slovenská pieseň.«

»Slovenská?« zadivila sa Herma a jej oči sa zväčšily. »A Marka mi ju ani raz nespievala!«

»Marka jej nezná.«

Herme nijako nešlo do hlavy, ako by ju nemala Marka znať, keď je »slovenská«. I jej bol

pochop »slovenský« totožný so »sedliackym«. I podumala sama v sebe: »Predsa má pravdu moja mať, že sú rechtori iba do kaputov navlečení sedliaci.«

Herma odbehla, a za chvíľu priniesla hrsť kvetov a tráv. I počala sa botanická zkúška. Mráz ochotne vysvetľoval, prišiel takmer do ohňa. Prešli do slovenčiny, ani sami nevedeli ako. Z mlčanlivého učiteľa stal sa rečník. Prešiel do teorie, počal rozvinovať systémy... potom prišiel rad na prírodu vôbec. Umné poznámky devy viedly ho vždy ďalej a ďalej. Herma sadla k nemu, hľadela mu na ústa, prisvedčovala, alebo sa hádala; Matej celý omladol. Sladká vôňa viala z bytnosti mladej devy. V každom slove javil sa iskrenný, bezprostredný cit. Ona v ohni mladom položila svoju ruku na jeho plece, ako dieťa, ako opravdivé dieťa. Telom učiteľa prebehla sladká triaška. Dávno zabudnutý pocit preletel jeho dušou. Zmútil sa — zamĺkol. Pozdvihol oči — ony stretly sa s jasnými očami mladého dievčaťa. Ako milo svietily, aká hĺbka je v nich. Malinové polo-otvorené pery, koľko prelesti, koľko vnady! V črtách mladistvej tvári celá smes budúcich citov a myslí, ešte neprecítených a nepredumaných! To je ešte nepovedomá krása, pravý puk budúcej ruže! Nie... to je predsvit rodiacej sa hviezdy, vysokej, ďalekej hviezdy!

Už počalo slnko sadať za hory, keď sa na

zpiatočnej ceste blížili k dedine. Marka bežala oproti nim s plačom.

»Čo ti je, Maruška?« spýtal sa učiteľ dievčiny, ktorá nemohla prísť k slovu pre slzy.

»Bola som v panskom dvore, kišasonka mi kázali prísť, mladý pán Ernest pohuckali na mňa psa! Moja nová zásterka!« a v tom ukázala roztrhanú zásterku.

»Azda nie naschvál?« tešil učiteľ dievča.

»Naschvál, naschvál!« pretrhla ho s krikom Marka. »Však sa Janko Olša zadušil, že im to odplatí! Povedia mladému pánovi, kišasonka, nech sa má na pozore pred Jankom! On zúri ako divý, vylomil veľký kôl z plota! A on je silný!«

»Ernest je divok«, riekla Herma, obrátiac sa k učiteľovi. »Neplač, Marka, zásterku ti kúpim, a mladý pán dostane od apuška.«

»Apuško ich sa smiali, keď som volala na ratu«, pokračovala Marka. Veľké slzy tiekly jej tvárou, hoci sa tvár devy trochu vyjasnila nad sľubom. Nová zásterka má mnoho príťažlivosti.

»Aby i na mňa nezahuckali psa — pôjdem rovno domov, slečna«, riekol s ťažkou výslovnosťou nemčiny Mráz.

»Čo som podlžna za ladenie klavíra?« pýtala sa deva a vyňala z vrecka malú aksamítovú tobolku. Tvár učiteľa zasmútila sa. Slová devine vrhly ho nazad z ideálnych snov do

horkej skutočnosti. Strhol klobúk, chytil Marku za ruku a ubieral sa cestou k škole.

Prijdúc domov, nerozsvietil svetla, ale sadol v stemnelej už chyži do kúta na starootcovský kožený stolec. Drevené hodiny chrapľavo ťukaly na stene medzi oblokmi. Plechové kyvadlo za každým ťuknutím mihlo sa v pološere obloka. Starý kocúr priplichtil sa k svojmu pánovi, pritisol ľavý bok k jeho nohe a, vystrúc ohon dohora, vrčal prívetive. Jeho pán ho nepohladil po chrbte, ako obyčajne. Stará posluha učiteľova strčila hlavu medzi dvere a pýtala sa, čo sa bude páčiť.

»Nič, Kata!« melancholickým hlasom odpovedal Matej Mráz. Nabil svoju trúbku, zakresal a počal púšťať veľké kotúče dymu. Dymkárom vraj nechutí potme... už či mu chutilo, či nie, on kúril tuho, až sa celá chyžka zaoblačila. Otvoreným vrchným oblokom valil sa dym do večerného vzduchu.

»Kľúč od veže!« ozval sa sopranový hlas mendíkov v pitvore.

Učiteľ vstal a vzal s klinca veľký vežový kľúč.

»Čo tak neskoro?« zamrmlal na chlapca, podávajúc mu kľúč. »Ešte sa pozabíjate na schodoch.«

O chvíľu ozval sa s veže hlas večerného zvona. Dumno a šumno niesol sa z neveľkých oblokov vežičky, potriasal kvetom líp. Splašené

netopiere vyletovaly rojmi z veže a zo strechových oblokov kostola. Kľukatým letom krúžily ponad lipy a strechy domov. Oblôčky domkov boly temné, iba z kostolníkových sliepňala iskierka. Starý Bohunka sedel nad modlitebnou knižkou a čítal polohlasom modlitby. Na preddomí stála Marka s Jankom Olšom. Dvere nechala pootvorené, aby počula otca.

Janko jej priniesol prstenček s červeným očkom a k tomu parúťku rozmarínu. Ona ho vybozkávala v detinskej radosti, riekla, že ho rada, že zaňho pôjde, aby ju len smelo pýtal. Janko sa bál nielen mrzutého kostolníka, ale i svojich rodičov, majetných sedliakov. Oni tak ľahko nepristanú na chudobnú nevestu! Detinská Marka neuvažovala takýchto ťažkostí. Mala Janka rada od detinstva a nechápala, že by mohly povstať prekážky vydať sa za Janka.

»Ja sa zverbujem, keď ťa nedostanem, hoci ma i vyplatili«, hovorieval Janko. No a starý Olša len nedá svojmu jedinému synovi urobiť takýto zúfalý krok! Mladé dievča nebálo sa teda budúcnosti.

»Marka, posteľ mi!« zavolal Bohunka.

Dvere chalúpky zavržďaly a dievča vošlo do izby, žmurkajúc očami, neprivyknutými k svetlu. Ľahký krok šuhaja zašumel pod oblokmi.

»Zas tu bol mladý Olša!« hneval sa kostolník. »A ty, zjašená deva, voždy s ním na

preddomí! Hovorím ti, upusť od neho! Nebude z vás nikdy pár.«

Marka to už neraz počula, avšak dobre poznala svojho otca. On vždy dudre, ale nikdy jej nič nerobí proti vôli. I tu sa poddá. Olša je šumný šuhaj a ona ho veru rada. Všetko bude dobre.

Starý Bohunka ľahol spať a dlho vzdychal. Asi pred pätnástimi rokmi prišiel do Orechovian, boh zná zkade! Jedni hovorili, že bol dlhé roky vojakom, iní tvrdili, že slúžil u pánov, všetci však privlastňovali mu čosi tajnostného a veľkú zbehlosť vo svete. Vedel mnoho o cudzích krajoch — ba až hen za Pešťou bol. Požíval preto istú vážnosť, ktorá sa pojila s bázňou. Neisté podozrenie napomáhalo to, že starý kostolník dostával každoročne veľký list s piatimi pečaťmi, že žil dosť dobre, polo po pansky, a neposielal dcéru svoju na roboty preč z dediny. Iste, príčin dosť k pestrým klebetám. Jedine jeho príkladná nábožnosť chránila ho od podozrenia bosoráctva.

III.

Katuša.

»A ja vás nenávidím, pane Ernest«, počala Herma trestnú kázeň svojmu príbuznému. Jej cči sršaly naozaj hnevom.

»A ja zas len tvrdím, že ťa rád, do zblaznenia rád, Herma, hoci sa túlaš s kadejakým čertom po poli.«

»Náš rechtor je poctivý, umný muž, on má pred sebou svoj cieľ, a pekný cieľ.«

»Polienka čítať a zvoniť.«

»Vy nemáte ani len takého cieľa, pane Ernest! Či od vás človek počuje inšie, ako pletky a daromnice? Psa huckať na ľudí vám zakazujem. Je to barbarstvo a poukazuje na surové srdce!« Herma hovorila tieto slová povýšeným hlasom. Vtedy on zvučal plno, zvonno, ako ceng ocele.

Pani Orechovanská prišumela do izby, s ňou vošla vôňa parfymová. Dozvediac sa príčinu sporu, rozsrdila sa na dcéru.

»Tys' večným advokátom sedliackej sberby; mňa už viac ráz namrzel tón, v ktorom obcuješ s domestikmi a podobnou čeliadkou. Dnešný tvoj kúsok zaslúži trest! Do svojej izby, Herma! Do večera sa mi nehneš!« Jedovitý bol hlas panej Orechovanskej.

Herma odišla do svojej chyžky. Tam ležaly ešte včerajšie kvety. Uvädlé ich hlávky nevydávaly viacej vône. Herma sadla na svoj divánčik a rozplakala sa srdečným plačom. Matkin prísny hlas, jej tvrdosť ju rozsmútily. Zdedila síce i ona kus matkinej rozhodnosti, ale mala pritom mäkké srdce. Avšak celá horkosť jej duše vyliala sa na Ernesta, ktorého jej svet a snáď

i rodičia určovali za budúceho manžela. Tam na strojnom stolíku ležaly darky od neho: porcelánové amoretty, farbistý vejár, album a Petőfiho básne v skvostnej červenej väzbe. Herma schytila všetky dary a hodila na spodok šatnice medzi staré rukavičky. Zvädlé kvietky vložila do pohára a postavila na toaletný stolík. Sama bola úplne spokojná s takouto pomstou. Utíšila sa. Keby tu bol Mráz, ako by sa mu vedela vyžalovať! Veď sa nemá komu ponosovať!

»Katuša!« zavolala konečne, otvoriac dvere.

Stará slúžka pribehla.

»Čo ti je, holúbok môj?« riekla dobrá starena v čipkovanom čepci. »Veď si mi plakala, dušinka.«

»Rozprávaj! Tú o Zlatovláske, rozprávaj, Katuša!«

»Ah, ako by neplakalo, dieťa moje«, sprasla ruky Kata, zahľadiac sa na stôl, »stračia nôžka v tvojom poháre! Nevieš, že stračia nôžka prináša bôľ a ľútosť? Vyhoď ju!«

»Nie, Katuša, ja chcem bôľ, ja chcem ľútosť. Ty len rozprávaj.«

Blesky večerného slnka zasvietily do devinho oblôčka. Katuša sadla na stolček u divána a počala svoju povesť. Bez prestávky vinuly sa jednoduché sady z úst starenky. Herma znala nazpamäť celú poviestku, ba často pomáhala Kate, keď ju pamäť opúšťala. A predsa, ako verne, ako súcitne počúvala starenku! Novým kúzlom zaujala ju stará báj. Srdiečko svieralo sa

jej strachom, a plesalo radosťou nad konečným víťazstvom dobrej Zlatovlásky.

Už bola tma, keď zašumely hodvabné šaty pred dvermi Herminej izbušky. Vstúpila jej mať. Katuša sa sobrala.

Matka sadla na diván a vyňala bielu šatku. Slzy sa jej vyrútily.

»Ty si neposlala odprosiť urazenú matku, Herma! Moje srdce krváca nad tvojím neposluchom! Čo znamená tvoja hlavatosť? Považ sama, aké je to chovanie! Ako sa môžeš ponížiť a kompromittovať náš dom. Sám Klenner je hlboko obrazený tvojím nepochopiteľným chovaním sa. Sedliacke dievky prichádzajú za tebou, a keď ich odoženú, ty durdíš sa a vadíš s rodinou. Voláš do domu dedinského rechtora, ktorý nezaslúži, aby prekročil náš prah! Okrem toho, že je iba rechtorom, hovorí tvoj otec, že je tajný panslávi a zradca. Či nenahliadaš záhubnosti svojich plebejských vrtochov?«

»Ale, mamička, veď len nemôžem baróna nejakého zavolať, aby mi naladil klavír!«

»Nie o tom je reč, ale o spôsobe, ako obcuješ s podobnými ľuďmi. Jean hovorí, žes' kostolníkovu dievku bozkala na čelo! Nuž či sa to svedčí na jedinú dcéru Orechovanského?« Slzy prešly, surový hnev zunel hlasom barónky.

Herme malo srdce puknúť. Žiaľ matkin ju odzbrojil. Stala sa mäkkou a povoľnou. Vrúcne bozkala ruku matkinu a prosila za odpustenie,

hoci si nebola povedomá zvláštnej chyby, okrem toho, že zarmútila matku.

Orechovanská vstala s diána a vyviedla dcérku z izbového väzenia. Mier zavládal v dome. Herma popravila si vlásky a celý večer počúvala trpelive hladké reči Ernestove. Pred odchodom na pokoj chytil ju za ruku.

»Mesačná je dnes noc; poď, Herma, na rybník.«

Herma dala sa zaviesť k rybníku. Ernest skočil do člnka, podal Herme ruku. Mladí ľudia odsotili sa od brehu. Čln plával ticho po hladine, údery vesla kreslily rastúce kolá po vode. Neďaleko filagorie prestal Ernest veslovať. »Pozor, Ernest«, bolo počuť hlas Karla Orechovanského, »čln sa ľahko prekotí.«

»Nemajte starosti, báči«, odpovedal Klenner. Jeho hlas sa triasol. Ticho pokračoval: »Herma, už je čas, aby sme my dvaja prišli na čisto! Tebe nenie tajnosťou, prečo prichádzam do toho zátišia! V divine slovenskej rastie voňavá ruža! To si ty, Herma. Rodičia moji chceli by ma videť ženatého: želanie ich uchádzajúceho života!«

Klenner zamĺkol. Herme blysnul nevdojak obraz psami honenej Marky. Zimnica zatriasla mladým, rujným tielkom devy.

»Nuž ale načo šíriť reči. Ja ťa zbožňujem, Herma! Z veľmesta priťahuje ma tvoj krásny zjav sem do pustých Orechovian! Poď so mnou do života z tejto mŕtvoty!«

Ernest spustil sa na koleno a chytil Hermu za okrúhle ramienko. Srdce dievčaťa bilo tuho. Dobre síce šípila, čo chce Klenner v Orechovanoch: priame vyznanie lásky, prvé v jej živote, predsa ju prekvapilo. Krv vbehla jej do tvári, tepny slychové bily tuho.

»Poďme na breh!« vyronilo sa zo stiesnených deviných pŕs.

»Až po tvojej odpovedi, milka moja, Herma predrahá!« Čln narazil na schod filagorie, stojacej v prostred rybníka. Trstie zašumelo. Herma vyskočila z člnka, hnaná nepovedomou úzkosťou. Čln sa odrazil od schoda, ona zostala na schode sama.

Vbehla do filagorie. Tam padla na kolená, položila hlávku na slamenú stolicu. Dotknutie ruky Ernestovej pálilo ju na ramienku. Nikdy nepocítila niečoho podobného. Vážna, otvorená tvár Mateja Mráza predstala razom pred jej dušou. Tuším ju vystríhajú verné, umné oči jeho!

»Nerobže pletky«, zavolal z loďky Ernest, ktorý medzitým prihnal čln zase k schodom. Akosi surovo znel v ušiach Herminých jeho hlas.

Herma sa spamätala a vošla do člna.

»Domov, deti«, zavolal s brehu Karol Orechovanský, ktorému šiel už sen na viečka.

Pár úderov vesla, a čln bol u brehu. Ernest objal Hermu okolo pása a vyzdvihol z člna na breh.

Herma nespala celú noc. Ráno prišla matka so zprávou, že Ernest Klenner žiadal o jej ruku.

Starej bolo pytačstvo Klennerovo veľmi po vôli. Manželstvo bude najlepším liekom plebejskej choroby. Klenner je svetským človekom, šľachticom a kavalírom. Aké tu váhanie?

Hermu neprekvapilo svatanie matkino. A ona predsa zbledla. Jej veľké oči dostaly nezdravistý lesk, črty prosté a detinské zduchovnely, ako by dozrely. Do bielej podušky vtisla tvár, hrubé vrkoče padaly až na zem. Temným, hlbokým nárekom zavznela čistá panenská hruď.

Matka si k svojmu prospechu vysvetľovala dcérin usedavý plač. Odišla, a poslala otca do dcérinej izby.

»Hermuška, ženích sa ti hlási«, riekol citne starý pán, »a niet proti nemu nijakej podstatnej námietky. Nuž iba tvoje svolenie čakáme s matkou! No, no, Hermínka, načo reveš, ako organ! Maj rozum, veď ste rodina a známi od detinstva! Načo je to prepiate citlivuškárstvo!« Starý pán položil svoju ruku na hlávku dcérušky. Ona chytila otcovu ruku a tisla na ňu bozky.

»Eh, načo to, Herma! Upokoj sa«, a s tým poberal sa veľmi rýchlo von. Nebol priateľom sentimentálnych poryvov.

Pred dušou devy zaľahla tma. Ona nevedela z nej východu. Neznala sama seba, neznala svojho srdca. Jej um nebol ešte taký skrystalizovaný a ustálený, že by bol mohol riadiť jej vôľu. Nemala vôle, sily chceť alebo nechceť. Vývin tela nekráča voždy zarovno s vývinom duše.

Ernestova pytačka bola predčasná. On svetskou rukou začiahol nemilosrdne do panenského krážu útlych citov! Kráž devinho cítenia bol čistý, nikým nedotknutý, cudzím lúčom neprekrižovaný. Klennerovo nabídnutie rozrušilo razom tichý mier dievčenských snov. Prísnosť žitia oviala ju mrazivo.

»Katuša«, prihovorila sa svojej kojnej Herma, »polož mi ruku na čelo!«

Katuša poslúchala svoju mladú veliteľku.

»Máš studenú hlávku, pyštek môj zlatý, len očká tvoje sú nejasné! Ach, ty Bože náš! Azda si mala strašné sny! Ležala si nebodaj na srdcovej strane! Nepočúvaš na starú Katušu. Uvarím ti lipového kvetu so šalfiou a čiernym korením! Priložíš si podbielový lístok na čielko, holúbätko.«

»Otvor oblok, Katuša!«

»Bože uchovaj! Ranný vietor duje, a tys' len v ľahunkých nedbalkách.«

»Otvor, hovorím ti«, riekla prísno Herma.

»Nuž buď tvoja vôľa, duša, ale je to nie zdravo.«

»Po obede zajdeš k pánu rechtorovi. Za rybníkom pod veľkou lipou na lavičke budem ho čakať. Nevrav nikomu o tom. Chcem byť s ním sama!«

»Ako prikážeš, ako prikážeš! Pán rechtor je veru múdry pán, zná zeliny; má v skleničkách malé pilulky, ktorými už mnohých vyliečil.

Brožikova Zuza mala záškrt, len-len umreť! Pán rechtor dal jej piluliek, a za tri dni vyzdravela! A teba čo bolí, anjel môj? V boku ťa pichá?«

»Nevrav toľko, Katuša, hlava ma pobolieva. Vyplň moju prosbu a neklebeť.«

»Mlčať chcem, ako hrob! Kdeže bych ja klebetila? Ja som sprostá stará žena.«

»Chcem byť sama, Kata«, riekla konečne Herma a pokryla tvár rukami. Starenka vyšla, za dverami pokrútila povážne starou hlavou. Potom položila ucho k dverám.

V izbe bolo ticho. Starena, úprimne oddaná svojej veliteľke, rozsmútila sa nad jej neobyčajným stavom. Ešte ju nikdy nevidela takú rozčulenú. V kuchyni počala variť svoje zelinky, pravda tajne. Keď bol liek hotový, urobila nad hrnčekom znamenie kríža a pomodlila sa Otčenáš.

IV.

Zlý smiech.

Matej Mráz mal už veľmi málo detí v škole: čiastka ich pásla husi, druhá, priťahovaná k poľným prácam, hodila šlabikáre a čítanky za rošt. Len niektorí »zákonníci« zostali a hŕba malinkých, nosiaca »kohútov« na drevených doštičkách.

Pán rechtor stál pri tabuli a písal mokrastou kriedou veľké litery. Deti šumely, ako

listie osiky. Jedno čítalo spevavým hlasom a pravidelnými štyrtaktovými prestávkami, bez ohľadu na ukončenie slov, druhé combáľalo nohami, tretie páslo lelky. Malé dievčatko rozbilo si brydlicovú tabulku a počalo žalostne plakať. Ledva ho uskrovnil pán rechtor, tu ozvalo sa čvirikanie vrabca! Celá škola sa ohliadla. Nastrašený Miško, v povedomí svojho hriechu, trhol pravou rukou, ktorú držal v kapse, a mladý vrabec vyletel z jeho vačku, búšil zobáčkom do obloka. Veselý smiech ozval sa chyžou; sám Mráz musel sa uškeriť pod bajúz nad trápne zostrašenou tvárou Miškovou. Vrabca vyhnali, nasledovalo nie veľmi prísne šticovanie. Pravota sa teda dobre skončila. Zanedlho rozpustil pán učiteľ školu. Deti sa vyrojily — najprv chlapci... potom dievčatá. Na hnoji počaly sa pasy.

»Domov!« zavolal prísne učiteľ. Chlpčiaci sa chlapci prestali sa ruvať a utekali dolu kopcom.

Tu zastala Katuša Mráza a vykonala svoje posolstvo. Nemo počúval široké reči stareny, a rozsmútil sa.

»Kamže ma to ženie nevyzpytateľná náhoda? Nevdojak vťahuje ma do krážov cudzích«, dumal v svojej chyži. Nemal pokoja dnu, vyšiel do záhrady. Veselo štebotaly lastovičky, priletujúc k početným hniezdam pod školskou strechou nalepeným. Malé holoplúštence vystrkovaly svoje žlté zobáčiky z otvorov. Keď sa blížil pán

otec alebo matka, počaly živo pišťať a otváraly zobáky, ako najširšie možno.

»Nie, nedám sa druhý raz nahovoriť; dobre viem, ako smýšľajú o mne v panskom dome. Akú radu potrebuje odo mňa milostivá slečna? Veď nenie sirota, má radcov dosť. Za chrbtom rodičov hovoriť s ňou? Aký je v tom smysel? Nie!« Učiteľ vyliezol rebríkom na pôdu, kde sušily sa jeho bylinky. Počal ich pilne obzerať, prekladať do sviežich papierov. O chvíľu počul šum na streche, tichý dážď pustil sa s neba a čľapotal na suchý šindol.

Mrázovi odľahlo okolo srdca! »Hľa, ved prší.« A predsa ho čosi zamrzelo. Práca mu nešla hladko, ba zlomil vzácny kvietok, o ktorom myslel, že ho prvý opíše. Cibuľkový korienok padol medzi odhodky, v šere pôdy nemohol ho najsť. »To je mrzutý deň«, podumal.

Poštový posol doniesol do Orechovanských dôležitý list, ktorý pobúril celú rodinu. Aurel písal z Pešti o »neočakávanej« smrti drahého strýca Jána. Pani Orechovanská sadla na foteľ a zakryla tvár ručníkom. Karol zasmútil v prvé chvíle, hoci stál s bratom i v dosť napnutých pomeroch. Lydia prevrátila oči, usilovala sa zaplakať, čo sa jej nepodarilo. Vydala zo seba iba akési mňaukanie. Karol čítal po krátkom oddychu, venovanom ustrnutiu: »Strýc zanechal po sebe záveť, ktorá je složená u súdu, a má byť vyhlásená v tvojej prítomnosti, apuško, lebo sa

ťa týka blízko, ako stojí napísané na obálke. Priatelia strýcovi tvrdia, že je pozostalosť veľmi valná. V Horvatsku má strýc pekné nemovitosti, okrem toho v banke okrúhlu summu v hotovosti. Ako vieš, mňa nenosil na srdci, preto som sa mu ani nenatískal. Pohrabné záležitosti obstarávam so starou jeho gazdinou, ktorej hľadím prísne na prsty.«

Nuž tak bola smútočná zpráva dokonale osolená veselými výhľadmi na mastné dedictvo. Z plytkej duše Karlovej skoro uletel smútok... pomery jeho počínaly byť veľmi tesné. Lydia mala nádej na nejaký legát — pani Orechovanská ledva mohla utajiť radosť. Jána, švagra svojho, nemala rada, ba skoro ho nenávidela, hoci ho riedko vídavala. Bol pre ňu prirovný, reálny človek, a hovorieval pravdu bratovi, cele rozplynutému pod vlivom svojej ženy.

»Chudák švagor«, vzdychla pani Orechovanská, »tak o samote musel umierať.«

»On bol samá dobrota«, tvrdila Lydia a fňukla.

»A sporil pre svoju rodinu! Šlechetný muž.«

»Vrátil mi už pred rokmi do posledného krajciara, čo som mu bol vyplatil z otcovského. Ba nad to! Môžem povedať, že nás on zachránil pred neprajnosťou ťažkých časov!«

Ernest Klenner bežal k Herme, aby jej »mit möglichster Schonung« oznámil smútočný pád. Ona nepoznala svojho strýca, čítavala časom

jeho listy a cítila k nemu sympatiu. Zaplakala srdečne: to bol jediný úprimný, bezohľadný smútok za nebohým starým mládencom. V tvári smútočného posla vibrovala podkožná radosť. Herma ju videla. Ba odkiaľ vzal sa u nej takýto ostrozrak? Processy duše ľudskej sú prekvapujúce, nepochopiteľné. Býva, že sa razom vyvinie v nás spôsobnosť, o ktorej sme ani neslýchali. Herma, dojatá zprávou, zmäkla akosi oproti Ernestovi. Dlho počúvala nemo jeho výlevy srdca. Uisťoval ju o svojej veľkej láske. Slovám jeho nebolo príčiny neveriť. Zachádzaval k nim, nebohatým, utiahnutým, a nebol celkom prázdny človek. Fanatizm namyslenej národnosti — jeho otec bol čistým Bavorákom — pravda, skarikiroval ho pred očami jasno a prirodzene cítiacej devy. Konečne tú chybu mali všetci, s ktorými ona obcovala. Všade hľadela naškrobená neprirodzenosť a titvorenie sa. Priama, normálne vyvinutá duša nemôže nespozorovať smiešnych strán odnárodnenej spoločnosti. Nadto Herma mala nešťastie — iste veľké pre dievča... jej matka bola obrazcom stavovských chýb a neprirodzeností. Herma mnoho ráz bojovala sama so sebou, aby odstránila od obrazu svojej matky škrekľavé farby... darmo, ony predsa prerážaly a vlívaly na detinský cit. Odrodilstvo je hrozný hriech. Má hlboko nemravné následky. I sväté pocity detinskej lásky alteruje, ba ničí. Mladú, dobrú dušu hádže v boj, v protivy,

v bôle nekonečné. Odrodilstvo je u nás spoločenskou nemocou. Každá nemoc vlíva škodlive na organizmy, hoci i neboly priamo ňou zachvátené.

Herma našla matku i starú tetku v smútočných šatách. Tak rýchlo chcely ukázať aspoň zovnútorne svoj žiaľ. Človek často ohlušuje svoje svedomie povrchnými formami.

Karol Orechovanský kázal priahať. K nočnému vlaku mohol doraziť na stanicu. Vyprevádzali ho s veľkými ceremoniami.

Dáždik prestal kropiť. Sviežosťou dýchal sad, z líp viala tuhá vôňa. Herma kráčala popri rybníku v starý zapustnutý park. Tak žiadalo sa jej pozreť učiteľovi v čestnú, otvorenú tvár. Ku komu mala sa utiekať so svojím plným, úzkostlivým srdcom? Azda k tetke, ktorá neznala iba kupony, spomienky na vojenské bludárenie a trochu lombardskej taliančiny? Či k matke, ktorá bola taká studená? Stará Katuša bola prijednoduchá a obmedzená, a všetko chcela hojiť bylinkami. Pre duševné bôle niet zeliniek.

Pohľad na filagoriu vohnal deve krv do tvári. Včera dodal večer divnej scéne istý pôvab: teraz trčala polo porúchaná búdka tak triezvo zo zelenej trstiny. Na rybníku praly sa hlúpe husi, hlavy strkaly do vody, a zas naháňaly sa s gagotom a škrekotom. Šedá hus chytila zobákom bielu za vrch hlavy, chytená zaškrečala a veslovala napred. Deva zrýchlila kroky. Starý park

stál v tichom majestáte, osviežený dáždikom. Časom potriasol košatý gaštan ratolesťou: veľké kvapky spŕchly s nej a jedna dobročinná kvapôčka sošumela na hlávku devinu. Milo chladila rozpálenú hlavičku.

Matejko náš, pevne odhodlaný neprísť na pozyv mladej devy, ani sám nevedel, keď zamkol za sebou dom, preložil na záhradných dvierkach kľuku a octnul sa za dedinou. Nie do parku, božechráň, iba na svoju ďatelinu šiel sa pozreť. Kto môže zato, že sa ona nachádzala neďaleko panského parku? To je číra, čistá náhoda.

Sviežo prestierala sa pred okom učiteľa ďatelinová niva. Červené kvety boly ešte orosené nedávnym dažďom, ale včelky nebály sa, že si zarosia krýdelká, už sa boly rozpŕchly po kvetoch. Tuším ďatelinové kvety prieča sa ich laskaniam! Veď sa každý potriasa a uhýba, keď naň sadne medonosný hosť. Ba niektorý i strasie včelu, ona hnevno zabzučí, otočí sa na chrbátku a s novou horlivosťou oddá sa do sladkej, voňavej korunky. Pod mumlavým čmelákom sa biedny kvet celý zohne! Je to pravý odroň medzi kvetovými mlsiakmi. V niektorých krajoch volajú ho medveďom, a to dosť vtipne.

Dlho hľadel učiteľ na svoju roľu a hru letáčkov. Prepelica tĺkla v súsednom jačmeni, kŕdle vrabcov preletovaly s tŕnia na tŕnie s plebejským škrekom.

»No, ale pozreť mi svobodno k parku«, po-

dumal učiteľ. Práve blížila sa Herma k veľkej košatej lipe. Pod ňou stála na okrúhlom stĺpe poškodená soška anjelika či amoretta z pieskovca dosť hrubo kresaná. Pravé líce buclatej tvári odlúpilo sa, ba i nohu amputoval mu nejaký šibal. Pri soche stála kamenná lavička.

Strach pojal dobrého mentora orechovianskej mládeže. Už banoval svoj priestupok... skrčil sa a tiahol, ako by ho boli na jablčkach dolapili. Neskoro! Herma ho spozorovala a prívetive zavolala naňho.

Nuž tu stál pod lipou, u kamennej lavičky! Ako smiešno, ako hlúpo! Veď je to formálne randevú! Čoho nedopustil sa v ohnivej mladosti, zakváčilo ho v pokročilom veku! Darmo, nikto beztrestne nevyhne sa bláznivým kúskom. Sú ony súdené človeku; kto si ich prvej vybaví, má na starosť pokoj.

Ach, veď on prišiel na rozkaz! Možno, že zas rozladil sa klavír? Rozladily sa, rozladily struny, no nie struny starej hromotruhlice, ale struny srdca!

Tvár Mrázova obživnutá bola vnútorným rozochvením. Pred ním stála deva v bohatej kráse, s plamenným zrakom, so stopami duševného boja na tvári. Smelosť otužila jeho bojazlivé, zabudnuté srdce. On nesklonil hlavy, ale pozrel jej priamo, otvorene do tvári. Azda prvý raz v živote pozrel tak na ženskú. Srdce v ňom zamrelo, zatriaslo sa mocne.

Strhol klobúk. Jasné, oblé čelo muža odrážalo sa od zeleného úzadia. Herma chytila ho za ruku a posadila na lavičku. Hojný prúd slz vyhrknul jej z očú. Boly to divné slzy: ony rútily sa voľne, ani tvár devy sa nestiahla, ani nepremenila. Herma počala svoju spoveď duseným hlasom; čím dial vravela, tým zvonnejším stával sa jej hlas. Slová prúdily sa z hĺbky pŕs, zvučaly, chvely sa, ako brink oceľovej struny. Prvý raz v živote vyrozprávala deva celý svoj dlho potláčaný vnútorný stav. Do korán otvorila srdce svoje pred mužom, ku ktorému mala úplnú dôveru, azda preto, že bol úplným človekom, bez umelých farieb, bez náličnice, bez pretvárky.

»A teraz je na vás rad«, doložila konečne, snížiac hlas. »Ja zatíchnem, abych počula vašu mienku, vašu radu. Ako ľahko mi je už teraz okolo srdca, pán rechtor, ako bych bola striasla s duše ťažký hriech.«

Devino *»pán rechtor«* nemilo zazvučalo v duši Mrázovej.

»Azda sa vám budem zdať dotieravou so svojou smiešnou historiou, ktorá sa vás nič netýka. Avšak či vám môže byť nemilé udeliť dobrodenie opustenej, divokej dievčine? Veď vaším povolaním je tešiť, radiť, vychovávať. Čo mlčíte? Obrazila som vás? Stala som sa nudnou, detinskou? Čo kloníte hlavu?«

Mráz naozaj sklonil hlavu a mlčal. Um jeho

bol ochromený, len srdce bilo. Temný, pálčivý bôľ obtiahol vnútornosti muža, ťažko mu bolo dýchať. Prešiel si čelo rukou. Omamujúca sladkosť viala z devy, jej dôverné slová účinkovaly na mäkkú dušu Maťka, ako tuhé víno. A zase položila rúčku, sviežu, mäkkú rúčku, na jeho plece, tak nevinne, tak detinne. Jej pera, plná, ružová, pootvorila sa v očakávaní. Koľko nehy, túžobnej, omamujúcej krásy bolo na jahodovej, sladkej pere krásneho dievčaťa!

»Čo vám je?« spýtala sa Herma, nakloniac sa k nemu; jej vrelý dych ľahko dotýkal sa jeho tvári.

»Ja som dávno mŕtvy muž«, riekol pološeptom Mráz a striasol sa zimnične. Rúčka Hermy klesla na lávku s jeho pleca.

Otriezvenie hlásilo sa v deve. Razom pozdalo sa jej, že nachádza sa v podivnom, ak nie smiešnom položení. »Dala som sa zachvátiť«, blyslo jej v hlávke. »Načo takéto poryvy?«

Mráz bol bledý, a bledosťou zostarla jeho tvár. Vrásky povstaly na jeho čele.

Herma vstala pružne s lavičky. Tajná úzkosť opanovala jej srdce. Pozrela ešte raz na učiteľa. Aký zničený, bezvládny, ba skoro by sa jej bolo pozdalo, odurený sedí na lavičke. Zelenkastý, staromódny kabát, čierny ručník na hrdle — všetko také nekaľavné, starootcovské. Divná, predtým nemožná myšlienka blysla hlavou dievčaťa. Niekoľko hodín poučilo ju o mno-

hom, predtým netušenom. Zakiaľ svietil um z rečí muža, vinula sa k nemu divným roztúžením. Teraz, keď ho zvala na pomoc v labyrinte citov — sám sa zaplietol do kľukatej chodby a sám by potreboval rady a pomoci. Čo tu robiť? Či ľutovať, či sa smiať? Niekedy preletí nad hlavou človeka dämon. Tuším, zavialy jeho krýdla nad hlavou Hermy. Zasmiala sa.

V.

Sklamanie.

Matej Mráz nevedel, čo sa okolo neho robí, akýsi hmlistý chaos povstal zôkol-vôkol. Vietor podul, listie lipy zašumelo — čez šum lipy počul jasný smiech. Či jesto smiech, ktorý umŕtvuje?

Prešlo osem dní. U Orechovanských očakávali domového pána. Pani Orechovanská vyhľadala podobizeň nebohého švagra, ovinula ju nezábudkami a zavesila na stolík svojho manžela. Tetka Lydia sadla na talianskeho pegaza a spustila sonett na smrť *»muža zaznaného svetom«*. Sonett hemžil sa zásluhami, o ktorých sa nebohému ani nesnívalo. Ernest robil časté návštevy po okolí, predčitoval Herme hlúpy nemecký román, plný lunného svitu, lásky medzi chudobným šuhajom a bohatou dedičkou a podobných trivialít. Herma počúvala trpelive, pri čítaní tak voľne mohla oddať sa svojim dumám.

Jej bolo celkom ľahostajné, či sa chudákovi dostane bohatá dedička a či tak alebo onak svietila luna.

Školské stavanie spustlo. Ostatní žiaci rozbehli sa... veď bolo po exámene. Prišiel bol totiž dekan a odbavil ho nakrátko.

»Čože je s naším učiteľom?« pýtal sa dekan miestneho farára na ceste z kostola. »Veď zbiednel a zostarnul povážne.«

»Melancholicus, rogo humillime pán brat«, odpovedal starec a zašnupal zo striebornej tabaterky.

Tak premenila sa škola skoro na komoru učiteľovej gazdinej. Na laviciach stály korytá a všakové hrnce. Katedra ovešaná bola starými hábami.

Pán učiteľ ľahol hneď po zkúške do postele. Zima lomcovala celým jeho telom, hoci bola vonku neznesiteľná horúčosť. Sotva sa o tom dozvedela Marka, pribehla k svojmu »pánu rechtorovi«; so slzami v jasných očiach pýtala sa ho, čo ho bolí, čo mu je.

»Nič zvláštneho, Marka, veď to prejde«, drkotal Matej Mráz a kryl sa po bradu pod paplon. Marka nasnášala perín, varila kozičkové thé a vôbec pomáhala hlúpej starenke, ktorá vedela ledva zdravého obslúžiť. K večeru bolo učiteľovi ešte horšie. Tvár mu plála plameňom.

»Aby ste nazaspali!« prikazovala Marka starej Kate. »Včasne ráno prijdem.«

Starenka doniesla si kúžeľ a vreteno. Jedno rameno praslice prisadla a počala priasť.

Pred očami učiteľovými počaly sa robiť koncentrické kolá, hneď úžily sa, hneď rozťahovaly do nesmiernej velikosti. Izba kolimbala sa, jako búrou zmietaná loď. Už-už sa prevracala.

Mráz sa chytil peľasti a sadol. Kol neho šero. Mesiac zaoblačený vrhal slabé svetlo oblokom. Tichý chrapot stareny ozýval sa z kúta.

»Sám, sám«, podumal Mráz, a srdce mu malo puknúť žiaľom. Ešte nikdy nepocítil celej, horkej ťažoby opustenosti. Uzavrel, že ráno pošle po Kalinovú, svoju sestru.

Hlava sa mu stala svobodnejšou, fantazmy zmizly, ale zato cítil v duši hlboký bôľ. Nežná, potlačená vo vývine duša rozvila sa razom, rozšírila, vylietla z nízkosti... a v tom ohlušená, zadlávená klesla v hrobový smútok. Príroda jeho, prístupná silným citným potraseniam, vkolísaná bola okolnosťami v mier a unylosť... ona, tak rieknuc, nevykvasila sa náležite. Hovoria, že v rozvalinách Herkulanuma našli mladé víno, hermeticky zatvorené. Ostalo muštom až do odkrytia; až na boží deň vynesené počalo sa kvasiť. Dušu učiteľovu vyniesly na boží deň krásne oči devy, jej plné jahodové pery; jej jasný smiech sotil ju do večnej noci.

*

Brička zastala pred bránou panského domu. Starý a mladý Orechovanský sostúpili s nej.

Celá família vyronila sa na preddomie.

Karol hodil rukou, keď ho chcela žena objať.

Otec a syn vošli mlčky do izby. Na ich tvárach sedela mrzutosť.

»Nuž rozprávajte! Čo sa stalo?« pýtala sa neposedná tetka.

Karol zazrel podobizeň bratovu nad stolíkom.

»Ale nás obúšil!« riekol. »Dajte ho do zlatého rámu!«

»Mon dieu, mon dieu«, zalkala v zlej predtuche pani Orechovanská.

»Viete, maman, kto je dedičom strýca?«

»Nuž?« zavolali jedným hlasom Orechovanská, Lydia a Ernest.

»Marka Bohunková«, riekol Karol a zasmial sa nechutným, nervóznym smiechom.

»Úžitok majetku má apuška«, potešil zostrašenú spoločnosť Aurel.

»Do jej vydaja, a to pod podmienkou, že ju prijmeme do rodiny, vychováme, uvedieme do sveta, ináč všetko pripadne špitálu.«

»Sedliacku dievku!« zakričala Lujza. »Nikdy, nikdy!«

»Jedným slovom, hru sme prehrali!« tichým hlasom riekol Karol.

»Nešľachetník, odštiepenec! Corpo di Bacco Maledetto!« hnevne zasipela Talianka.

»Veď som vždy hovorila, že je švagor pobehaj, ničomník«, doložila pani Orechovanská.

»Veď taký testament nemôže byť platný! Tu sme my, jeho rodina, tu si ty, jeho vlastný brat!«

»Hm«, pokrčil ramenami Aurel, »strýc darúva svoj nadobudnutý majetok. Kto mu môže zakázať?«

Ján Orechovanský odôvodnil svoju poslednú vôľu tým, že je Adamovi Bohunkovi zaviazaný večnou vďačnosťou. On ho zachránil pred smrťou, a slúžil mu verne. Adam neprijal za života odmeny, aspoň po smrti chce teda Ján Orechovanský zaplatiť svoj dlh... Pekné legáty rodine venované maly ju pomeriť s osudom. Ani na tetku nezabudol.

Bol to búrlivý deň pre rodinu Orechovanských! Lujza padala z mdloby do mdloby, starý hrešil, tetka fňukala.

Herma zaplakala radosťou. Hádka jej života, ktorá tak tiesnila jej mladú dušu, rozuzlila sa razom. Klenner sprotivil sa jej v hlbine duše. On to bol, čo na Marku nahuckal psa! Na Marku, ktorá razom stať sa mala údom ich rodiny. Akási poetická nálada oviala excentrickú devu. Unikla zo spoločnosti a rovno bežala do Bohunkov. Našla dvere zatvorené.

»Kde je Marka?« pýtala sa ženy, ktorá neďaleko šaty prala.

»U pána rechtora«, riekla ženička a trepla piestom o prádlo, až tak fŕkaly kvapky. Herma bežala prosto do školy. Matej Mráz bledý, utrápený sedel v koženom kresle.

Herma zľakla sa jeho vychudlej, bledej tvári. Zastala v dverách. Razom vyletelo jej posolstvo z pamäti.

»Čo vám je, pane Mráz?« zavolala súcitným hlasom a priblížila sa k nemu. Zase pootvorily sa jej pery, oči plály zvedavosťou. »Vy ste nezdraví, veľmi nezdraví!«

V učiteľovi zamrelo srdce.

»Aké to šťastie, slečna, že vás ešte raz vidím! Už som nemyslel, že sa to stane. Vy ste taká krásna, taká dobrá!« V jednotlivých slovách chorého idealistu ozývala sa plnosť lásky, horúcej, nekonečnej lásky.

Ako blesk preletela hlávkou dievčaťa jakási divná myšlienka. Odstúpila nazad a pozrela učiteľovi do tvári. Aký tichý, sviatočný mier vial z nej! Či to predzvesť toho večného mieru? Živo rozpamätala sa na všetky výstupy; ona počala chápať, vždy jasnejšie, vypuklejšie, pravdivejšie maľovala sa jej dojemná postava skromného muža — počala hádať jeho stav, jeho chorobu...

»Aké bohaté máte srdce, priateľ môj«, riekla konečne a sklonila hlávku...

Vošla Marka. Herma trasúcim sa hlasom riekla dievčaťu radostnú novinu a tisla ju na srdce. Marka nerozumela Herme, bozky slečnine pálily ju na tvári. Učiteľ znal niekdajší pomer Jána Orechovanského a Adama Bohunku, a hoci ho zvesť prekvapila, uveril, že je prav-

divá. Krásna duša Hermy zablýskala sa pred jeho očima v celej svojej nádhere. Herma prichodila mu ako hviezda, ktorá zdá sa k nám blížiť... pravda, často zmizne v temnistom azúre neba. Hlava učiteľova klesla na operadlo kresla, oči sa zavrely. Mrtvý muž, a srdce ešte bije, cíti a bolestí!

VI.

Búrka v zátiší.

Starý Bohunka podobal sa v mnohom ohľade onomu francúzskemu gardistovi, ktorý po vybavenej službe kamenie rozbíjal na ceste. Napoleon ho zazrel, spýtal sa na jeho minulosť a chcel mu udeliť nejakú milosť. »Ja som svoju povinnosť čestne odbavil«, riekol veterán, »prosím, veličenstvo, nemýliť ma v práci.«

Ján Orechovanský, u ktorého slúžil Bohunka, napadnutý bol na Bielej hore troma dolnozemskými guerillami v širokých gätiach. Verný sluha zaťal zuby, vytiahol lušnu z voza a začal mlátiť po hlavách zbojníkov. Dvom preboril drahocenné lebky, tretí zutekal. Pán jeho chcel ho odmeniť... Adam sa zaškaredil... a prosil o prepustenie zo služby. Akási túžba po svobode ovládala jeho dobrým srdcom. Neskôr privolil, že prijímal časom peňažné podpory od svojho bývalého pána... nie pre seba, ale pre svoju sirotu dcéru, ktorej matka umrela po pôrode.

Neočakávané šťastie dcéry skoro pomiatlo starnúci mozog kostolníka. Bôľ vtiahol mu do srdca... Zdalo sa mu, že do domu prišlo nie šťastie, ale že zavítala pohroma.

Jeho dcéra mala prejsť pod opateru Orechovanských, mala prispôsobiť sa k svojmu veľkému majetku. Otec zavolal Marku, vysvetlil jej nové pomery a pýtal sa jej, či chce vstúpiť do nového sväzku. Marka nevedela, čo má urobiť. Dobré, láskavé reči Hermine veľmi silno účinkovaly na ňu. Herma líčila jej pekný život, bezstarostný, hojný na nepoznané pôžitky. Nie div, že hlávka devy blčala a myšlienky vrely. Starý Bohunka bol chvíľu sám v rozpakoch. Konečne riešil, že všetko ponechá na vôľu dcére.

»Nuž?« pýtal sa jej a pozrel na ňu ostrým, prenikavým pohľadom. Rumenná tvár jej bola mu dôkazom, že v nej už uspely zkrsnúť túžby po nepoznaných slastiach.

»Však ty budeš so mnou, apuško! Ako ty chceš!«

»Teda choď v mene Božom«, riekol starec, a tieň sadol na jeho tvár. Bozkal ju na čelo, vzdychol. Orechovanský bol sám prišiel pre svoju chovanicu. Zakúsol do kyslého jablka a podriadil sa ustanoveniam záveti... konečne manipulovanie a užívanie takého majetku nedá sa tiež len tak opustiť. V prsiach urputného Adama zúril tajný bôľ. On lúčil sa s dcérou svojou, ako by na smrteľnej posteli. Nedal znať

city svoje, ale hlboko bol ubolený nad tým, že Marka nebránila sa, keď ju presádzali do druhého domu.

Marku priviedli, ako mladú divú srnku, do panského domu. Triasla sa, keď pani Orechovanská tiskla na jej čelo materinsý bozk! I laskať ju musela po slovensky... po *slo-ven-sky*. Každé slovo tislo sa jej ťažko hrdlom. Sama Marka cítila sa zle, veľmi zle. Plakala, keď ju nadievali do moderných šiat. A naozaj, ztratila v nich celý svoj pôvab. Predtým jemná, hladká a zručná, ako veverička, teraz razom neohrabaná lže-kišasoňka. Bystrý krok premenil sa na ťažký v tesných botinkách, voľné vrkoče, vtesnané do frizúry, sedely na jej hlave, ako by boly falošné.

Avšak ženská príroda je veľmi mäkká a spôsobná k metamorfóze. Neminul mesiac a Marka navykla sa na nový kroj. Všetci jej lichotili, Herma z úprimného sesterského srdca, jej matka z navyknutosti a s utajeným hnevom, Lydia preto, že nemala svojej vôle. Herma bola neunavná učiteľka Marky. Pod jej rukou počala sa vyvíňať, brať na seba iné pohyby a zvyky, pravda že nemaly pôvodného rázu. Karol Orechovanský staral sa prilepiť na ňu kus maďarčiny.

Matej Mráz zotavil sa zo svojej choroby, začal vychádzať za zelinkami a brúkmi. Avšak nie tak, ako predtým, príkry vrch ho odstrašil,

na jarý skok čez bystrinu neodvážil sa. Po vychádzke cítil unavenie a mdlobu.

Marka prelomila aristokratickú výlučnosť u Orechovanských, pán rechtor bol tam častejšie pri obede. »Keď máme v dome kravskú dievku«, hovorila zlostne pani, »čo by sme nemohli mať i kantora.« Herma chovala sa k nemu menej dôverne, zato však s nekonečným uvážením. Ozlobený Klenner zanechal ich dom a klebetil po okolí, ako vedel. Sipel pomstou na rodinu, v ktorej si utŕžil odmrštenie.

Marka sedela vo filagorii a trápila sa vyšívaním. Aurel pozeral na jej červenkasté, niečo hrubé prsty. Tvár devy zbledla trochu, ale neztratila pôvodnú sviežu živosť. Veľké vrkoče bujno vinuly sa jej okolo hlávky.

»Aká si zručná, Marka«, riekol mladý pán, a sadol k deve, hľadiac na jej prácu, »pekne vyšívaš. Kde si sa to naučila?«

»Hermuška mi to ukázali. Ah, horkýže pekne. Viac páram, ako šijem.«

»A slovká už vieš, čo som ti napísal?«

»Ešte nie všetky. Ablak oblok, széna seno, pince pivnica, to sú ľahké.«

»Aké máš pekné vlásky«, riekol Aurel, a pohladil rukou silný jej vrkoč. Ona neodporovala. Ruka Aurelova klesla na devino plece. Ona ďalej vyšívala.

»No, nechajže prácu, Mariška, poshovárajme sa radšej. Ja rád počúvam, keď hovoríš.«

»Áno, a potom sa mi smejete, ako pani veľkomožná alebo pán Klenner.«

»Nie, nie, Marka! Mama sa nesmeje, a Klenner už sotva k nám príde. Ja sa už dokonca nesmejem. Tvoje oči sú také jasné, príjemné, tvoja pera taká svieža! Čo tu do smiechu? Tys' bohatá, ľahko dohoníš, čos' zameškala. Tu niet ničoho smiešneho!«

»Naozaj?« spýtala sa Marka so živou radosťou a pozrela na Aurela dôverne.

»Naozaj, naozaj! Aby som ti dokázal, že mi je nie do smiechu, dovoľ, abych bozkal tvoje milé líce.« Aurel sklonil sa k nej a bozkal ju. Marka sa začervenela a prešla rukou to miesto, na ktoré ju bozkal. Bola v nedorozumení. Tak mnoho chýb narobila v tomto dome a v pomeroch nezvyklých, že bála sa protestovať proti Aurelovej dotieravosti, aby azda zas neurobila nejaký priestupok. »Čo na to povie Herma?« podumalo dievča.

»Vidíš, že si ťa vážim a ctím, Marka. Tys' nie viac sedliacka dievka, si kišasoň, si naša.« Aurel prisadol bližšie, Marka sa málo ďalej pomkla.

»Vari sa ma bojíš? Čo som ti kedy urobil zlého? Ja ti chcem dobre, len dobre. Tys' nezkúsená, prostá; som hotový dávať ti rady, ba ochrániť ťa, keby ťa napádali, alebo sa nad tebou smiali. Dôveruj mi.« Marka sa úprimne zaradovala nad slovami Aurela a pozrela naňho s výrazom vďaky na tvári.

Aurel chytil ju za hlávku a poceloval ju na ústa.

»To sa nesvedčí«, rieklo úbohé dievča, slabo brániac sa jeho laskaniam. Krv udrela jej do tvári a srdce počalo biť mocne. »Mladý pán, mladý pán«, preriekla trasúcim sa hlasom. »Čo povie Herma, keď jej zradím, že ma bozkali; a ich apuško?«

»Blázonko, či všetko musí vedieť Herma a apuško?«

Až teraz svitlo Marke, že vec nenie taká prostá a nevinná, keď sa mladý pán ostýcha, aby to zvedela sestra. Slabé podozrenie zkrslo v nej.

Aurel azda pobadal vznikajúce podozrenie a ohraničil sa iba na slová. Mnoho lichotivých, dojemných slov pohovoril. Ona ho počúvala nemo a uspokojila sa.

Večer neraz mala vyznanie na jazyku... Herma znala všetky jej myšlienky a city, prečo by teda mala tajiť pred ňou i scénu vo filagorii. Avšak iná úzkosť zavrela jej ústa. Pri večeri nemohla zniesť Aurelove oči, ktoré sa častejšie na ňu uprely. Hriech ležal jej na duši.

Úzkosť nevzdialila sa od nej ani ráno. Na poludnie zašla do parku, sadla v húštine na trávnik a zamyslela sa. Húština zašumela a pred ňou stál Janko Olša.

»Dobrý deň, urodzená kišasoňka, dobrý deň«, počal šuhaj horkým tónom. »Vari ma už neráča

poznať? Nie div, veď sú už skoro dva mesiace veľkomožnou!«

»Janíčko!« zavolala Marka srdečným, radostným hlasom a skočila s trávnika.

»Preč! Nie som tvojím Janíčkom viac! Moje háby nesvedčia tvojim strakatým handričkám, ani moje tvrdé ruky k tvojim hodvabným! Ja som hlúpy sedliacky paholok, ty si urodzená kišasoňka! Ach, aká si pekná! Aká si pekná! Ako ľahko si zabudla na hlupáka, ktorý bol dobrým kostolníkovej dcére! Teraz je to niečo inšieho! Piješ kávu, chodíš v panskom obleku!«

V Marke zatriaslo sa srdce tuhým bôľom. Zaplakala hlasno.

»Čo ja môžem zato, veď som ťa nezabudla; bude nám dobre, mám už i ja peniaze!«

»Had, had, ako sipí! Nuž maj si, maj svojich panských frčkárov, teš sa zo svojho nalepeného panstva!«

Marka chcela ho oblapiť. On ju hrubo odsotil, že mala padnúť. Rameno jeho zdvihlo sa k úderu.

»Bi, Janko, bi, jestli som sa previnila«, prosila deva celá v slzách.

»Nie, nie si hodna mojej bitky! Ako pes obchádzal som panský dom, azda sa reku ukáže milostivá pani! Ani stopy! Nuž dobre; konečne som ťa dolapil; vedz, že dnes alebo zajtra, alebo neskôr červený kohút zakikiríka na streche tvojho nového otca! Ja to budem, ten zlodej,

ja, Marka, či vieš?! Potom ma chytia, dajú do želiez, budú biť palicami; potom ma dajú do väzenia, zahrabú za živa. Pre teba, falošnica, pre teba! Aby si ma mohla vyzradiť, ešte raz ti hovorím: ja to budem, čo zapáli vaše prekliate hniezdo! Čo zalamuješ rukami?«

Marka sa ešte raz vrhla k Jankovi.

»Ach, aké utešené panské šaty!« a s tým chytil jej šaty u hrdla a oddrapil. Hrdlo devy blyslo sa v poludňom slnku, ktorého sporé blesky predieraly sa čez listie agátov.

»Toto si vezmem na pamiatku«, riekol, máchajúc kusom šiat, »žes' bola mojou milou, keď si ešte oplecko nosila a bosá hrabala so mnou seno! Nuž adié, bohatá, fajná frajla!«

»Pre Kristovo umučenie, Janíčko, odpusť mi, odpusť mi!« zvolala Marka v úzkosti a žiali, padnúc na kolená. Jej strojná hlávka klesla do trávy. Hlasitý plač ozýval sa húštinou.

»Áno, len krič, len krič, aby prišli tí panáci a psami vyhnali ma zo záhrady, ako niekdy teba, áno, teba! Tys' im to všetko odpustila, ale prisahám ti, že im ja neodpustím! Pozri ten nôž!« a vytiahol z kapsy veľký nôž, »nech len prídu tí tvoji noví priatelia!«

Marka zatíchla, len bolestné tlumené vzdychanie ozývalo sa z jej pŕs. Ona bola svojím novým postavením ohlušená, celkom vybitá z koľají svojho života Čo zažila v posledné časy, bolo jej všetko také nové, neslýchané a

nevídané, že nie div, keď, tak rieknuc, pozabudla na Olšu, ačpráve sa denne tešievala, že už teraz nebude môcť jeho matka nadávať jej do žobráčok a pobehajok zkade ruka, zkade noha. Ináč sa vec mala s Olšom, ktorý len to cítil a vedel, že jeho Marka stala sa paňou a je preňho ztratená. Azda práve neobyčajný osud devy rozplamenil jeho náchylnosť v náruživú lásku. S odporom a ťažkosťami často mení sa príchylnosť v opravdový plameň náruživosti.

Oči Jankove svietily divokým hnevom, ľútosť a cit hlbokého obrazenia premenily dobrého šuhaja na zúrivca.

Marka oblapila ramenami jeho nohy. On ju surovo odsotil a zmiznul v húštine.

Sama zostala biedna Marka. »Bože môj, Bože môj!« lkala v zúfalstve. Ako hnusily sa jej panské šaty, celý život panský! I Herma predstavila sa jej ako stelesnená zlosť. Nevdojak pomyslela na scénu vo filagorii a razom cítila sa byť hriešnicou, nehodnicou. Prišla jej na um Olšova hrozba! Mráz prebehol jej kosťami! Čo tu robiť? Mlčať, až vzbĺkne Orechovanských dom a Janka lapia ako paliča?

V úzkosti sobrala sa so zeme a bežala do domu otca svojho. Starec sedel za stolom a písal. Bol totiž dedinským kronikárom. Každú udalosť, počet narodených, zomrelých, chod povetrnosti a úkazy nebeské — všetko stálo dô-

kladne naznačené v zaviazanej knihe. Písmeny, ktorými písal, rovnaly sa tlačenému starému švabachu.

Dvere jeho chyže sa náhlo otvorily. Adam sňal okuliare a pozrel. Jeho dcéra prišla, ale nie rozradostená a kvetúca, ako inokedy, ale zlomená, nešťastná, uplakaná.

Starec sa ani nehnul s miesta a chcel ďalej písať. Marka ho objala. Usedavý plač, ba viacej výkriky rozliehaly sa po izbe. Adam ľahko odtisol dcéru.

»Čože ťa sem priviedlo, k biednemu starcovi, Marka?« Hlas jeho bol mäkký, avšak čez podivnú mäkkosť prerážal bôľny cit.

V rýchlych, potrhaných slovách opísala Marka scénu v parku. »Pomáhajte, tatuško, pomáhajte! On podpáli dom Orechovanských, on ich nožom pokole! Jeho zabijú, ó, ja prenešťastná stvora!«

Starec nemo načúval žaloby a úzkostlivé náreky svojej dcéry.

»Nuž či si o tom hovorila s pánom veľkomožným?«

Na zápornú odpoveď Markinu zamlčal sa Bohunka. Zavrel knihu, vzdychol a riekol:

»Môj rozum nesiaha čez plot panského parku! Ty si zanechala obydlie otca svojho! V ňom by ťa on bol obránil pred každým napádateľom! Prečo ťa neobránil Orechovanský?! Prečo neutiekaš sa k jeho mocným rukám?«

»Otče, pomáhajte, nik mňa viac nevylúdi z domu tohoto!«

Adam Bohunka poslal pre pána rechtora. Mráz prišiel a zľaknul sa, keď pozrel na Marku. Jeho umnému pozoru odhalil sa celý stav jeho žiačky. Nevdojak robil parallelu medzi svojím a Markiným osudom. Bolo v oboch mnoho spoločného, hoci sa i v mnohom líšily. Rozdiel bol v tom, že jeho duša bola už prepálená v ohni náruživosti, azda už zhasínajúcej.

Marka išla do komôrky. Dlho radili sa mužovia, čo vlastne počať. Pán učiteľ nebral hrozby Olšove za vážne. »Čas ukáže, ako sa boriť treba s vlnami života.« Ach, a jemu ani čas neukázal.

Marka vyšla z komôrky... opravdová Marka! Panské šaty zmizly, zas belelo sa oplecko na jej ramenách. Tvár jej sa vyjasnila, postava vzpriamila.

Učiteľ vnútorne tešil sa zdravému smyslu devy. On ničoho dobrého netušil z náhlej premeny stavu.

»A ja nebudem kišasoňou«, riekla Marka a objala otca, »a čo by mi tri dediny niekto podaroval! Ja budem vašou Markou!« V slovách devy znela rozhodnosť vôle.

Starý Bohunka pokýval hlavou, akýsi dobrý úsmev zasvitol mu na ústach.

Dvere sa pádne roztvorily. Vstúpil Janko Olša. Zadivený zostal stáť vo verejach. Mrak

s jeho tvári zmizol: zostal tam len výraz radostného udivenia.

»Marka!« zavolal a sadol na lavicu, okolo pece postavenú.

Marka pribehla k nemu a vzala ho za ruku.

»Nie tak, nie tak«, zamiešal sa Bohunka; »k nám nechodieva sa oblokom, ale dvermi.«

»Tento výbuch búrky prechádza šťastne«, pomyslel si Mráz, vidiac, ako sa narušená harmonia napráva v rodine starého kostolníka.

VII.

Jemný, ale nie slabý učiteľ.

V dome Orechovanských panoval nepokoj a rozorvanie. Starý nevedel si rady, keď Marka určite vyjavila, že sa viacej do panského domu nevráti. Aurel posielal sluhov do Bohunkov. Konečne sám prišiel, i čierny chlieb mu chutil, i slovenčina išla hladko. S tichým sarkazmom vítal ho Bohunka; vľúdne síce obracal sa k nemu, avšak v úplnom povedomí svojho domového práva. Marka vedela sa voždy vyšmyknúť z domu, keď sa blížil.

Pani Orechovanská sŕdila sa svojím najbritkejším hnevom. Koľko sebazaprenia stálo ju prijať okolnosťami nanútenú chovanicu, a teraz ona sama uteká od toho veľkého šťastia, prebývať v takom vysokom dome! I klebety s posmechmi chodily krajom nad rozmnožením sa

»barónskeho pokolenia«, i ovocie tohoto samozaprenia malo odpadnúť dľa klauzuly testamentu! Stálo tam totiž, že v prípade tom, keď predloženie testátora nebude vyplnené od jednej alebo druhej stránky, celý majetok má pripadnúť špitálu.

Karol prechádzal sa po izbe v hroznom rozčulení. Jeho pani sedela u obloka a nervózne sa usmievala. Horké to boly úsmevy!

»Kto by to bol pomyslel o hlúpej sedliačke! Nechce a nechce navrátiť sa k nám, vipera jedovatá! Tam všetky naše výhľady! Ako kaňa hľadí na nás fiškál špitálu... divím sa, že už neporobil kroky!«

»Nuž a či si ty nie pánom v obci? Nemôžeš ty prinútiť dievčisko, aby prišlo a vyplnilo vôľu nebohého? Prútmi by som ju dala dohnať, pod pandúrskymi puškami musela by nevďačnica vtiahnuť do nášho dvora!«

»A starý Bohunka? Už nie je viac naším poddaným, Lujza; tie časy sa už dávno minuly!«

»Minuly a s nimi míňame sa i my! Sedliacka háveď nosí hlavy vysoko, ba i synov dáva do škôl, aby brali úrady a chlieb deťom našim. Svet ide na ruby, samá svevoľa a znevažovanie vyšších stavov. No a takí blázni, ako bol tvoj brat, ešte podpaľovali sberbu, ešte jej majetky hádžu do lona, majetky, patriace nám a našim deťom!«

Karol bol rozsmútený. Strašný bankrot visel

nad jeho hlavou. Čo nepožraly maďarizátorské vrtochy, roznosily pijavice úžernícke.

»Len jedna nádeja kynie nám, Lujza!«

»Nuž?«

»Aurel si musí vziať Marku za ženu!«

Hlas Karlov bol dutý, slabý, no rozhodný. Bolo vidno, že myšlienka dávno v ňom vznikla, on sa však neopovážil ju vysloviť pred svojou vysokourodenou ženou.

Lujza striasla sa, ako vŕba, keď do nej hrubou sekerou zatnú. Jej syn a sedliacka dievka — jak hrozná to mesalliance! Zaplakala. Čipkovaný ručníček so sedmorohatou korunkou v uhle ssal horké slzy materi, ktorá Aurela nadovšetko milovala.

Veľký nepriateľ síz, Orechovanský, zastal v prostred izby, zakrútil sa do chaláta, vypäl prse a hnevno zakríkol:

»Nuž či chceš, aby ťa Icig Pejseles vyhodil? Bude to nóbl a stavu primerane, keď v tejto izbe bude sa klátiť židovská kačica v špinavej sukni?«

I to bola hrozná myšlienka pre Lujzu Orechovanskú. Do podobného dilemma prichádzajú často naše odrodilé zemianske rodiny. Alebo Žid, alebo sedliak, t. j. sblíženie sa k tomu národu, z ktorého pošli a ktorý nazývajú sedliackym, alebo panstvo židovskej rassy na starootcovských imaniach. Odtrhnutie sa od národa narobilo z nich sluhov tam, kde boli predtým páni

a dôležití činitelia. Staré mená miznú a na ich miesto prichádzajú všelijakej predložky -baumy, -steiny a -thaly. Ináč to byť nemôže!

Aurel bol povolaný do úzkej rady. Rodičia očakávali tam odpor, kde ho nenašli, to jest u syna — syn vyjavil im totiž svoje odrazené útoky na dedinskú krásku. Lujzu zarmútilo ľahké svolenie synovo, no celkom pokorilo odvrhnutie takého skvelého nabídnutia so strany Marky.

»Nuž ale či si jej vysvetlil, že zostane zas len chudobným dievčiskom, keď nevyplní podmienky záveti?«

»I starému i dcére som to dokonale vysvetlil. Starý bosorák hrá sa na proroka, dedinského Diogenesa. Ustúpte mi, pane, zo slnka! tak znejú jeho reči. On je spokojný s legátom, ktorý mu poručil strýc, a podpory, ktoré mu posielal, uložené v sporiteľni, postačia dcére na veno!«

»Nemožno, nemožno!«

Čas približoval sa, kde sa malo rozhodnúť, komu má prináležať majetok, poťažne jeho manipulácia. Celý dom Orechovanských zmietal sa, ako loď v búrke. Jeden prístav ukazoval sa, jestli doňho nedopláve Aurel — stroskotanie lodi je nevyhnutné.

Jasná mrazivá zima ležala na kraji. Matej Mráz tuším už dľa mena mal na nej priateľa: on sa zotavil. Vrásky s čela mizly, zaneprázdnenie v škole dobre účinkovalo na jeho ztra-

sené vnútornosti. Avšak čím viac rástla telesná sviežosť, tým živšie vystupovaly pred dušu jeho akési neblahé stíny.

Kto sa topí, slamky sa chytá. Vo svojom bezvýchodnom postavení Orechovanský obrátil sa k Mrázovi. Bieda pokoruje pýchu. Úprimné vyznanie nasledovalo.

»Vy ste rozšafný muž, vás počúvajú v dedine. Prosím vás, urobte niečo za nás! Mám deti! Synovia si pomôžu vo svete, ale mám dcéru, mám dcéru! Čože bude z mojej Hermy!«

Zatriaslo sa srdce v prsiach učiteľa. Bližšie cítil sa byť posunutým k milému stvoreniu, keď počul vyznanie bezpomocnosti Karlovej. Bieda sbližuje ľudí, a najstrašnejšia forma ľudskej bezpomocnosti a biedy: smrť, ich rovná.

»Prosím vás, nakloňte starého Bohunku, poučte jeho dcéru. Ona bude nám po celý čas anjelom-dobrodincom, ona prinesie do nášho domu, čo nám vrtoch podivínskeho brata môjho odoprel. Či je to nie spravedlivé a prirodzené? A čo má jeho starý sluha z toho, keď zostane zatvrdilým? Majetok pripadne peštianskemu špitálu. Núti nás obapolná výhoda k spoločenstvu. Zabudli sme svoje postavenie vo svete, rodinu a utlumili v sebe pýchu, ktorá je naším zdedeným hriechom. Zabudol som svoj patriotizmus, svoje maďarské city. A všetky tieto obete nič neplatia?«

Matej Mráz sklonil hlavu na prse a zadumal sa hlbokou dumou. Celá jeho pravdivá, mravná

príroda volala: nie! Vy pyšní, odrodilí, bijete ľud, prenasledujete ho, zapovrhujete reč jeho! Celé veľké utrpenie národa slovenského predstalo vo vypuklom, plastickom obraze pred jeho dušu. Dvere bočnej izby sa pootvorily: za čalúnom bolo vidno tvár Hermy. Nie zvedavosť ťahala ju, nie púha zvedavosť. Ona videla učiteľa, ako išiel k jej otcovi. Srdce jej zatrepotalo mocne, stiahlo sa kŕčovite. Tajná moc, temná obava nútila ju vojsť dnu otvorene. Posledné slová otcove primaly ju zastať vo dverách.

Učiteľ vstal so stolca, vzpriamil sa, oko jeho horelo mužným ohňom. Horúce rojčenia mladosti oživly v jeho stiesnených prsiach, bodrosť mladosti rozprúdila krv.

»Veľká vaša dôvera, veľkomožný pane, lichotí mi, ďakujem za vašu dobrotu a blahosklonnosť. Azda veľmi čierno hľadíte na pomery svoje. No, to nie moje dielo. Vy ste za dobré uznali pozvať mňa ku pomoci v nesnádzach svojich a pomôcť vyrovnať rozdory vaše s Bohunkovci. Na toto vyzvanie môže byť len jedna odpoveď: Nemôžem nič urobiť!«

»Vy nemôžete, nechcete?« zavolal Karol a prekrižoval ruky.

»Veď ja nevládnem ani osobami, ani nevlívam na ich srdce a vôľu. Než ale, keby v mojej moci stálo v túto hodinu oddať vám Marku, ja by som toho predsa neurobil!« Zvučne, pevne zunel hlas Mrázov.

Orechovanský sadol na kreslo a vyvalil šedé oči na biedneho rechtora, ktorý razom tak počal rásť pred ním, že jeho celá veľkomožnosť zdala sa byť trpaslíkom.

»Manželstvo je veľká, svätá, mravná inštitúcia, ktorá nemá byť nadužitá pletichami a bočnými ohľadmi«, pokračoval Mráz. »Ale i bez týchto dôležitých ohľadov ako si môžete predstaviť zdarné manželstvo vášho syna a Marky? Tu niet ani tiene rovnosti. Ona vybrala si s dovolením otcovým ženícha, znáte ho, Janka Olšu, a urobila múdre. Ona hodila majetok čez bord s ľahkým srdcom, lebo má zdravú dušu, opravdový cit Ako vás zahanbila prostá slovenská dievka! A tu mám ešte jedno slovo, pane Orechovanský, ktoré mi dávno ležalo na srdci. Aký cit máte vy pre ľud, z ktorého chcete mať devu pre syna? Pamätáte sa na strašný, obrážajúci vtip so somárom a slovenským chlapcom? Či ste zabudli more zášti, ktoré šumelo čez desaťročia v týchto múroch, v ktorých sa predkovia vaši po slovensky modlievali? Hroznou, hroznou lekciou poslúžil vám brat, ktorý vás znal a bol tajným síce, ale vrelým milovníkom slovenského národa! Pre Boha, aké tragické naučenie! A predsa prichádza pozde. Veľká je medzera medzi nami a vami, vy a vaši roztvárajú denne jej otvor. Medzi nami je taký rozdiel, ako medzi láskou a zášťou, milosrdenstvom a ukrutnosťou. Ako môžete privolávať na pomoc niekoho z nás?

A konečne, ruku na srdce, nebola by Marka púhou obeťou vašich rodinných záujmov, no nie len ona, ale i sám váš syn? Po krátkom opojení nasledovalo by hrozné otrezvenie. Ona sa nikdy nevpraví do pomerov vašich, na každom kroku upomenula by manžela svojho na svoj stav, svoj pôvod. Ach, a ako sa chránite pred spomienkou len na svoj pôvod! Celý váš život je nepretržité tajenie vášho pôvodu, a tu chcete mať v dome takého budíčka? Nie, vy to nemôžete seriózne myslieť. S druhej strany i ona bola by nespokojná. Nechajte na svobode vtáčka, roztrepal by si krýdelká na mrežiach vašej blýskavej klietky.«

Karol Orechovanský počúval, počúval... Už boly odznely slová Mrázove, a on ešte vždy mlčal.

»Ztrata je nevyhnutná«, doložil konečne Mráz. »Kto bude mať k nej viacej sily: starý kostolník so svojou dievkou a či vy so synom?«

Karol vstal a bez slova ztratil sa v dverách svojho kabinetu. Azda prebudilo sa v staropečenom renegátovi svedomie? Sotva. Dlhoveká zrada na národe znemravňuje nenapraviteľne.

Učiteľ sa zmiatol. Sám seba naľakal sa. Ba akási ľútosť ovládala jeho citným srdcom.

Nervózny, hlasitý plač ozval sa v dverách. Učiteľ obzrel sa: pred ním stála Herma v slzách. Jej oči, plné vlahy, blysly sa, ako hôrny kryštál keď naň padne rosná kvapôčka.

»Milý môj, milý môj!« zalkala deva a položila ramená svoje na plecia učiteľove. Zblízka hľadela mu do očú. Dych jej vial na jeho tvár, ramienka ležaly celou svojou ťarchou na jeho pleciach. Úžas, smrteľný úžas, ovládal srdcom dobrého Mateja. City sa menily, ako farby na bubline. Úžas oslabol, skutočnosť mizla; schytil devu do ramien a bozkával náružive jej vypuklé, svieže, malinové pery. A zase bôľ, zase stonanie. »Bože môj, Bože môj!« vzdychol a vyrval sa z náručia Hermy.

»Ja ničomník, ničomník!«

»Vy ste šľachetní, milý môj! Čo vás trápi?« pýtala sa Herma Mráza, ktorý si zakryl oboma rukami tvár a klesol do kresla, v ktorom pred chvíľou počúval sám domový pán jeho slová. Slová, slová — ach, keby videl skutky! Ako sa protivia, ako si protirečia! Tys' podliak, Matej! Nepretrpel si muky svojej... nevyzdravel si?

»Zasmejte sa, Herma, zase sa zasmejte! Oh, aký to bol dobročinný smiech! Čo som vykonal? Odpustite mi, odpustite!«

»Čo mám odpustiť? Ja som prišla k vám. Prijmite ma, neodsudzujte ma! Nie smiech, ale plač, sladký, šťastný plač mi svedčí! Pozrite do mojich očú, či nevidíte opravdovej lásky?«

»Čo máme z lásky, Herma? Rozpáli hlavy a srdcia naše, a nechá temný, večný bôľ... Povedzme, že sa nám sníval krásny, bôľnosladký sen. Prišlo ráno, sen ulietol a sadol

k boku svojmu bratovi, anjelovi smrti. My sme, možno, bez viny vpadli do tejto priepasti. Nesme trpelive svoj osud.«

Učiteľ sa sosbieral. Herma zostala stáť, primrazená k zemi. Bledosť pokryla jej tvár. Chápala smysel učiteľových slov, ktorými zničil jej otca; porovnala tie slová s tým, čo stalo sa pred minútou... Jej um pracoval mlunnou rýchlosťou, srdce striasalo sa bázňou, ba istotou, že Mráz nikdy viacej nesblíži sa k nej podobným spôsobom. Celý mužný ráz jeho zablýskal sa pred ňou v tvrdej rozhodnosti. Videla jeho nekonečnú lásku k slovenskému ľudu — ona hatí jej šťastie.

»Nuž a či srdce moje nemôže práve tak zahoreť láskou k rodu, ako vaše?« pýtala sa určitým tónom, vychádzajúcim z hĺbky čistých dievčenských pŕs. Mráz bol už vo dverách, pevne odhodlaný neohliadnuť sa. Stisol zuby, zaťal päsť a šiel strmo, rovno, bez odobierky. Otázka devina sputnala jeho nohy. »Neobzrem sa«, zamumlal sám k sebe a chcel ďalej. »Ach, za to milé slovo aspoň raz ešte pozrem na anjela.« Obzrel sa.

Aká krásna, zduchovnelá, detinná stála tu pred ním! Sú okamihy, kde roztrieska sa pevná vôľa naša, ako krehké sklo.

* * *

Dom Orechovanského rútil sa, práskal na všetkých koncoch, ako stavisko, postavené na piesku alebo na trasovisku. Úver, zosilnený chýrom o dedictve, klesol razom, zmenky pršaly, ako ľadovec, a prebíjaly strechu domu. K všetkému tomu doletela hrozná zpráva z Pešti: mladší syn Karlov, Pišta, defraudoval pomocnú študentskú kassu, prišiel pod vyšetrovanie; hanba a strach vtlačily mu do ruky revolver. V mestskom lesíku našli ho s roztrieskanou lebkou.

Lujza Orechovanská padla do mdlôb; prebudená lekárom, ktorý náhodou bol v dedine, zakvílila srdcolomne: a divno, po slovensky volala na Boha. V smrteľných bôľoch prestáva titvorenie a komediantstvo, hoci tropené bolo celým životom.

Aurel písal z Pešti bližšie zprávy o samovražde brata svojho. List jeho znel sucho, a predsa priniesol veľký bôľ, čierne zúfalstvo pod krov Orechovanského.

Lekár bol zaneprázdnený s úbohou matkou. Herma vbehla do chyže a kľakla bledej materi k nohám.

»Pane doktor, prosím, navštívte i učiteľa — umiera!« Ďalej nemohla. Matka a dcéra objaly sa. Prvý raz vrúcne, bez horkosti, bez stínu úprekov.

Doktor vstúpil do učiteľovho bytu. Mráz ležal na diváne, zakrytý bundou. Oči jeho boly vypúlené, prse dmuly sa kŕčami. Starý Bohunka

stál pri jeho hlave, utrápený, rozbolestený. Marka skríkla na vchádzajúceho doktora:

»Pre Boha, pomoc, pán doktor! Umiera!«

Viac nemohol ani doktor konštatovať. O chvíľu prestaly prsné kŕče, Mráz cítil sa ľahšie.

»Marka«, riekol, »poď bližšie.«

Marka naklonila sa nad umierajúceho. On šeptal:

»Popros slečnu Hermu, aby nesmútila za mnou. Boh pomohol nám rozlúštiť ťažkú hádku. Bozkaj jej ruku v mojom mene.«

Marka hlasno zaplakala.

»Ticho!« rozkázal doktor. »Chorý potrebuje pokoj.«

»Buď šťastná s Jankom, Marka; tys' bola silnejšia, ako ja. Boh vám pomáhaj!«

Marka nerozumela slovám svojho učiteľa.

Nastala krátka agonia. Bohunka složil ruky mrtvého a zatlačil mu oči.

Pančava.

Novella.

(1896.)

I.

Ako časom sklame ľudí praktický, suchý výpočet! Na pomedzí dvoch chotárov, v čistom poli, špinavá židovská špekulácia vystavila dom s cieľom strašne prozaickým: merať pálenku a robiť zákonne síce dovolenú, ale predsa nehonetnú konkurrenciu arendátorovi regálu v Kožuchove, bohatej, čisto roľníckej obci. Arendátor, jeden z málo kresťanov, oddavších sa na krčmárstvo, človek nejasnej prešlosti, vediac, že s Židom je u nás na Slovensku ťažký súd, podišiel, keď neopovážil sa preskočiť: kúpil hotový, na pomedzí postavený dom, preplatiac ho trojnásobne, zavrel kľúčom a meral pálenku v Kožuchove bez konkurrencie. A dobre počítal. O niekoľko rokov prázdno stojaci dom, »pančavou« zvaný, vyplatil sa bohato. Majiteľ nestaral sa oň. Čo bolo zo železa na ňom, pobrali cigáni, dvere bez pántov a okuvania spálili kožuchovskí parobci, keď boli s koňmi na obnôcke na neďalekej paši, »Bahnom« zvanej, ostatné mizlo, až zostaly len tri izby s kuchyňou a sieňou, dobre kryté škrydlicovou strechou, pusté a prázdne.

Uhlie, ktoré zostalo na krbe, slúžilo dedinským nezbedníkom k umeleckým a literárnym pokusom. Vybielené steny totiž pokreslené boly figúrami a popísané veršami. Medzi figúrami bolo mnoho všakových čertov, medzi veršami veľa bežných neslušností. Ale boly i satyry na Židov, na rychtára, farára a rechtora, na starú kobylu rychtárovu, ktorá vraj »mnoho sveta schodila, až kosti složila«.

To všetko muselo povstať skoro po kúpe, lebo po istom čase takého smelca nebolo, ktorý by sa bol opovážil vojsť do pančavy, a tým menej tam žarty vystrájať. Zašly ta časom iba nevinné deti, zatúlavšie sa za makom; ony ešte nevedely, kde sa nachádzajú. Ináč by sa boly pančave vyhýbaly. Povstal totiž chýr, že v pančave straší. Bol to neobyčajne silný chýr, ba viac než chýr, to bola istota, najmenej taká silná, ako v mestách, že stoly tancujú, duchovia korrešpondujú, taniere vozduchom lietajú. No nielen pre Kožuchovanov bola pančava miestom nečistým, ale i pre súsedné mestečko Slamnicu. Nuž nech bolo, čo chcelo: z praktickej, krčmárskym cieľom venovanej stavby stala sa romantická, bájmi, čarodejstvami, pekelníctvami, nadprirodzenosťami kypiaca miestnosť. V pančave straší! To bolo dogma.

Že tam húka čosi nocou, vedel každý. No kostolník mohol odprisahať, že keď šiel s trhu zo Slamnice, obloky pančavy boly osvetlené,

ako kostol na Sylvestra, a hudba hrala taká, akej nikdy nepočul. Stará Ondrichová videla nad polo rozrumeným komínom ohnivého hada. Pahraba, človek smelý a pravdomluvný, na vlastné oči videl, ako do dvier kráčajú panny, v bielom rúchu, a oblokom vyletujú čierni holomci na senných vidlách. Krištof, človek načítaný, tvrdil, že sa síce mnoho hovorí a on na babské povedačky nedá nič, najmä na povedačky Ondrichovej, ale čo sám zkúsil, je veľmi podivné. Šiel na Bahno za koňmi v peknú letnú noc, a ako porovnal sa s pančavou na poľnej ceste, ktorá beží okolo nej na strelenie, počul od pančavy jasno a javno: »Krištofe! Krištofe! Luca rehce, Luca rehce!« A na Bahne čo našiel: jeho Luca odputnala sa, keď chlapec zaspal, nabŕdla na ostrý kôl u hranta, kde statky vodu píjaly, a prebila si bok. Tam ju musel zahrabať, lebo do rána bolo po nej. Za sto zlatých by ju nebol predal. Podobných prípadov spomínalo sa toľko, že najtomášskejší Tomáš v celom okolí aspoň hlasno nesmel pochybovať o tom, že v pančave straší. Farár síce brojil proti povere, ale čo? Hovorili, že sám, keď viezol sa s jarmoku okolo pančavy o polnoci, riekol kočišovi: »Pohni, Ďurko, tu je otupno.«

II.

Janko Dubec nosil v Lieskovanoch najkrajší »kosírek« za klobúkom; on to smel, lebo bol

najsilnejší mládenec na široko i ďaleko; ale bieda jeho bola: on chcel za ženu i najkrajšie dievča Kožuchova, rychtárovu Zuzku. Za chotár vydať dcéru bolo samo sebou obidno, a ešte bohatú a driečnu! »Vydali dievku za prezpoľného«, značilo toľko, ako že ju odtafárali, nešťastnou urobili, vyhodili, a okrem toho smrteľne obrazili domácu mládež. Ako by v Kožuchove nebolo dosť mládencov!

I nebezpečné bolo uchádzať sa o krásku zo súsednej dediny, chodiť na prezpoľné vohľady. Záletník miesto sladkej chvíle u oblôčka mohol ľahko nabrať toľko na chrbát, že dlho pamätal kožuchovské buchty bez masla a tvarohu. Niektorým smelcom i hnáty dolámali, tak že boly z toho preháňačky a súdy.

A na Dubca mládenci kožuchovskí mali dávno chuť... Postískal bol niektorých v Slamnici na hodoch. Čierneho Ďura ohlávkou vyobšíval na medzi, sám Boh vie, ako sa dali do bitky. Dubcovi prosto nepáčila sa Ďurova tvár a švacol ho bičom. Ale keby všetkého toho nebolo bývalo — rychtárova Zuzka... prvá panna dediny! I na katechizmuse bola prvá. Veď je to svätokrádež! Horniaci lieskovskí! Na koze orú, na chrbtoch svážajú! Však my vám dáme!

No ani rychtár s rychtárkou neboli dobrí Jankovi Dubcovi. Rychtár myslel na spojenie rolí s niektorým súsedom (»role sobášiť« bol bežný výraz), rychtárka bola by rada skôr hod-

ného šuhaja na prístupky — nie že by chcela jedinú dcéru zašantročiť do cudziny. Lieskovany ležaly od Kožuchova tri štvrte hodiny, ale bliž k horám, preto boly nielen cudzinou, ale nadto i horniakmi. A akými! Veď tam gunára volali husárom a zatŕhali po horniacky na *ie* a *ou*, kopy stavali nie po kožuchovsky a senníky volali »gátormi«. Zajac im je »drčo« a kapustu volajú »kotatičie«, a aký kroj nosia! Hazuchy ako vidly!

Zato Zuzka ináč pozerala na Janka Dubca z Lieskovian. Do mesiaca síce nehľadela, u potôčka nevzdychala, ani by sa nebola hodila do močidla, keby ju za druhého vydali, no Janka mala rada, veľmi rada. Bol švárny, mocný, a taký dobrý, taký dobrý! Ona vždy myslela, nevdojak, na chlieb s maslom a medom, keď s ním hovorila. Slinky jej do úst vbehly. Ani nebol taký dotieravý, nechmatkal ju za plecia a ramená, nedával jej buchnáty, ako druhí, keď chceli byť ľúbeznými. Prečo toho nie na prístupky? Mama chce pomoc, a kto je mocnejší a pracovitejší? Ale to malo tiež hák. Dubec mal tiež rodičov, nebohatých, ale visiacich telom i dušou na svojom lieskovskom štvrť-sedení. — O prístupkoch ani reči. Vari je ich syn žobrák, čo by na cudzom mal hrdlovať? Nech dovedie si nevestu. Roboty dosť. Tak Dubcová celkom správne myslela a Dubec len to smel myslieť, čo žena. Ona nosila v dome nohavice, ako sa

hovorí po slovensky, a tak dávno uskutočnila ženskú emancipáciu v svojej domácnosti. Viac než emancipáciu: ženskú autokraciu! Nepotrebovala ani snemu ani panskej tabule.

III.

»Čierny Ďuro poslal svatov do rychtárov«, riekla na trhu v Slamnici Ondrichová mladému Dubcovi s takou radosťou, s akou donášajú ľudia nemilé chýry. »Nuž veru tak!« remzila s natešenou tvárou a blyštiacima očima. »Že by mu ju nedali, ani pomysleť! Na Padelkoch bežia im role jedna pri druhej, ako stuhy, lúkami súsedia. Rychtár bol so starým v hneve, že mu odkáša, ale sa naskutku pomerili. Dnes bol u advokáta odvolať žalobu. Nuž tak.«

»Ale Zuzka za Ďura nepôjde!« riekol Janko slabým hlasom a zapálil sa. Pritom sklonil hlavu, tak, že hrdý kosírek triasol sa mu nad čelom.

»Talafatky, nepôjde! Vari sa jej opýtajú... Rychtár sedí u Uršuly a pije s Čiernym. Tak si pripíjajú... a majú už v hlave. Čierny platí, to sa ľúbi tomu skúpemu starygáňovi rychtárovi. Nikdy nepije za svoje. Ale dievčaťa škoda, to je už svätá pravda. Bol by z vás za párik, bol. A ten ozembuch shrabne i dievča i veno...«

»Ondrichová«, riekol Janko a chytil ju za ruku, »tu, toto je vaše... povedzte Zuzke, že ju čakám v Dieloch, pri potoku u krivej vŕby.«

»Ale čoby to, čoby to! Vari som ja taká...« ale pritom schvátila dva strieborniaky, ako mačka myš.

»Bože chráň! Veď ste vy vysoko vážená matróna, pán farár modlili sa za vás, keď ste mali zapálenie pľúc.«

Ondrichovej páčila sa »matróna« ešte viac, než strieborniaky. Rýchlo ich tri razy popľula a skryla do vrecka na sukni.

»Ako je to možno? Dievča chránia, ako zrenicu oka... a striehnu za ňou dňom i nocou...«

»Vidíte, sami hovoríte, že rychtár pije so starým Čiernym u Uršuly... Príde domov, vlastne dovezú ho jeho tučné rakúske kone, a potom, hajde, zas do krčmy na dedine. Odkedy je rychtárom, tak sa rozpil. A rychtárka v taký čas ani kroka od krčmových dvier... Úbohá, hľadí oblokom alebo dvermi a čaká... Čaká muža, vie, že dostane bitku, a predsa len čaká...«

»Veru Bože, poľutovať ju musí každá poctivá duša... už chodila i k bohyni Bošáckej... nič nevychodila... mohla len ko mne prísť! Ja viem také zeliny... ani sto bohýň mi neodorie...«

»Teda urobíte mi to?«

»Bohyňa jej poradila, aby mu naliala tajne do pálenky odvar z pavúkov a čriev z netopiera...«

»Ondrichová moja drahá...« netrpelivo pretrhol tok reči Janko.

»Ach, s tou Zuzkou! Ale veď ona nepríde! Či je to zvykom v Kožuchove, aby sa dievčence schádzaly s prezpoľnými frajermi... a to pri potoku — neďaleko pančavy!«

»Ak nepríde... to nebude vaša vina... Prisámbohu, Ďuro nedožije do svadby...« Hlas Jankov triasol sa, tak že sa starena naľakala.

»Nie tak, Janíčko, ja ti iné poradím...« Chcela si ľahko zarobiť strieborniaky. »Zabehni ty k bohyni do Bošáce... Ona svobodným pomáha... Tak počaruje rodičom, že všetko zrušia. A keď to nebude môcť, dá ti taký liek, že na veky zabudneš na Zuzku... Veď hovoria, že tvoj otec bol u bohyne, keď ťa svobodil od vojenčiny. Ona tak zaslepila oči pánom, keď si bol pod mierou, že chlap ako buk, zdravý ako Rus — a untáglich ... a Vindrákov Ondro, mykám sa mykám, od zeme nikam, chriašteľ — duša chodí doňho spávať — a musí kanóny pucovať . . .«

Rapotanie stareny do slz najedovalo prchkého, trochu k násilenstvám nakloneného Janka. Zabudnúť na Zuzku! Pod hrdlo chytiť starú babu! No potlačil hnev a dal sa ju zas len prosiť.

Vec bola náhla. Ďuro Čierny bol nebezpečný súper. Majetný jedináček a Kožuchovan! Dubec mal malý majetok, bratov a sestier pol tucta, a Lieskovan!

Rovnej cesty k Zuzke nebolo, a hlavne, či bol istý, že ak pôjde dvermi, ona neukáže mu chrbát? Pravda, bola mu vždy milá a pozerala naňho zpod hustého obočia tak šelmovsky a pritom, keď myslela, že toho nepozoruje, s takým milým, sesterským pohľadom. Možno, jej lichotilo, že on, taký mocný, až báli sa ho pri muzike, víťaz pri pasoch a prvý junák pri šialených kúskoch, ju, takú veľmi mladú, slabuškú, tenkú, vyznačuje pred dievkami, z ktorých budú »roby ako levy«. Pravda, i pierko mu raz dala. Ale či len jednému dávajú bujné krásavice Kožuchova pierka? Veď ony sú pýcha celého kraja! Tvrdé tielce, ako kremeň, kroj bohatý, krátke suknice, čižmičky kordovánky, nôžky malé... známa vec.

A tak si on to rozmyslel v svojej tvrdej hlave: ak príde Zuzka ku krivej vŕbe, nikto mu ju nevezme; ak nepríde, pôjde na vojnu, do Ameriky, za more suché i drevenú skalu, ale najprv tak postíska Ďura, že mu budú skôr na pohrab vyzváňať, než spievať na sobáši. Bohuprisám, tak!

Ondrichová konečne sľúbila. »Ale o mne ani muk!« doložila. »Mala by som sa! I tak mám nepriateľov plnú dedinu. Starý Čierny povedal, že som stará klebetná trlica. Ja — klebetná! Čuším, ako hrob. A vedela bych mnoho! Azda neviem, čo robieva pisár u Lazníkov? Že vraj assekuráciu vymeriava... Áno, s mladou...«

»Ondrichová, ale i o tomto treba naozaj mlčať...«

»A hluchý Žid vedel by mnoho rozprávať, keby nebol i nemý, ako mŕtve dieťa.« Ondrichová nedala sa tak ľahko pretrhnúť. »A Krnáčka čo behá tak často na poradu do Slamnice a potom ulicami fŕľa...«

»Tak dnes večer, v Dieloch, pri jarku, pri krivej vŕbe«, zlobne riekol Janko a temer by bol babke hrozil päsťou.

»Ach, ja biedna stvora! Ja opustená vdova! Čo si to beriem na staré väzy? Takú zodpovednosť! A ak sa niečo stane?«

Janko šupol do ruky stareny ešte jeden strieborniak a riekol:

»Ale ma neošudíte? Ondrichová, rozvážte si to! Ak nemáte vôle — sem zlatovky... a choďte!«

Starena nevdojak vzala do hrsti sukňu, kde bol zdnuká prišitý konopný vačok...

»Jaj, Kriste Ježiši, ako som sa ľakla! Čo tak kričíš na úbohú starenu! Máš svedomie?!«

»Buďme priatelia«, poníženým tónom riekol Janko; »len som vám chcel pripomenúť, že žartu neznám!«

»Tichšie, tichšie...« šeptala Ondrichová. »Vidíte, pred Uršulou sadajú na voz... Ešte ma i vezmú.«

Naozaj, pred krčmou sadal na predné sedlisko rychtár, červený, ako uvarený rak... na

longo chcel stúpiť Čierny, a vždy mu noha odkväcla.

»Či by ste ma neodviezli, pán rychtár?« prosila Ondrichová. »Len tam na zadok, stará žena obsedí hoci za šragľami.«

»I pán veľkomožný tak povedali«, hovoril rychtár Čiernemu, ktorý konečne našiel longo a prevalil sa na voz. Čierne širokochrbté kone rychtárove trhly nervózne od dlhého čakania. »Tak povedali, a to musí byť pravda! Farár patrí na kanceľ...«

»A rechtor za organ«, prisvedčil Čierny, odpľúvajúc. Kúril cigaru. To len vtedy, keď bol nadratý.

»Čo to mňaučíš?« obrátil sa rychtár k starene. »Nuž sadni, striga, ale neohováraj!«

Starena vysadla.

Rychtár odmotal opraty od lušne a praskol bičom do koní. »Hió! mitrhy! Pozri, súsed, ako idú, ani paripy! Hió! Nech tú starú strigu ztratíme! Všetci sú huncúti! I farár, i rechtor, i slúžny! Never kabátnikovi! Hió! hió!«

IV.

Rychtárová, malá, útla osôbka, s tvárou predčasne ostarlou, na sedliačku až veľmi jemnou, už po rachote voza a strmom dupote koní vedela, že jej muž má zase hada. Veď do brány, hoci bolo urobiť prudký zákrut, vrazil

plným behom; on, ktorý šetrí kone viac než samého seba, spotil ich na krátkej ceste zo Slamnice až do bielej peny. To mohol urobiť len had.

Od tých čias, čo dobrý, samostatný, ba vždy vzdorovať náklonný Juro Zábojník stal sa rychtárom, často sa opíjal; jeho dávna panovitosť proti žene zvýšila sa na surovosť — jeho vzdor proti pánom ustúpil úslužnosti a plazeniu, keď bol triezvy.

»Daj toho krúcanca, babo!« riekol, hodiac remenné opraty paholkovi, stojacemu u voza, »hosťa ponúknuť, babo; viem, že iného nemáš.«

Čierny, trochu vytriezvený rýchlou jazdou, steperil sa s voza. Ondrichová skĺzla s voza zručne, ako by ju bolo vyhodilo. Badala, že nedobre byť na očiach rychtárovi, keď má hodne pod čapicou.

»Ďakujem za odvezenie, pán rychtár!« riekla, a nepozorovaná obzerala sa skúmavo po dvore.

Rychtárová, bledá, ako bielené plátno, šuchla do komory pre krúcanec. Tam jej slzy vyhŕkly a zmáčaly chudé ruky i pečivo. Zuzka, vediac, že otec počne svadu, pri ktorej ona matke nepomôže, ako myška pred kocúrom, šibla stodolou na záhumnie. Starého Čierneho nemohla vystáť od národu.

Za stodolu na kopu pazderia sadla Zuzka a počala neobyčajnú robotu: premýšľať. To bolo zriedka; žila tak, ako kvitne charpa na poli; či

kvietku treba sa trápiť myšlienkami? — Ale teraz je iné... Tu Ďuro Čiernych, tam otec, ktorý mu žičí. Potom i Janko Dubec, s ktorým bolo tak sladko hovoriť i tančiť — i ohne preskakovať na Vajana. A tomu otec nežičí, ani matka, tak sa zdá; a keby i žičila, nemá v dome slova. A teraz sú starí spolu... pôjdu na »obecné«, to jest do krčmy. Mať sadne na truhlu, zaplače, bude vykladať... a potom pôjde za otcom... Tam bude stáť u dvier... prosiť, plakať. Bude i bitka... »Jáj, jáj!« zavolala Zuzka hlasne a vystrela útle, mladé telo na pazderie. Zdedila po matke útlosť i jemnosť čŕt, len vyššia bola a strojnejšia. Aká krásavica ležala tu na hnedom pazderí, ruky zalomené pod hlavou! Mladušká, polovyvinutá, taká svieža, ako nedozretá jahoda. Sukničky priliehaly k jej útlym bokom, útlunká mladá hruď vlnila sa pod snehobielou riasnou košielkou, čižmy kordovánky lisly sa tuhým, čiernym leskom. Vlasy vydraly sa zpod ručníka a ako ľahký tieň padaly na pekné biele čelo. Neležala ticho, ale trhala sa vnútorným nepokojom.

»Ďuro — veď by ta bol...« počala deva nezvyklú prácu premyšľovania. »Za ním lipne i Zuza Králiková, i Tera s konca... Ale pije... počula som ho hulákať o polnoci. I on bude biť...«

Brána na stodole, nezaložená svorňom, vrzla, a zpoza ťažkého brvna ukázala sa tvár Ondrichovej.

»Sama si, holúbok?« pýtala sa sladkým tónom. V Kožuchove hovorili spevavo, no Ondrichová už až temer viac spievala, než hovorila. Nečakajúc odpovedi, babka šuchla celá čez málo odchýlené, veľké vráta, ktoré práve tak spevavo povrzgávaly, ako ona vravela.

Ondrichová počala zďaleka. O zlom a nepravom svete, o starých, dobrých časoch, o dobrej Zábojníkovej, o zkaze rychtárstva, o starom Čiernom, ktorý otca svádza a potajmo mu škodí, o Ďurovi, ako nezbedníči a po nedeliach karty hrá na Podbrežných trávniku... A tak pomaly prešla na hlavnú a jedinú príčinu, pre ktorú sa zakradla k Zuzke na záhumnie. Starenka lichotive kľakla si u kopy a vzala Zuzku za ruku. »U krivej vŕby, zachovaj si!« sipela ako had.

Zuzke skočila krv do tvári... odvrátila sa hnevno od starenky a vytrhla ruku z jej dlane. Ale srdce počalo jej biť tak silne, že to i sama čula, aj iste vedela, že čuje i Ondrichová... A také teplo vbehlo jej do útlych, mierno oblých pŕs, akého predtým nikdy necítila. To bol pre ňu celkom nový, polo úzkostlivý, polo radostný pocit. Neslýchaný návrh stareny najprv vzbúril jej detinský cit, panenské zahanbenie vrazilo jej krv do tvári, rovno zo srdca, ako by ju vstrieknul, a potom neobyčajnosť svoditeľstva nahnala jej strachu, tak že krv z tvári razom ustúpila, a ona zbledla... Taká bola bledá, ako bielené plátno.

»Čo si len myslíte...« počala konečne Zuzka a vzpriamila sa.

»Azda niečo zlého! Dvadsať ráz som odriekla, sto ráz povedala: nie, nie, nepôjdem. Bojím sa i starých i Zuzky... Ale aký ti bol — kameň by sa bol zľutoval... len zaplakať... A potom hrozil... strašne hrozil. On vie, čo tí opilci chcú; vie, holúbok môj sivý. On život dá za teba. On, šuhaj, urastený, ako konopa, bez chybky... A pohovoriť, veď to ešte nič neznamená! K hrdej Válkovej nocou pod oblôčik chodievajú, a nie jeden... A čo? V kostole stáva v prvom rade, lakťami by iné vyštuchala s prvého miesta, odmenu vraj dostane, ako prvá panna dediny.«

»Ondrichová!« zavolala Zuzka, »vy ma chcete len pokúšať, hádam to všetko ani pravda nenie! Kto vás poslal? Viete, že vás otec nerád... viete, ako vám nadal; chráňte sa. Čo ja mám s vami?«

»Jaj, aká si ty prchká! To bolo! Bol opilý, a hlas opilého ani toľko nestojí, ako čo pes zabreše. Opilému sa i Pán Boh vyhne! Nie tak. I teraz zo Slamnice sám volal ma na voz — »Poďte, tetuška,« riekol, »dobre sa nám povodí, keď vás odvezieme.«

Zuzka už nepočúvala, čo hovorí Ondrichová; jej brieždilo sa v ume, srdce ako by sa bolo razom rozvilo, ako ľalia nad ránom, nové svetlo akési jasalo pred ňou... Dubec, taký švárny,

dobrý! Aký skromný je pri nej, aký krotký a slabý, a aký hrdý, víťazný medzi mládenci. On jej zle nechce, nemôže chceť. Ale čo jej má povedať? Pravda, on do domu nesmie. V Kožuchove ho nenávidia, lebo mu závidia. Ale čo si pomyslí o nej, že prišla na prvé zavolanie? Matke riecť? Ona povie otcovi. Otec to z nej vybije!

V tom bolo počuť ťažké, neisté kroky stodolou, brána roztvorila sa do korán, tak že udrela starenku, kľačiacu pri kope. V bráne knísal sa rychtár, ako starý topoľ vo vetre.

»Kde ste, jašterčie plemeno! Groše som si zabudol... A ty, dievčisko, na pazderí, ako sučka!« obrátil sa k dcére, ktorá od ľaku nevládala vstať. Údy jej zmeravely. Pevne myslela, že otec už všetko vie.

»Kde je mať? Zas niekde skučí? Ach, ty obludo polnočná!« zreval, keď zbadal dosiaľ bránou zatienenú Ondrichovú. »Ký beťah ťa doniesol, vari si na trlici priletela? Na mojom humne! Či sú tu krížne cesty?! Ha!? Na sečku ťa domrvím!« A pošiel prosto na Ondrichovú, dvíhajúc svoju rychtársku lieskovicu. Už nebol viac červený, ale bledo-modrý v tvári.

Slabušká, malá žena jeho pribehla s kľúčom od armary za mužom, ako veverica, a chytila jeho pozdvihnuté rameno.

»Pre Boha, nerob hriech, nerob tartas! Ľudia sbehnú sa na diváky!«

Najprv zamĺkol, no spamätal sa:

»Ty mi chceš rozkazovať?!« Chcel odsotiť ženu, ale ona ako by sa bola vpila do jeho mohutného ramena, tak zostala tesno pri ňom. To rozzúrilo ho ešte väčšmi. V očiach mu zasvetielkovalo.

»Tak... baby tu budú hospodáriť?!« a schytil ženu, zdvihol, potácajúc sa, dohora a hodil na trávnik. Potom udrel Ondrichovú palicou po pravom pleci.

»Mamička!« zvolala s plačom Zuzka, vyskočila a dvíhala mať. Medzitým Ondrichová, zajajkajúc bôľom, chmatla sa za udreté miesto a ušla zadnými dvierkami humna. Za plotom bolo počuť tlmený smiech. Zpoza plota ukázaly sa blyskavé oči mladých dedinských výrostkov, ktorí mali radosť zo scény.

»Daj kľúč!« riekol žene. »Súsedi čakajú, dnes je veselo. Pijeme oldomáš. A kto platí? Rychtár platí... Zabijem každého, kto povie, že za obecné...«

Mať stíchla, ako zajačík, keď naň hľadia oči zmije.

»Ale ty neboj sa, Zuzulienka! Takú svadbu ti vystrojím, že jej Kožuchov nevidel...«

»Radšej by ste mater nebili!« ozvala sa mladá deva a hrdo zopäla sa, že jej takej nikdy nevidela jej vlastná mať. Mať žasla.

»Ach, ty šteňa nepodarené!« zareval Zábojník chripľavým, opitým hlasom. Zdalo sa, ako by hnev bol zväčšil jeho chmeľ, počal sa tackať

silno, »holoplúšťa, ako drzo piští!« a pošiel neistým krokom k dcére, chcejúc ju chytiť za krásny, dlhý vrkoč. »Sem tie škuty, nech sa s nimi poihrám!«

Čierny, polo vytriezvený, vošiel bránou, chytil rychtára za rameno a silou odviedol ho do stodoly.

»Spať? nič spať!« bolo počuť hlas rychtárov.

»Nuž, teda poďme... čakajú nás,« riekol Čierny.

Rychtár vošiel do chyže, neistou rukou otvoril trojhranú kasničku v kúte pri stole, vzal šupáky a odišiel s Čiernym zase do krčmy.

V.

Ondrichová zasipela ako had, keď videla sa sama v čistom poli. Prvou potrebou jej srdca bolo vyžalovať sa niekomu. Vyžalovať sa, vyhovoriť sa... Chcela súsedným dvorom do dediny, ale tu počula nad tretím dvorom hlas Pahrabov, zo zeme vystupujúci:

»Nuž či skoro podajú tej slamy!«

Pahraba totiž chystal si na zbožie jamu a upravoval ju vo vnútri. Na vrchu bola úzka, ďalej rozširovala sa pravidelnou, dobre ubitou baňou. Túto baňu bolo treba nielen ubiť, ale i tesno vystlať suchou slamou, kvačkami pripevniť, aby zbožie, tam na zimu uložené, nepotuchlo vlhkosťou a neklíčilo.

»Nikoho tu niet«, riekla starena, kľaknúc k otvoru jamy a nahnúc sa nad ním. Videla šedivú hlavu Pahrabovu, osvetlenú shora slabým svitom, »no sama vám podám!« a vzala hrsť prihotovenej, veľmi dlhej, rovnej ražnej slamy, podala mu ju, nahnúc sa nebezpečne do jamy.

»Ďakujem, ďakujem, to chlapčisko mi stále odbieha.«

»Nepočuli ste«, riekla Ondrichová, podávajúc nadol druhú hrsť slamy, »u Zábojníkov zase hriech, starý je opilý a všetko bije!«

Pahraba prestal ihneď pritĺkať drevenými kvačkami slamu o vnútornú stenu jamy, tvár obrátil nahor a zažmurkal, lebo oči jeho boly už tmou v jame zoslabené.

»Ach, ach! Teda zase novina! Hovoril som, cudzí groš prináša zlý chmeľ. Iste napil sa na trhu.«

»Ženu skoro zabil, nech tam náhodou nie som, do smrti ju utlčie, a dcéru taktiež.«

»Hm, hm! A aká pýcha! Tá jeho fiflena chodí ako páva, ako nejaká kišasoňka! A doma ju teda lieskovicou! Hm, hm! Pravda, je krásna. Ale krása ako poľná tráva.«

»Ach, prosím, pán sused, to vám je všetko taká ľahká partieka. A mať, čože? Domkárova dcéra, ako by sme nevedeli, nepamätali! Pravda, prišla do gruntu. Ale už i tam nenie všetko zlato, čo sa blyští.«

»Veru rychtárstvom ešte nikto nezbohatol.

Pije sa to ľahko za naše, ale pritom i svoje zhorí.«

»Veď mu už intabulovali...«

»Ach, to je starý lišiak! Počujem, že Zuzu vydáva za Čierneho Ďura... Čierny má šupáky.«

»No, no! Vedela bych, ale nepoviem. Neverím, že by z toho mraku bol dážď. Ono sa všeličo zamýšľa, ale...«

»Veď sa už i pomerili...«

»Ale dievča inam kuká... Vedela bych...«

Pahraba pristavil rebríček k hrdlu jamy a liezol pozorne nahor. Klebety zanímaly ho veľmi, a tu čosi cítil. . . voňal vozduch.

»Ach, aký som zablatený«, riekol, vyjdúc pomaly z jamy. »Čo to hovoríte, že by... nemožné! Sám Čierny mi riekol, že vec je už akoby vo vačku. I na prístupky pristal. Zeme má viac rychtár, hotových viac Čierny. Celkom v poriadku. Tak Ďuro pomôže rychtárovi a sadne na čistý grunt.«

»A ja vám hovorím, že z toho mraku nebude dažďa.«

»Ale ja vám hovorím, súseda, že viem iste...«

»A ja vám hovorím, že vy nič neviete.«

»Ale ja vám hovorím, od samého som počul...«

»A čo ste vy tisíc ráz od samého počuli...«

»Na vlastné uši, súseda...«

»A predsa ja mám pravdu...

Pahraba zamĺkol, ale ho veľmi škrelo, že by niekto, čo by to bola hneď i sama Ondrichová, o dedinských pomeroch a dielach viac vedel, než on. Poškrabal sa za uchom, zablatiac si pritom pravé líce.

»Ženské povedačky!« riekol opovržlive a bľuskol na babku zpod obočia.

»I mňa udrel, ožran«, polohlasne riekla Ondrichová, a v nej obnovila sa s hnevom i bolesť v pravom pleci. »Nuž veď vy ďalej nepoviete...«

»Ako by ste to hodili tu do tejto jamy!«

»Ešte dnes večer síde sa s Jankom Dubcom...«

»Kto sa síde?« Pahraba naklonil k jej tvári svoje zablatené líce.

»Nuž, kto iný, Zuza, Zuza, ktorú vy tak iste Ďurovi Čiernemu obeciate. Kto mal pravdu?«

»Kde sa síde?«

»Ach, milý vtáčik... tak ďaleko nepôjdeme! Hovorím vám, vec s veľkými šupákmi Čierneho má ešte svoj háčik.«

»Rychtár je pán v svojom dome!«

»Pekný pán, keď mu dievka poľom behá... večerom až na Diely...« Ondrichová zamĺkla. »Nuž, čo mám tajiť, áno, sama som u nej bola. On ju, možno, rovno uchytí. Taký je dnes svet... Rodičia vychovajú si dieťa, o každý krajíček starajú sa, šatia, fintia, a pochábeľ, tužibuď, ku krivej vŕbe s prvým šuhajom, hoci by bol chudobný, ako kobylka v zime, a otrhaný, ako lipa!«

Pahraba vedel všetko. Sotva striasol sa jazyčnej baby, šiel domov, odhodil umazané hábу a zašiel prosto do Čiernych. Starého nebolo doma, už tri razy poslali za ním do krčmy. S Ďurom sedel Pahraba pod kôlňou a šuškal mu do ucha čudné veci.

VI.

Od Kožuchova smerom k Slamnici tečie malý, temer vždy kalný potôčik, obrastený s oboch strán vŕbami, najobľúbenejšími stromami žírnych Kožuchovanov. Do zeme zarytí autochtoni neradi starajú sa o ďaleké, budúce časy; keby nebolo vyššej vôle, oni by i chrám a vežu uplietli z vŕbového prúťa, len tak pre seba, nech trvá do ich smrti a nech ďalej starajú sa podobne potomci. Preto, že vŕba vyrastie za pár rokov a už je užitočná, čo i veľmi skúpo, preto ju sadia, kde len možno. Kto by to čakal na lipu, ktorú len potomci alebo prapotomci uvidia v sile a kráse! A potom chceme mať od nášho ľudu historické rozpomienky! Sám ľud k tomu nepríde, a keď nebude mať učiteľov, básnikov, prorokov, bude i ďalej žiť ako lastovice, od jari do jari, nestarajúc sa ani o prešlosť ani o budúcnosť.

Potôčik, »jarkom« zvaný, slizne hadovito; nad ním, verne za jeho behom, krúti sa biely chodníček, medzi jarkom a bujnými konopniskami a kapustniskami. Konope kožuchovské sú chýrne: vyrastú napospol zvýše chlapa. Ko-

žuchovania predávajú semenec na merice, nie ako inde, na holby. Tiež taký slávny je mak. V Dieloch kožuchovanských urodí sa viac maku, než v desiatich iných chotároch. Zábojník, sediac u Uršuly, často chvastal sa, že utŕži viac za mak, než pol Lieskovian za raž. Kapustné hlávky rastú tam biele, ako sneh, tvrdé ako oceľ a krehké ako špargľa. Kožuchovský hlúb z kapusty je lepší, než lieskovanské jabĺčko. Diely sú vôbec perlou Kožuchova, jeho záhradou a zmaznaným deckom. Kto nemá v Dieloch čiastky, nie je ani gazdom. To je len taký zkade ruka, zkade noha.

Slnko už dávno zapadlo, len ako kráľovský povlek zanechalo na obzore brokátovú žiaru. Nad ňou tisly sa, ako by dosť miesta nemaly na širokej oblohe, obláčky a rozstrapkanými krajmi zachytaly zlatohlav zapadlého slnka. Ale keď už bledly ich rozstrapkané kraje, alebo povlek kráľovnej svíňal sa za obzor, počaly vystupovať a hľadať si miesto na širokej oblohe. Azda boly slnku len dvoranínskym sprievodom. Kraj potonul v mäkké, slabo priehľadné šero, okraje obzoru tratily ostré línie a rozplývaly sa, zrovna akoby roztavené. Biele steny vysokého, na vŕšku stojaceho chrámu šedly, až konečne tiež stopily sa v temno-šedom celku.

Dolu Dielmi chodníčkom išla Zuzka rychtárova, nie však svojím veselým, pružným krokom, ale ticho, ako lasica; jej čižmičky-kordo-

vánky neklepkaly. Krokom za ňou išla Ondrichová, zaostávajúc. Vyhovárala sa šeptom na záduch, ale vlastne strachom meravely jej staré údy. Šero večerné budilo v nej svedomie. Tak je to, veselá jasnota dňa uspáva svedomie a tma ho budí. Nemohlo by to byť naopak?

Suknička Zuzkina šumela, dotýkajúc sa konopí, rozvoniavajúcich silným aromatom. Ľahunký, ledva pozorovateľný, teplo-vlhký vetierok kolimbal strapaté hlávky konopné, a keď zavial zprava, vôňa temer zadúšala. Mala ona v sebe akúsi tajnú vládu, nie uspávajúcu, nie rozdražďujúcu. Až ľahko bolo Zuzke, keď more konopné pretrhnuté bolo kapustniskami; i dýchalo sa voľnejšie, i chodník bol vidnejší. Potôčik v hlbokom záreze (pôda bola hlinistá, samý humus na siahu do zeme) tvoril tu i tu malé vodopády, a len tam šumel a dával sa znať: hľa, i ja som tu; kde nebolo takých vodopádikov, plazil sa bez šumu, ako hádik.

Už nemaly ďaleko ku krivej vŕbe; vŕb bolo dosť v Dieloch, i krivých dosť, ale táto mala to meno preto, že bola stará a mohutná (ju akosi náhodou neobtínali každú jar) a stála neďaleko chotárnej línie, na zákrute k poľnej ceste.

»Zuzička, ja ďalej nevládzem!« riekla Ondrichová, ťažko dýchajúc. »Môj záduch... večerná vlhkosť... A ty bežíš, ako srnka; nepamätáš, že mi bude na Michala šesťdesiatpäť rokov!«

»Nesľúbili ste? Nedala som vám...«

»Nože, no!« šeptala starena. »Nemusíš hneď prekypeť... ja si tu sadnem na staré mravenisko... počkám; čo mňa do vášho rozhovoru... a keď zachceš, zavoláš... uf, uf! Staroba — choroba! Kútik a perina... to, to! Ale nie vláčiť sa poťom, keď netopiere lietajú... Bodaj by ťa... vidíš, práve jeden frkol nám ponad hlavy; ešte sa ti do vlasov zamotá!«

Zuzka stála nerozhodnutá. Čo tu robiť? Na nejakú zradu nepomyslela, ale predsa čo robí, zle robí, to je nie vo zvyku. No domáci výstup ju rozhorčil; videla, čo bola aká mladá, že otec je v nepráve, že krivdí matke, že má nepekné výpočty so starým Čiernym. A tu jej kynie východ — aký, nevedela určite. Ale cítila, že k nej siaha silná, pomocná ruka. On je taký hrdý, sám sebe svoj, mocný... On priskočí i jej i matke na pomoc i spásu... Otcove divoké dni hustnú — kam to zajde? Už opíja sa každý týždeň, panští...

Ale predsa, to by verabože neurobila ani jedna Kožuchovianka, čo ona teraz... Ešte je čas. Vráti sa s Ondrichovou, a nikto nezvie o tom... Srdce jej búchalo.

Zďaleka ozval sa slabý piskot. To iste jarabica uspáva svoje holoplúšťence.

»Už len choď, holúbok«, šeptala Ondrichová takým posmeľujúcim, dôveru budiacim hlasom: »Neostaň na polceste.«

Zuzka prekrižovala sa na čele a pošla, ešte tichšie, ako dosiaľ; už ani suknička nešumela o trávu, vysoko vyrastlú na úvratiach, lebo si ju k telu pridŕžala oboma rukami. Vodopádik šumel pred ňou na desať krokov, šum zosilňoval sa každým jej pohybom, už temno, prísne spieval pri jej boku... potom slabol, až zatíchol. Rady vŕb redly, kapustniská a konopniská zamieňaly sa úzkymi pruhmi. V polotme, neďaleko, vynorily sa kontúry pančavy. Už tu musí byť krivá vŕba.

Ondrichová, sotva odšumel ľahký, mladý krok devy, razom skočila so starého mraveniska, zahodila sukňu čez hlavu, ako robia ženy, idúc z kostola, keď ich prekvapí dážď, aby im drahé, čipkované čepce neumokly, a bežala strmo, temer mladistvo chodníkom. O záduchu nebolo už ani chýru. Nie bez príčiny tak bežala. Zbadala v konopách niečo podozrivého. Tak nešumí roľou večerný vietor, tak nedupká zobudený zajac, idúci na nočnú pašu. Na strašidlá nemyslela. Oj, nie. Ona len iných strašila ohnivým hadom nad komínom, sama bála sa niečoho iného, a hadom, hoci neohnivým, bola sama. Prišlo jej na um, že Pahrabovi vyklebetila tajnosť. Svedomie ju hnalo. Bežala hore jarkom, ako striga, a zmizla za zákrutou, ako jašterica do hustej trávy.

VII.

Neuspela Zuzka dôjsť k zákrute, kde už skoro vŕbové stromoradie prestalo a jarok sliznul bez vodopádikov rovno ďalej čistým poľom, Janko Dubec zazrel ju, a, aby ju nenaľakal, tíško zavolal: »Zuzička!«

Bol to pološepot, ale ona predsa trhla sa, ako by vystrelili, a chlad prebehol jej chrbtom; srdce jej ochladlo, ba tuším i krv zastydla. Nad jej hlavou rozprestierala veľká, krivá vŕba svoje krivolaké konáre. Vŕba bola temer posledná, chotárna, mala už šedé, drobné listie, ako to býva pri veľmi starých vŕbach... no veď i veľmi starí ľudia majú už len drobné, šedé myšlienky. Zato mladé vrbičie má veľké listy, tuho zelené... tak i mladí ľudia pomýšľajú na veľké veci, ale zeleno, tuho zeleno.

»Ako si ma naľakal!« riekla studeno Zuzka, obyčajným, ľahostajným tónom, ako by sa bola sišla s ním náhodou u studne o pravom poludní, a nie v takú neobyčajnú chvíľu, tajkom, bez vedomia rodičov. Začala ľutovať, a hnev zakypel v nej na Ondrichovú.

»Odpusť, Zuzička«, zarazený riekol Dubec, priblížiac sa k vŕbe, »veru som už nemyslel... ale si prišla... Poď bližšie, tu je temnejšie, tu nás nikto nezbadá, a keď by niekto išiel chodníkom, vŕba nás ukryje. Keď si len tu, teraz mi je už všetko jedno. Rodičom povedal som všetko, a

zahrozil som strašne... Otec, neborák, by nedbal, ale mať podoprela si boky a robila tartas na celé Lieskovany. ‚Oboch vás vysankujem, hadie plemeno! Ešte i starý pomáha tomu chlapčiskovi! Číže je dom, čí grunt? Neprišiel si, ty mrzák, doňho nahý, ako topoľ v zime? A ty, opendáku mliečny, ty budeš hroziť?‘

Dubec chcel rozprávkou vymaniť sa z nemilého položenia, do ktorého doniesla ho nečakaná chladnosť Zuzkina.

»A načo mi to všetko hovoríš?« pretrhla ho, ale predsa šuchla bližšie k vŕbe, kde bolo tienisto. »Áno, prišla som; Ondrichová prisahala sa na Boha i na Krista, že si veľmi smutný a nahnevaný... A veď si mi bol vždy dobrý, Janko. Rubára, toho krchniaka, umlátil si, keď ma chcel objímať pri šibačke na Veľkú noc — tá ohava. A vždy si mi bol dobrý. Nuž teraz som ti už zaplatila dlžobu. Ondrichová ma tu čaká na sto krokov, nevládala, má záduch. S Bohom, Janko, maj rozum, rodičov slúchaj. Do Kožuchova nechoď, ani na hody nie. Sú ti zlí, a mne by bolo ľúto, keby ti niečo urobili pre mňa. Chystajú ti lep, vtáčku môj. Môj otec chce ťa oznámiť slúžnemu, aby ťa ešte raz volali na vojnu, lebo že si burič, nebezpečný bijak. To som ti chcela povedať, a preto dala som sa naviesť Ondrichovej. Teraz už vieš všetko... S Bohom!«

»Zuzička, tak sa nerozíďme! Darmo vravíš.

Ja do Kožuchova pôjdem, čo by tam boly samé železné klepce, ako na medveďov, čo by tam slúžny sedel od Jakuba do Jakuba. . . Ty dobre vieš, čo chcem, vieš, načo som ťa volal . . . Prečo vyhýbaš . . .«

Milo i krotko znel Jankov hlas. Tak krotko nikda indy, pri nikom nezvučal. Celú drsnotu potratil. Zuzka oprela ľavý lakeť o vráskavú kôru starej vŕby, hlávku naklonila. Rovnomerno prúdila sa mladými žilami jej zdravá sedliacka krv. Temnelo. Západné obláčky, ktoré odprevádzaly boly slnko, vrátily sa a na zpiatočnej ceste stretly sa s východnými a splynuly s nimi do jedného ľahkého síce, ale predsa hviezdy úplne zakrývajuceho závoja. Na severnom obzore, ako ťažká, hmotná stena, stála čierna mrákava, odeľujúca sa od úhorov. Neďaleké vysoké konope černely sa hustými pruhmi. Pred nimi, ako nejasnými punkty posiata temnistá stuha, vidné boly kapustniská. Ta, k Slamnici na západ, odrážaly sa od jasnejšieho ešte západného nebosklonu príšerné línie blízkej pančavy. Ostrý uhol škrydlovej strechy a jej chrbát pretrhnutý bol polosboreným komínom bez dášku. Vybité, pusté obloky, vlastne len temné diery v šedom múre, hľadely, ako veľké, no beľmom zatiahnuté, slepé okále nejakého v temnej jaskyni utúleného šarkana.

»Načo vyhýbaš?« opätoval slová svoje Janko Dubec, keď deva zanovite mlčala. »Kebys' ne-

vedela, nebola bys' prišla. Ale prišla si, tu si pri mne, tak rieknuc, v mojej moci! Ale viem, že si dobrá, milá a milosrdná. Na Boha veríš, a On chce len dobré. On ti vnuknul, abys' prišla, nie Ondrichová.« Hlas Jankov akosi potratil krotkosť a tón jeho upadol v drsnotu.

»Nespomínaj!« živo riekla Zuzka. »Áno, prišla som, a teraz viem, že som zle urobila. Verím v Boha, a ten káže predovšetkým rodičov poslúchať. Mne zakazujú... mňa vydávajú!« vyhrklo z nej konečne. A to bola hlavná pružina, ktorá ju dohnala večerom pod krivú vŕbu. Jej samej bolo to až teraz jasné... Za Ďura... keď len naň pomyslela, triaška ňou lomcovala...

»Vidíš... teraz je to von... teba vydávajú! Veď keby toho nebolo, či bych ťa bol zavolal sem? Veď o teba ide, nie o mňa. Teba prinúťa, keď nebude pomoci, obrancu... Ej, Bohu, to nesmie byť! To je nemožné! Ja to nikdy neprenesiem... Jestli len ty chceš, prekazím všetko!«

»Azda mi ty zakážeš vydať sa?«

»Nevyhýbaj, necigáň, Zuzka! Ty dobre vieš všetko... Ale to nevieš, že som dni a noci myslel...«

»A čo si vymyslel, ty výmyseľník? Azda nejakú bitku? Vyhadzovanie z krčmy?«

Janko posiaľ stál v úctivej vzdialenosti od devy, zatkýnajúc vybíjané porisko svojej valašky, »Kalenou« zvanej, do zatvrdlej pôdy chodníka. Posledné slová, ačkoľvek nebolo v nich než-

nosti, povedala Zuzka takým milým, žartovno-lichotivým hláskom, ako by bola chcela rieknuť: áno, ja nedbám, som hotová, len ty rob po junácky, len ty buď mojou oporou ... I osmelil sa Janko, priblížil sa k deve, vzal do hrsti jej malú tvrdú ruku. Chlad jej mladého tela ustúpil, krv počala živo, teplo prúdiť sa, ako by vychádzala z jeho ruky, a rujnou vlnou bryzgla do srdca, do mladých pŕs, až k sluchom. I cítila pal mladej krvi v lícach, i oči jej razom prestaly videť mrákavu na severe, i temné stuhy konopníc.

»Rada ťa, rada, Janíčko!« zašeptala a schytila ho oboma ramenami naraz, silno oprúc sa svojím vysokým, štíhlym telom na neho. On málo zpätil sa. »Kalená« mu vypadla z ruky, i ovil svoje mohutné, žilnaté ramená okolo útleho, ako trsť hybkého drieku devinho. Veruže ona ani vo sne nepomyslela popredku na taký vzryv citov, na také lámanie mravu a obyčaje domorodej. — V Kožuchove ešte i nevesty dlhšie »múdrily sa«, háčily, ba domov odbiehaly. No oni oba stykli sa, ako dva bludné meteory, vyrazené z dráhy. Mladá, ešte slabo rozvitá deva, dozrela v tomto osudnom momente. Bez citlivuškárstva, silou samej prírody a rozladených pomerov rodinných, razom našla oporu v mužovi, ktorý jej bol dosiaľ príjemný, zábavný a lichotil jej dievčenskej márnomyseľnosti. Tu už bolo niečo vážnejšieho, akási istota oviala ju, keď priľnula k jeho širokej oblej hrudi. To už nebol len

príjemný, pohyblivý, dušu blažiaci vetierok, to bola skala, na ktorú možno opreť sa bezpečne.

Janko hľadal ústami jej ústa, no v horúčke prvého zápalu pritisol pery svoje k jej sluchom, lebo ona hlávku klonila. Mocne bily jej sluchové tepny.

»Môj, môj!« hovorila šeptom deva a svojimi chudými, strunistými ramenami ovíňala jeho hrdlo do bôľa. Ramená ho mocne stískaly a pritom hrialy, rovno ako rozohriate pálčivým slnkom. Uvoľnil driek devy, ako by sa brániť chcel ovinutiu, i pocítil pod dlaňou tlkot jej srdca i hybkú vlnu útlych dievčenských pŕs. Zdalo sa mu, že slabne od sladkostného, omamujúceho pocitu. »To je už zasnúbenie na celý život!« pomyslel si radostne. »Ktože nás roztrhne?« a tou myšlienkou zase vrátila sa bodrosť do jeho omámeného srdca.

»Tvoj, tvoj, Zuzička! Ty pravdu hovoríš«, a v tom našiel jej ústa, lebo ona sklonenú hlávku vzpriamila. Najprv cítil jej horúci dych, potom pritisol pery k polootvoreným ústam. Bol to prvý bozk lásky, tichý, nezvučný, spojujúci telá i duše.

V tom bolo počuť silný, jačiaci hvizd celkom na blízku. Konope zášumely, sťa nenadálym vetrom, zem zadunela pod hurtovnými krokmi a skokmi.

»Zaobíď! Na pravo, na pravo!« bolo počuť drsný hlas Ďura Čierneho.

»Prosto ku krivej vŕbe!« kričal krchnavý Rubár. »Odhora, od dediny zastaňte!«

»Haha! Rovno!« kričalo asi šesť hrdieł. »Povrazy, povrazy hotuj!«

Z vysokých konôp vystŕkaly sa hlavy. Konope šumely a lámaly sa pod krokmi napádateľov.

Dupot blížil sa. Zuzka neprebrala sa zo sladkého omámenia. Janko Dubec nezdvorlivým pohybom odstrčil Zuzku, vyprostil hrdlo z tuhého objatia jej strunistých ramien a shýbol sa pre valašku. Razom našiel porisko, a jeho pravica stisla ho tak kŕčovite, ako by chcela vodu z neho vytisnúť . . . »Čo urobiť?« pomyslel si, a zastał pred devu.

VIII.

Kožuchovskí parobci šli na obnôcku na Bahno hodne neskoro, lebo gazdovia v súrno robotný deň pracovali na koňoch svojich až do čírej tmy, a príduc domov, šarvancom naložili posledné prípravné práce na zajtra; až keď sečky narezali, vody nanosili, vozy namastili, smeli rujní odrostkovia posadať na holé kone a hajde, na noc, do tučného Bahna.

Výhonom ubierali sa do poľa. Boli to všetko ešte temer deti, — najstaršiemu, černovlasému Ondriškovi s konca, bolo pätnásť rokov. Bol i trinásťročný Martinko Belohlávek, úplné decko, ale chudý šuhaj sedel na svojej kobylke ako prilepený a za ohlávku viedol sedlového. Niektorí mali pod opaterou tri kone, na jednom

sedel, dvoch viedol. Obecná stodola černela sa za výhonom, tam počkali sa. Veselšie je poľom, keď ich je hodne. Kone boly rady, že zastaly u stodoly. Akoby zaspaly.

»A teraz už hajde!« riekol Ondriš s konca a šibol ohlávkou tučného koňa.

Všetko trhlo sa. So spevom a žartmi prešli i popri poslednej, farskej stodole, a keď vyšli na čisté pole, zatíchli; dennou prácou unavené kone opustily hlavy a lenivým krokom, ospalo hýbaly sa napred. Na pravo miernym svahom išly úhory, na ľavo pod nimi rozprestieraly sa Diely až po aleju ďalekých vŕb pri jarku, čez ktorý až neďaleko pančavy mali prejsť.

»Ondriško...« riekol Kabáčik, územčistý, veľmi bystrý šuhaj; obrátil sa na koníku a ľavou rukou oprel sa o jeho chrbát. »Počul si, včera v pančave strašilo...«

»Áno, počul. Strýc Krištof hovoril. Čosi naňho volalo.«

»Šuhajci«, riekol mladučký, chudý parobok, »mne hovorila kostolníkova Marka, že stane sa nebodaj čosi. Jej otec zase videl svetlá v oblokoch. Dajte pozor, keď pôjdeme okolo.«

»Mohli by sme obísť Padelkami«, temer plačlivo riekol šuhaj na chudom žrebcovi, trochu krivkajúcom.

»Padelkami je veľký obchod, ani nedolezieš do Baḥna s tvojím chromým tátošom!« smial sa Ondriš s konca.

»Tade je zakázané!« ozval sa Martinko Belohlávek, ktorý ešte bral doslovne i tú tabuľu, na ktorej stálo: »Zakázaný výhon.«

»Možno sú to len talafatky«, riekol Ondriš a bosou nohou udieral koňa do bokov.

»A keď Pahrabu chytalo za halenu? Pustil halenu — a nikdy jej viac nevidel.«

»V komore je mŕtvy... to ten žobrák, čo na stávku šiel do pančavy...«

»Ja už neviem, ale povedzte«, ozval sa jeden zo starších, »prečo je to, že kone vždy fŕkajú, keď ideme zákrutou popri pančave. I včera fŕkaly, a bolo vidno; nie to čo dnes — na krok nevidíš.«

»Kone fŕkaly«, riekol vážne Ondriš s konca, »istá vec; kôň fŕka, keď sa mu zachce. Kto zakáže koňovi fŕkať... Vari má kôň rozum?« Ale mu nebolo voľno pritom, lebo sám vedel, že kone neobyčajne fŕkajú, keď idú popri pančave.

Poľná cesta, hlboko vyjazdená vozmi v mäkkej zemine, viedla ľavne nadol. Zprava ležala pustá planina úhorov, nad nimi stála hustá, neforemná záplava ťažkých oblakov, zľava pyšné Diely šírily sa, kmitajúc raz vidnejšími kapustnicami, raz temnejšími riekami konopnísk. Tam za nimi, ďalej, ako úzky, šedastý prúžik, tiahol sa hustý rad vŕb vedľa jarku. Oblaky počaly zaťahovať oblohu, šedá plocha úhorov sčernela; Diely mizly i s prúžikom vŕb okolo jarku.

»Bude tmavá obnôcka«, riekol Ondriš s konca;

»dobre treba kone sputnať, aby nám zase nevošly do panskej seči.«

»Má niekto zápalky?« opýtal sa chudý parobok. Šuhajci počali prevracať vrecká na vyšívaných pruclekoch. Vyšlo, že nikto nemá.

»Ja mám!« zavolal Martinko Belohlávek úplne detským hlasom zďaleka, lebo bol trochu pozaostal pre sedlového, ktorého viedol na ohlávke a ktorý počal sa háčiť, »i zemiaky mám v rukáve, stará mať mi dali.«

Hlas Martinka akosi obveselil obnôckárov, tak že niektorí počali i pohvizdovať. Kone prestupovaly lenivo s nohy na nohu. Martinko dobrým slovom upokojil sedlového a dohnal svojich tovarišov.

»Rozprávaj o tom šarkanovi, Ondriško«, zavolal svojím detským hlasom, »tam, kde si včera prestal.«

Ondriš s konca pozastal, hŕba koniarov zhustla. Kone, dovedna sohnaté, ako by rozveselené, zdvihaly hlavy a pružnejšie kládly kopytá do mäkkej cesty. — I Ondro počal: »A keď už prišli k podzemnej diere, riekol Valibuk: »Čakajte ma tu, kamaráti, hore, ja pôjdem prvý. Jestli zavolám len raz: pomáhajte! nedajte na to nič, lebo prvá úzkosť nič nestojí. Keď zavolám dva razy: pomáhajte, pomáhajte! vtedy všetkých pobuďte, ktorí pospali, aby boli pohotove; ale keď zavolám vo tri vrhy: pomáhajte, pomáhajte, pomáhajte! vtedy lezte všetci za mnou

do diery, lebo vtedy bude už zle so mnou.« Valibuk spustil sa do diery po povraze. Sľúbiť všetko sľúbili jeho verní kamaráti. Vedeli, že Valibuk ide do veľkého nebezpečenstva, vyhľadať a premôcť zlého šarkana, ktorý mučil dcéru kráľovu. A ako tak zmizol Valibuk v diere, jeho kamaráti rozveselili sa, lebo boli istí. Jedni piekli barana, druhí pili samorodé víno, tretí spali. Blížila sa jedenásta hodina, z diery ozval sa hlas Valibuka: pomáhajte! A oni nič: jedni piekli barana ďalej, druhí pili už druhý kulač samorodého vína a tretí spali. Blížila sa pol dvanásta a z diery ozvalo sa: pomáhajte, pomáhajte! Vtedy tí, čo piekli barana, mali ho už zjedeného, tí, čo pili, mali druhý kulač vypitý, i poobzerali sa — a hybaj v nohy, kade ľahšie, len sa tak kúrilo za nimi; zostali len tí spáči. Zavolá môj milý Valibuk vo tri vrhy: pomáhajte, pomáhajte, pomáhajte! To zavolal tak hrozne, že zem zatriasla sa a spáčov pobudila. Pretrúc oči a nevidiac ostatných kamarátov...«

V tom bolo počuť z konopnísk prenikavé hvizdnutie. Ondriš prestal, ako by usekol, kone naostrily uši, zdvihnúc svisnuté hlavy.

Parobci boli u zákruty, vedúcej popri pančave. Stíchli. Potom pri samej zákrute pošibali kone a pustili ich tuhým behom.

Ondrišov kôň, najsilnejší, viedol predok, za ním, ťažko vydychujúc, trielili ostatní. Martinko Belohlávek zase mal biedu so sedlovým, veľmi

čujným, plachým zverom. On zase pozaostal, čo ako bil svojho koňa nahými pätami do bokov a ťahal sedlového za ohlávku. Pozrel na pravo na pančavu, keď ho boli predhonili, a zakríkol piskľavým hlasom: »Bože!«

IX.

Janko Dubec ihneď vedel, že je zradený. V žilistej hrsti trímal svoju baltu, »Kalenou« zvanú, ktorá už neraz obránila ho od nápadov ... No ona nemôže obrániť česť jeho Zuzky. Keď ich tu dopadnú, deva bude zkazená! Hrnce jej budú biť pred oblokom, vence z ovsenej slamy viť a hádzať jej pred nohy, keď pôjde do kostola. Jej, krásnej, milej, útlej Zuzke, ktorá v omámení lásky nič nepočula, nič nevie, čo jej hrozí! Utekať! Hrozné mu je utekať pred Čiernym Ďurom, ale k vôli nej ...

»Zuzka«, zašeptal jej do ucha; odstrčená, ihneď hodila sa k nemu a milo klonila hlávku k jeho prsiam: »tu nás videli ... Čierny Ďuro číhal v konopách ... Poďme«, a ťahal ju za sebou. Ona pošla s ním. I keby ju bol do ohňa pekelného tiahol, nebola by sa sprotivila. V nej horel prvý oheň lásky a oddanosti.

S troch strán blížili sa behom mládenci. Voľnou ostala iba jedna dráha ... k pančave. Dubec šiel rovno, pred ním otvárala sa hlboká chotárna hrádza. Vzal Zuzku do ramien a preskočil priekopu. Ešte niekoľko krokov, a bol

u pančavy. Zuzku vtisol do dvier. Sám postavil sa pred dvere, trímajúc v pästi »Kalenú«.

»Poďte!« zakričal takým hlasom, že i široké rovné pole dalo ozvenu. »Tu som, poďte!«

V tom tuhým behom leteli obnôckári na svojich koňoch. Kone zafŕkaly a prešly v divý galop ... Ďuro Čierny so svojou gardou ako zarazený zastal u priekopy. Dupot koní, piskľavé zakríknutie: »Bože!« hrozný hlas od pančavy zastrašil ho a ešte viac jeho kamarátov.

»Hľa, pozrite ... nad komínom!« zavolal jeden, sekajúc zubmi. Nad komínom bolo šedotemné nebo, ale hlas mládenca mal svoj účinok... Všetci neskôr boli by prisahali, že sa tam čosi zablyslo, ako ohnivý chvost ...

»Pahraba nás ošudil ...« jaktajúc zubmi, riekol mládenec, stojaci popri Ďurovi, »to nebol Dubcov hlas, to straší!«

Zľava odznieval dupot koní ... Temná mrákava od severa vystúpila už až do pol neba. Hrozivo hľadely dva obloky zo stien pančavy ...

»Ošudil, ošudil!« riekol ustrašene Ďuro. »Len aby sa o tom nedozvedela Ondrichová. Poďme...«

Ticho, ako kmíni, plazili sa mládenci popri jarku k dedine, zahanbení a smutní.

Cestou doviedol Janko svoju Zuzku domov. Otec bol prišiel z krčmy, ľahol na posteľ perinami vystlatú a spal, ako zarezaný. Zuzka šuchla, ako myš, do chyže.

»Mamička«, riekla, kľaknúc k jej posteli,

»bola som s Jankom Dubcom na Dieloch; sľúbila som mu, že budem jeho. Mamička, ináč nemôžem!«

»Nu, nu, dcéra moja ... Dobre bude ... Otec pobil sa s Čiernym na »obecnom«. Všetko tam dolámali. Zajtra pôjde zas advokátovi o tú lúku ... Choď spať. Boh pomôže ... Ďura sa už neboj ... Rozkmotrili sa starí.«

Zuzka ľahla k materi a dlho plakala na jej chudej, utrápenej hrudi. Svitalo, keď sa zobudila. Zábojník, bledý, blížil sa k žene. »Odpusť mi, stará, to včerajšie ... už je konec! Zajtra složím rychtárstvo! Ale som aspoň Čiernemu ukázal ... Idem na lúky!«

* * *

Zábojník složil úrad, prestal piť za obecné i za svoje. Janko Dubec priženil sa do Kožuchova, no ešte ani deti jeho neboly uznané za pravých Kožuchovanov, ale keď prišlo k sporu, len za také »zkade ruka, zkade noha«. Pančava klesla v rum; teraz tade, kde stála, ide pluh oráča.

V malom meste.

Novella.

(1882.)

I.

Miloslav Dežan skončil študia vo väčšom provinciálnom meste, keď mu doletel chýr o smrti otcovej. Citný, nervózny mladík skoro zúfal... Jeho otec, odchovanec najstaršej Štúrovej školy, vedel syna svojho vychovať v onom blahoslavenom duchu prešporských kruhov, rozprúdil v ňom už za chlapčenstva túžby a ideálne, skoro fantaztické pochopy o živote a tým pripútal ho k sebe dvojným sväzkom: i detinskej lásky i úcty, akú mávame k umnému, veľkému učiteľovi. Počas študií Miloslav obcoval verne s hŕstkou šuhajov rovno smýšľajúcich, neviedol však nikdy rozhodné slovo, ani nebýval volený do úradov tajného ich spolku. Predsa postrádali ho druhovia, keď neprišiel na zasadnutie krúžku. Jeho prítomnosť akosi osviežovala kruh mladých ľudí a nepovedome riadila a spravovala ho. Aspoň s istotou bolo badať, že nepokojné, destruktívne elementy, ktoré sa najdú v slovenských kruhoch, bezohľadnejšie vystupovaly, keď nebol Dežan prítomný, hoci nikdy nikoho nezahriakol. Keď údovia krúžka

zasadli okolo stola, Dežan sadol do kútka na posteľ, shrbil sa a počúval nemo hádky a rokovania súdruhov. Avšak každý úd krúžka, pozdvihnúc slovo, vedel, že ho počúva Miloslav... Sú také natúry, ktoré magicky vlívajú na okružujúcich ich ľudí. Jestli prehovoril Dežan, stávalo sa to obyčajne ku koncu tuhej debatty; vtedy hovoril jasno, určite, slabým, akoby nesmelým hlasom, a vec sa rozhodla v jeho smysle. Že bol dušou krúžka, nevedel nik počas jeho pobytu v meste — až keď odišiel, ukázalo sa to: krúžok sa rozdvojil, potom roztrojil, až konečne celkom roztriasol.

Dlho moril sa Miloslav samotou — zpráva o otcovej smrti prišla po pohrabe — celé dni zamknutý v svojej chyžke. Matka volala ho domov. Neskvelé, no pre pomery naše dosť výdatné dedictvo malo sa usporiadať. Čakal naňho malomestský dom, početné vínohrady, role, lúky, piata čiastka mlyna (ako on hovorieval, každá piata lopata na kolese mlynskom) a ešte iné majetkové záležitosti, medzi ktorými ani pravoty nechybely. U nás je majetok bez pravoty bielym havranom. Všetko toto pripadlo naňho a jeho mladuškú sestru Milku, nad mieru jednoducho vychovanú dievčinu. Zdalo sa, ako by starý Dežan všetku svoju lásku a vychovávateľskú schopnosť bol vydal na syna, tak že pre dcérku máločo zostalo. Možno, že konal tak z princípu. Milka chodila vo veľmi skrov-

nom meštianskom rúchu, bola plachá, klonila pred cudzími hlavu, a jestli mohla, utekala preč, tak že mnohí navštevovatelia Dežanovského domu ledva pár ráz stihli videť plachú domácu dievčinu. Jej matka, osoba dobrá, no málo vzdelaná, považovala dcérino chovanie sa za prirodzené a správne. Veď ona za päť rokov po svojom vydaji *onikala* mužovi a nesedela nikdy za stolom, keď mali hostí. Zato bolo milo pozreť na jej kuchyňu, plnú komoru, bohatú bielizeň a čistotou skvejúci sa riad. Dom Dežanov stál jedným múrom v starom, meštianskom, úzkoprsom svete, vďaka ženinmu konzervativizmu, druhým múrom však na postati vzdelanstva, pokroku, duchovného života, vďaka jej mužovi, ktorý mal známosti, výchovu a vzdelanie, ďaleko presahujúce obyčajné medze.

Pustým zdal sa Milkovi dom, do nehož vstúpil prvý raz po smrti otcovej. Matka ho uvítala v sieni, čierno odená, a vyplakala sa, vyžalovala horko. Sestra chodila bez šumu po dome. Nebolo zbadať, kedy vyšla a kedy prišla do chyže. Ani na brata nepozrela otvorene, i pred ním klonila hlavu. Miloslav málo zapodieval sa so sestrou... čez krátke prázdniny bolo málo času a v dobu prvého jeho detinstva bola ešte len hruďným deckom.

Sám podivil sa, keď videl pred sebou vyvinutú pannu, avšak, Bože môj, ako divno vyvinutú! Jej postava, plná hruď, dlhé vlasy, jasné

modré oči prezradzovaly, že stojí pred ním šestnásťročná deva, no jej pohyby, jej chovanie sa bolo také detinské, plaché, nepochopiteľné, že ho srdce zabolelo. »Veď ja mám sestru«, zajasalo nepoznanou radosťou srdce mladého muža. »Prečo mi to neprišlo na um v hrozných hodinách prvého bôľa za otcom? Bola by ma spomienka na sestru posilnila.«

»Poď, Milka, ukážeš mi otcov hrob«, riekol Miloslav sestre po smutnom, tichom obede.

Milka zahalila hlávku do čierneho ručníka. Milo svietilo jej zdravé líčko z čierneho rámca. Miloslav užasnul. »Veď je krásna, neobyčajne krásna... a keby sa ešte nehrbila... keby chodila voľno, nenútene, keby sa šatila vkusne!« Srdce jeho pocítilo sladkosť bratskej lásky, prvý raz pocítil silno oblažujúci cit brata. Stál pred polo-neznámou. Naše študentské tuláctvo odcudzuje nás od rodiny.

Kráčali zle dláždenými ulicami mesta. Miloslav stretal sa so známymi, ktorí ho ticho vítali. Stretol i takých, ktorí ledva zaďakovali, keď ich pozdravil. Nuž veď bol Dežanov syn, mestského úradníka, prísneho, bezúhonného, ktorý bol kameňom urážky pre hladných; mesto bolo totiž bohaté a mešťania chudobní. V takých mestách sa veľmi dobre kradne, čomu nechcel nijako porozumeť starý Dežan. Na jeho smrť čakali, ako na čarodejné slovo, ktorým uvoľňujú sa od kliatby zahrabané poklady.

Mladí ľudia stúpali hore vŕškom k cintorínu. Deň jasal sa v mladom lete. Sýta zeleň pokrývala nestrmé kopce, zeleň viniča, jasná, veselá zeleň, hra rozličných farbových nuancí. Nakopené skáľa belelo sa medzi vínohradmi, tu i tu vidno bolo začernelý, machom obrastlý múrik, chrániaci prsť pred dažďovou riavou. V doline kolísala sa vetrom zelenkavo-šedá raž, jej vlny bežaly rýchlym behom jedna za druhou. Veselý bujný potok obmýval lúky. Zeleň lúk bola tuhšia, než zeleň viniča, miestami pretrhnutá belasým a bielym kvietim a červenkastou ďatelinou. Škovránky trepotaly krýdlami vo vozduchu: koľko života, koľko radosti v ich pestrom, nemelodióznom speve. Sypú s azurovej výše svoje jasné, čisté hlasy, ako by perly sypal na vyleštený tvrdý mramor, každá perla vydá iný ceng, a predsa súrodný, podobný . . . Na živom plote cintorína usadila sa celá republika plebejských vrabcov a robila opravdu parlamentárny vresk — málo rozumu, málo nót a všetky nepekné. Nuž ale život, život je to predsa i v živom plote, ale v jeho ohrade... pole mrtvých!

U hrobu Dežanovho zastala Milka a odvrátila sa. Miloslav stál nad ním ticho, složil klobúk a hľadel na svieži kopeň. Ťažko mu bolo okolo srdca. Po ceste, okolo cintorína vedúcej, tiahol voz, jeho gazda hrešil surove a šľahal kone zúrive; najprv bolo počuť hvizd biča, potom údery remenáka na chrbát koní. Oko mladého

muža padlo na vysokú postavu sestrinu. Ako sa zmenila tu v samote! Stála voľne, nenútene. Jej hlávka bola zodvihnutá; škoda, že stála k nemu chrbtom. Čím viac padala na dušu mládenca ťažoba nezvyklej siroby, tým bližším cítil sa byť sestre. Jej bezpomocné, utiahnuté, utlačené postavenie zväčšilo bratskú lásku k devuške. Vzal sestru za ruku.

»Miluška, otec nás opustil«, riekol, »my sa neopustíme!« Sestra pozrela naňho udivene. Veľká slza perlila sa v jej významnom, veľkom oku. Bojazlivý bol výraz jej tvári. Brat ju privinul k sebe. Ona nevdojak kľakla u hrobu. Stál nad ňou nepohnute. »Modlí sa«, zašeptal Miloslav sám sebe; »prečo sa nemôžem i ja pomodliť?« I hľadal slová modlitby, na ktorú dávno myslel . . . ony zunely mu akosi mŕtvo dušou . . . ako by nerozumel slovám, uviazlym mu v pamäti od detských dôb. Složené ruky roztrhol a prešiel dlaňou čelom. Zdalo sa mu, že čuje nad hlavou šum vtáka, veľkého, čierneho vtáka — veď začernelo sa mu niečo nad hlavou! Nie, nad ním pnie sa čisté, nedosiahle nebo — ba nič — púhy vozduch, prázdny, bezobsažný, voľný, široký, ako skepsis v duši ľudskej. A kol do kola život, jasot, smes hlasov a farieb, skutočná, živá materia, hynúca a v hynutí sa rodiaca, vo večnom obnovovaní, vo večnom prúdení sa, ako myšlienky v ľudskej hlave. A pod zemou hnijúce, smutné pozostatky roditeľa a

učiteľa, otca i dobrodincu. Pod hlavou má stružliny, jasné niekdy oči jeho sú teraz pašou červom ... Bezdno, hrôza, hynutie bez obnovenia. A kde večnosť — kde summa citu a žitia? V sestrinej modlitbe?

Milka vstala a podišla. Za ňou ubieral sa brat, bledý a zmorený. Hnevný výraz dostala tvár jeho. Studený pot vysadol mu na čelo.

Sú boje v mladých dušiach, o ktorých sa sýtym mudrcom ani nesníva. Šťastlivci skočia hneď do stredu svojho *»presvedčenia«*, hotoví, obutými nohami, medzitým čo iní, vnútorne pohnutí a složenejší ľudia, prekonať musia tŕnistú púť. Sú ľudia, ktorí sa s hádankou naučia hned i jej rozlúštenie nazpamäť, tak asi, jako: »sedí pán na streše, fajčí a nekreše — komín, čo je to?« Iní zase celou silou svojho ducha namáhajú sa nad rozlúštením tajnej hádanky bytu a života. Neradno smiať sa nad nedôverčivými, nehotovými, blúdiacimi, pochybujúcimi, oni draho platia za dumy svoje.

»Už nepôjdeš do sveta?« pýtala sa Milka brata svojho, keď vyšli z bránky cintorína, niekdy čiernou farbou natretej, ale teraz už dažďom a slnkom vybledlej.

»Nuž a čo bych robil v Boríne, Milka moja? Nie mi je súdeno zasadnúť pod otcovský orech, ani okopávať vinice! Mňa túžba volá preč — nuž ale neboj sa, len na čas. Často navštívim rodičovský dom a toto mesto, preplnené čudnými ľuďmi.«

Milka si nemohla domysleť, prečo volá jej brat Borínčanov čudnými ľuďmi. Azda myslí na mestského pisára Papaja — ktorý je veru opravdu čudný; azda na radného Búbelu s veľkým hrvoľom, ktorý tak opatrne ukrýva čiernym hodvabným ručníkom. Azda mu prišiel na um poloblázniwý Daňo, tancujúci ulicami za krajciar, alebo stará Magdola, o ktorej ide chýr, že je bosorka.

Nuž Miloslav nemyslel ani na Papaja, ani na starú Magdolu, ale na celý malomestský abderitský svet v jeho celej totalite. Predovšetkým na mešťanostu, ktorý okrášlil mestskú aleju tým, že dal každý druhý krásny storočný gaštan vyťať, ostatné však *prečistiť* tak dokonale, že zostalo každému iba pár konárov, a to preto, že pánu mešťanostovi húsenice padaly na nový klobúk, keď sa raz hustou starou alejou prechádzal! Na mestského notára, ktorý bol pod pantofľou svojej polovičky, pod jeho botou však bolo celé mesto i s mešťanostom, tak že mala pani notárka vlastne votum decidivum, hoci nechodila na ratúz. Na mestské zastupiteľstvo, ktoré mlčalo, keď sa malo ozvať, a po krčmách vykrikovalo až strach. Na kňaza, ktorý mal tučné dôchodky, a nevzal za celý rok do ruky knihy, okrem úradných a ceremoniálnych. Na tých niekoľko rozumných a poctivých ľudí, ktorí dobre mysleli a cítili, ale nič nekonali. Na rodinkárske kliky, ktoré viedly tuhý klebetársky boj.

Na ženy, ktoré boly sriadené v dva veľké voje: jedna stránka, nazvaná »žlto-ružovou«, bola pod kommandom notárky, druhá, ktorú zvali posmešno »krinolínovou«, pod velením bohatej kupcovej Kratiknotovej. Okrem týchto hlavných stránok bola ešte kopa podstránok, ktoré sa vzájomne nemilosrdne farbily na špeciálnych kávových vizitách, vo všeobecných žlto-ružových alebo krinolínových otázkach však išly celkom svorne. Na týchto čudných ľudí myslel Miloslav, a striasol sa. Mal vnikavý zrak — jemu neušly malichernosti, duševná holota a pletichárstvo. Odchovaný vyšším duchom, zahĺbený v pekné študia, rozpálený národnou myšlienkou, nenávidel celý nízučký »svetík« celou svojou trochu nahorklou dušou. Možno, že kocúrkovskému nášmu »svetíku« i krivdil. Jeho koncepcie, túžby a žiale boly primocné, než by mu boly dovolily nazreť pozornejšie do malomestského života slovenského, v ktorom najdú sa i zaujímavé črty. On pred nimi zavrel oči, zívnul a nuda objala ho do suchých ramien, keď pomyslel na svoju patriu.

Milka sa zasmútila nad tým, že sa brat naskrze rozlúči s pustým a smutným domom rodičovským. Ešte nikdy necítila takého smútku v srdci. Nuž veď to srdce bolo ešte útle, nevyvinuté, nespôsobné k zápalistým citom. Až smrť otcova a príchod brata zaklopaly na hruď zrejúcej devy. Jej prebudenie spôsobil smútok:

šťastná deva, ktorá prijde k povedomiu a svojmu samostatnému cíteniu v radosti, na vrelých ústach milenca, v trasení prvých citov ľúbosti. Temná kvetina, ktorej rozvinutie napomohla smrť a urýchlilo horké rozlúčenie.

II.

»Čo nového vo svete?« pýtal sa pán Eugen Kolesár, advokát na odpočinku, Miloslava, vchodiac do jeho malej izbičky. Bol to starý, dobrý chlap, verný slovenskej veci, avšak príliš obozretný. Zachytil bol dobré časy a zhospodáril si pekný groš. Keď sa počaly hrnúť nové zákony, nahneval sa na more paragrafov a šmaril pravotný poriadok do kúta. Všetku svoju pozornosť venoval svojim viniciam a pivniciam, žil si dľa vôle, iba časom zatínal päste, pravda vo vačku. Celý moderný maďarský svet hnusil sa mu. »Keď ho nemôžeš premeniť, aspoň obráť sa mu chrbtom«, hovorieval, nepomysliac si, že každý nemôže sa chrbtom obracať životu. Dežan privítal hosťa, ďakoval mu za priateľstvo, preukázané nebohému otcovi.

»Prišiel som pre vás, Miloslave, aby ste išli so mnou do môjho vínohradu; veď ste tam neraz strávili veselé chvíle.«

I pobrali sa. Úzkym závozom stúpali na neveľký briežok. Biela vínohradná búda vítala ich. Pred búdkou pod orechom stál bielym obru-

som prikrytý stôl. Mladá deva vyšla z búdky s taniermi.

»Azda už nepoznáte moju Margitu«, prehovoril veselo Kolesár, utierajúc si pot s čela, keď spozoroval, že sa jej Miloslav nepriznáva. A veru to nebol div. Pred niekoľkými rokmi videl decko — a teraz stála pred ním v jarej kráse panenskej. Ľahký rumenec pokryl jej líca; purpur sviežich líc tak milo odrážal sa od bieleho slameného klobúka so širokou strechou.

»Pán Dežan je pyšný«, riekla s úsmevom; »včera ma stretol na ulici, ani ma nepozdravil.«

»Nestalo sa to naschvál«, vyhováral sa Miloslav; »som krátkozraký.«

Mužovia usadili sa k stolu; studená pečienka im veľmi dobre chutila. Margita počúvala ticho ich rozhovor a časom odbehla.

»Smutné časy žijeme«, riekol Kolesár a zapil si smútok energickým hltom vína.

»Ba veselé, baťuška«, zavolal Miloslav, »veselé, jaré! Či nevidíte kol do kola, ako sa svet zaoberá našou otázkou? Nevidíte, ako všetko kysne a vrie, ako mladé víno! Všade ruch, všade pohyb myslí! Pah! ja bych ani žiť nechcel v časoch konečného triumfu Slavianstva. Potom bude už všetko hotové, nastolené. Že nám je horko znášať tlak, to je isté; avšak my trpíme a vidíme pred sebou istú, veľkú budúcnosť. Tí, ktorí nás tlačia, ktorí teraz kulminujú, hľadia do priepasti, ktorá ich pohltí. To je veľký rozdiel.«

»Vám je ľahko hovoriť«, melancholicky riekol Eugen Kolesár; »ste mladí a máte nádej, že dožijete obrat — ale my, my! Ta, za vaším otcom pôjdeme, ktorý, neborák, tiež vždy čakal na hodinu vykúpenia, a necháme vás tu v borbe a biede.«

Nastala pauza. Margita pozrela významne na rozsmútenú tvár otcovu a potom ľahko hodila okom na mladého muža. Tvár jeho plála mladým ohňom, oči sa mu iskrily.

»Neumrete beznádejne! Jaro, jaro ide. Boh dožičí vám ešte mnoho rokov! Čo sa môže všetko stať! A potom, veď nejde o vás a o nás. Koľko verných, krásnych ľudí opustilo tento náš svet! V mrúcom ich oku neplály lúče zornice. Oni skoro vstali, v tme a noci. My sme šťastní, že vidíme zoru. Verte mi, svieže ráno, prvé svitanie má mnohé prednosti pred jasným, triezvym dňom.«

»Ach, ja vidím síce zoru, ale zoru západu«, ticho preriekol Kolesár. Slnko skutočne spustilo sa na kopec, obrastený bujným viničom. Ružové oblaky v úzkych pásmach krášlily západné nebo. Plný mesiac vykukol na východe. Kolesár bol vždy smutný pri pohári. Ináč býval dobrej, krotkej vôle.

»Apuško, už bude čas domov«, riekla Margita a prehodila čez plece biely ručník. Kolesár vstal a pozorne zamkol ťažký zámok pivnice; Margita povnášala do búdky taniere.

Ticho stúpala malá spoločnosť dolu vŕškom. Miloslav podal Margite rameno; starý pán šiel popredku. Pred pekným domom Kolesárovým odobral sa Dežan od otca a dcéry.

»Zajtra pôjdeme zase — nech sa vám páči, budem vo vínohrade celé popoludnie.«

»Mňa tam nevidíte«, podumal Miloslav. Čo si to ako utajoval, Margita sa mu zapáčila. Veľké, ohnivé oko, vysoká postava, akoby sordinom temperovaný hlas — to všetko utkvelo v jeho pamäti, a čo sa jako bránil; akýsi sladký cit ho ovial, keď mu zkrsol pred očima obraz mladej devy.

Na druhý deň bol zas pri Kolesárovej búdke. Margity tam nebolo. Starý pán ho srdečne privítal a sám obsluhoval. »Nuž a kde je vaša dcéruška?« spýtal sa nevdojak Dežan.

»Na jakomsi pikniku u notárov«, riekol namrzene Kolesár. »Nuž, keď sa človek nemôže celkom utiahnuť. Nuž a viete, ja by som nikdy nešiel medzi tých...« a tu nasledoval celý rad najzúrivejších epitet, »avšak som otec, dcéra je mladá, rada si poskočí — čo robiť? Pravdaže, tam mi ju kazia. Už je celkom odcudzená. Aký div! Čo jej môžem poskytnúť? I moja ide za svetom. Aká pomoc! Syn mi prišiel ako dokonalý beťár zo škôl. Maďarón zatvrdilý. Noviny mi habal... Teraz som ho dal do Prešporka — azda sa premení. Prvé maďarské listy, ktoré mi písal, poslal som mu nazad... on však zas len

po maďarsky »kedveš apám«. Hrom sa tomu . . . ale čo počať — konečne som zunoval ja. Takí sme my bohatieri!« Mrzutý bol Eugen Kolesár. Cítil svoju malomocnosť, hanbil sa sám pred sebou, že nevládal riadiť svoj vlastný dom vo svojom duchu.

»I Margita napáchla tým duchom?« pýtal sa Miloslav.

»Dcéra mi je ešte urputnejšia! Veď to ma hnevá! Syn ide preč z domu, dostane sa pod ruku neprajníkom a do kola odrodilej mládeže... To človeka trochu ospravedlňuje. Ale dcéra mi je tu na očiach! A predsa aký rezultát? Smutno, pane, smutno!«

Miloslav sa hlboko zamyslel. Poctivý, dobrý človek náš musí trpeť vo vlastnom dome národnú apostaziu! Ako ho to mrzí, ako sa metá a svíja — a nič naplat! Divný, divný je ten náš svet.

Miloslav mal ísť do sveta — jeho priateľ Karol Žukovský už dva listy písal, kde ho volal do Prešporka, zkadiaľ mali podujať dlhšiu cestu. Karol Žukovský bol niečo starší ako Miloslav, ničmenej spojený s ním sväzkom najužšej družby. Žukovský bol ohnivý, hrmotný, živý šuhaj; veľmi často púšťal sa do nebezpečných podnikov a veľa ráz bol by zle pochodil, keby nebol poslúchol rozvažitého svojho priateľa Miloslava. Časom oheň prevládal rozvahu, tak pred rokom, keď sa bol zaplietol do súboja. Súboj vyšiel dosť

šťastne pre Karla — no mal predsa nepríjemné súdobné následky.

Listy nič nepomáhaly, Miloslav odkladal cestu k veľkej radosti matky a sestry. Za pekného letného rána zabúchal niekto na bránu u Dežanov — o chvíľu objali sa dvaja priatelia: Žukovskému bolo dlho čakať, i prišiel sám pre svojho priateľa.

»Filister, filister«, smial sa Karol, »rozsedel sa, a sedí ako huba na zhnitom pni! Hej, veď ťa vytiahnem z tohoto Kocúrkova! Veď tu celkom zhniješ, ako stojatá voda.«

»Už sa len slož«, riekol Miloslav. Dežanová mala plné ruky roboty. Duchny sa prevliekaly, slúžky stavaly do Miloslavovej izby novú posteľ. Starenka posbierala celú svoju kuchársku vedu, aby mladým dobre chutil obed . . . Neborká, chcela ich pevne pripútať k domu, aby jej neulietli . . .

»Veď je tu dobre«, hovoril Karol, roztiahnuc sa pohodlne na diváne, vytiahol cigarku a zapálil si so zručnosťou a eleganciou vkusného fajčiara, »nedivím sa, že sa ti nechce z tohoto hniezda. Hľa, aký milý výhľad — vaša záhrada preplnená veľkými oblukmi záhradného viniča — aká krása! No dávam ti tri dni sroku! A tá tvoja mamka — aký nám to obed pristrojila — silné, chutné jedlá dobre chutia žalúdku, rozmaznanému štrúdľami, yyciveným mäsom hostincov. A kde tvoja sestra, o ktorej si mi písal?«

»Braček, ona je veľmi utiahnutá. Pred cudzími uteká. Dosť som sa nahromžil — nič nepomáha. V úzkych pomeroch vychovaná nemá nijakej spoločenskej rutíny.«

»Eh, čo tam po rutíne! Vieš, ako sa mi príkri každá rutína. Príroda nemá rutíny, ani Homer, ani národná pieseň.«

Priatelia sa zamlčali. Belasé obláčky dymu tiahly izbou.

Milka vyšla z domu a brala sa k záhrade, Karol skočil k obloku. »Ah, to je tvoja plachá sestrička! Amice, veď nemá najmenšej príčiny schovávať sa — aká štíhla postava — ba i chodiť vie! Obráť sa, devuška, obráť, abych videl tvár! Nádejem sa, že sa nepodobáš pánu bratovi. Tak — už vidím líčko ... Bielou rukou siahla po viniči — iste chytila motýľka. Milo — ty barbar! Veď ty máš krásnu, veľmi krásnu sestru!«

Miloslava trochu zamrzely poznámky priateľove. Nevedel iste, či niet trocha sarkazmu v rečiach Karlových.

Karol vyšiel na dvor.

»Váš brat je nezdvorilec«, riekol, blížiac sa k Milke, »neviedol ma k vám na poklonu! Som Karol Žukovský, na ten čas tulák. Mám česť poznať vás, slečna, z listov vášho pána brata.« Milke udrela krv do tvári. Najprv urobila pohyb, ako by bola chcela utiecť ... predsa spamätala sa a zostala stáť. Karol jej podával

ruku, ona nesmelo, nezručne dotkla sa prstami jeho ruky.

»Krásnu máte záhradu«, pokračoval Karol, tiež trochu pomútený; »nechceli by ste mi ju bližšie ukázať?« Milka otvorila rýchlo malé dvierka, čez ktoré vošiel mladý muž pod vinič. Milka nevedela, či má za ním ísť a či zmiznúť v kuchyňských dverách. On sa obrátil a zadržal dvierka. Nevdojak vkĺzla do záhrady. Ubohú, až temer smiešnu figúru robilo dievča ... nahrbená, červená ako pivonka, počala hrať sa rohom zásterky. Karlovi bolo ľúto ... videl naozaj zostrašenú, bojazlivú devušku, ktorej urobil nevdojak bôľno, avšak nazpäť nechcel.

Prechádzka záhradou bola veľmi trápna pre oboch. Počínal rozprávku na všetky možné lady — a dostával odpoveď »áno« alebo »nie« slabým, trasľavým hlasom. Miloslav prišiel obom ku pomoci. Žartovne vítal ho Karol — a medzi časom uspela Milka ztratiť sa zo záhrady.

»Nie, brat môj«, riekol Žukovský, »smrteľný hriech tak zanedbávať tvoju sestru! Veď je ona celá zotročená, nesvobodná, nesamostatná! A jaké umné oči má. Prečože ju nevyvedieš z kuchyne i na čerstvý vozduch! Tak neprídeme ďalej ... Biednych psotou kŕmia, do dier zalezajúcich vytápajú. Mužovia chabí, ženské plaché ako laňky — potom nežalovať sa na útisk!«

»Čo robiť? Plachosť mojej sestry má hlbšie príčiny, a možno, že je i jej šťastím. Jestli je

i jednoduchá, teda má i skromné nároky, ktoré dajú sa ľahko vyplniť. Načo by som ju mal vytrhovať z jej pokoja? I tak pozdáva sa mi, že nenie tak ticho-spokojná, ako prvej bývala.«

Karol sa zamyslel. »Nuž teda čuj: volaní sme k tvojmu starému mentorovi na zajtra do vínohradu. Dobre, pôjdeme, ale nie bez tvojej sestry; to je moja hosťovská prosba.«

»Sotva pôjde; nechodieva ani ta.«

»Pôjde!« určite riekol Karol a šiel sám do poľa. Mal dobrú obyčaj, že, prijdúc do nového mesta, poobzeral si okresnosti dokonale. Na severe počal svoju púť — driapal sa na vrch, stojaci nad Borínom, spúšťal sa do dolín. Neskoro večer prišiel domov, bez večere ľahol si do postele a zaspal tuho.

Milo dlho svietil. V záhrade na kamennom schodíku sedela Milka a plakala. Smútok, desný smútok zaľahol na jej dušu. — Sú okamženia nepochopiteľného žiaľu, nemajúceho jasnej príčiny. V časoch prvého vývinu duše ľudskej opanúva ju niekdy istá choroba. Je to choroba časom nebezpečná: často raní smrteľne.

V srdci opustenej devy zkrsla akási neznáma, nikdy nepocítená túžba po neznámom, ďalekom, nemožnom. Čím viac dusila v sebe čudné city, tým viac zosilňovaly sa v nej. Dnes večer vybúšily v dlhom, usedavom, srdečnom plači. Matka vyšla za ňou.

»Čo ti je, Miluška? Uspokoj sa, prílišný

smútok je tiež hriechom. Kto nedá sa potešiť, dokazuje vzdorovitosť proti Bohu a jeho nariadeniu. On sám poslal na nás kríž, dcéra moja — on sám pomôže ho i preniesť.«

Milka sa rozplakala kŕčovite. V jej prsiach ozýval sa hlboký ston. Darmo tešila ju matka.

»Nechaj, dovoľ . . .« šeptala Milka, »no, už mi je ľahšie! Pozri, mamička, už sa usmievam!« A naozaj, bledá luna osvietila slzami zrosenú, usmievajúcu sa tvár devy.

Povial vetor, listie stromov a viniča zašumelo. Do toho šumu miesily sa slová rozjatrenej device.

»Mamička, od smrti otcovej býva mi časom tak úzko, tak desno okolo srdca. Tu na lebku mi čosi tlačí a v pravej sluche tepe mi to, akoby kladivkom. Mne zdá sa, že nemám nikoho, že som sama, ba vtedy nikoho nemilujem, ani len vás! Potom ma hlava bolí, taká mi je ohúrená, tupá. Všetko ma mrzí, hnevá, a musím všetku silu sobrať, abych nehrešila sluhov; nechcela som vám to povedať, abych vás nezarmútila. Dnes však musím všetko vyznať. Preto mi je ľahšie! Tajiť je hriech.«

Dežanová sa naľakala, a rozhodla hneď, že pošle zajtra pre doktora. Nemohla zaspať, dcérina depressia duševná ju trápila. Už sa počalo brieždiť, keď zasnula. Pri prvých bleskoch zory vstala a išla k dcére. Našla ju v tuhom sne. Paplon bol zpolovice na zemi — krásne prse devy

belely sa v pološere predsvitu. Bohaté vlasy splývaly v temných vlnách. Starenka pozorovala nepravidelné dmutie sa dcérinej hrudi, krátky dych, časom tiché postonávanie. Biele ramienko raz sa vzpriamilo — raz stiahlo . . . Zľakla sa dobrá mať. Trasľavou rukou zodvihla paplon a ticho položila na devu. Rukou dotkla sa jej čela: bolo studené.

III.

V Kolesárovom vínohrade šumel čulý život. Pani notárka sedí široko rozprestrená za vrch veľkej tably z dosák umele poskladanej . . . na jej pravici pani Kratiknotová . . . najväčšie »priateľky«. Ako by nie, veď sa núkajú obapolne, ani jedna nechce prvá vziať kuraciu nožičku, veď jedna druhú chváli, jedna druhej vraví samé sladkosti, až div a zázrak. Notárka vyznamenáva sa kolossálnou tučnosťou: nuž čo bolo prvé, čo jej mala rieknuť kupcová? »Veru ráča chudnúť, pani notárka — dávno som ich nevidela — mnoho ztratili.« Kratiknotová bola suchá, ako doska. Čo mala rieknuť notárka? »Ach, ako dobre vyzerajú, Frau fon Kratiknot! Stučneli, stučneli utešene!« Jedna však myslela takto: »Ale je vykŕmená, ako brav; ba koľko centov váži?« Druhá zase: »Kam sa tá osoba podieva, veď stenkla na chmeľovú rázsochu.«

Radný Búbela nehovoril nič, ale pil v tichej rezignácii. Možno, že mu víno vo veľkom hrvoli

mizlo. Čiastka mu udrela do nosa, ktorý sa červenel. Pisár Papaj lhal o okkupácii, na ktorej sa zúčastnil ako vojak, ukazoval vojenskú medaillu, ktorú nosil ustavične pri sebe. Mladší ľudia bavili sa spoločenskými hrami na trávniku pod orechmi. Časom dochádzaly do ušú stolujúcich škreky dievčat a smiech mladých ľudí. Žukovský obživoval svojím divým rozmarom celú spoločnosť. Zručne vedel i Milku vtiahnuť do hry: pomáhala mu Margita, ktorá sa veľmi priateľsky chovala k deve a skoro ani neodchádzala od jej boku. Hra, pri ktorej bolo treba behať, rozohriala líca tichej Milky; ony horely purpurom. Čím dial, tým viac osmeľovala sa — konečne vedela zručne utekať, ako »ovečka« pred vlkom.

Miloslav neveril svojim očiam. Ako nenútene stojí sestra jeho ruka v ruke s Karlom, ba usmieva sa jeho poznámkam. Skoro však pripútala ho k sebe Margita, tak že prestal pozorovať sestru. »Pôjdeme na vodu«, riekla k nemu a dávala mu krčah. Miloslav šiel za ňou dolu vŕškom. Tam bola bazou obrastená, krásna studnička. Zôkol-vôkol rástly bukové kríčky.

Margita načrela pohárom kryštálovej studenej vody a niesla k ústam. Milo prichytil jej ruku.

»Taká rozhorúčená nesmiete piť, musíte trochu počkať.«

»Nedbám — tu je lavička.«

Sadli na lavičku u studienky.

»Nuž a čo vás do toho, jestli sa chcem nachladiť? Vari vám niečo záleží na mne?« tichým hlasom riekla Margita.

Miloslav ustrnul. Hlas devy nebol celkom bez vlnenia. Hrou a bežaním rozprúdené ňadrá devy dmuly sa rýchlym taktom. Fialkovou vôňou vialo z nej, tak sladko, tak mámive.

Dežan necítil zvláštnej náklonnosti k Margite; bola mu pripovrchná, privšedná. No, že bola krásna, že z nej viala prelesť mladistvá — to cítil! Kto nenie slabý v dvadsiatom piatom roku v blízkosti krásnej devy? Jeho utiahnutá, seriózna príroda chránila ho posiaľ pred labyrintom erotických zápletiek. Ale tu, pri chladistom odtoku studienky, v stíne bučiny a bazu... mráz prebehol mu po chrbte. Už chcel zdvihnúť rameno, aby náhle objal devu... Margita pozrela priamo do jeho tvári. Zdalo sa mu, že akýsi triumf žiari z jej očú. On sa spamätal, vstal a hlboký vzdych vydral sa mu z pŕs. »Ušiel som z klepca«, a šiel načrieť do krčaha vody.

»Ste mi dlžni odpoveď«, riekla Margita tichým tónom. Zvučal v ňom cit obrazenia.

»Nuž, čo vám riecť, Margita! Chcete počuť pravdu? Áno, ste krásna, ste milá, hodná túžob mladistvých! Nuž ale medzi nami je veľká medzera. Uznajte sami, či je to pôda, na ktorej by sme sa sísť mohli? Vy ste živá, túžite po pôžitku! Ja som temný, zarazený, rozhorčený. Vám

pení sa život a hrá dúhovými farbami — na mňa čaká utrpenie, práca, azda i žertva. Margita! zostaňme dobrí priatelia.«

Dežan už uspel zbadať, že Margita nenie proti nemu ľahostajná. S radosťou chopil sa príležitosti, aby prišiel s ňou na čisto.

Veselo podal jej ruku. Ona ju chytila a stiahla k svojej hrudi. Tvár jej bola bledá; pustila ruku Milkovu, obrátila sa tvárou k bazu. Nastala trápna chvíľa.

»Obrazil som vás?« prosebne prihovoril sa jej Dežan.

Margita neodpovedala, obrátila sa k nemu. Na jej tvári nebolo zbadať zvláštne silného rozčulenia.

Prišli k ostatnej spoločnosti. Milko žasnul. Margita hrala sa ďalej, ako by sa nič nebolo stalo. Zas horely jej líca purpurom, zas ozýval sa jej smiech vozduchom. Veselo žartovala s poručíkom, ktorého nohy zapletaly sa neustále do šable. Na zpiatočnej ceste prijala rameno poručíkovo. Ako dôverne opierala sa oň! Pri odobierke sňala s pŕs fialkové pierko a pripäla ho vojakovi na kabát.

Pani notárka a pani Kratiknotová nemohly sa ani rozlúčiť! Celá spoločnosť zastala pred notárkiným domom, pokým si priateľstvom na veky sviazané panie premilé komplimenty váľaly.

Búbela šiel pozadku a dudlal k sebe: »Víno je dobré! Nuž a keď je víno dobré, má sa piť. A prečo by som nepil, keď je víno dobré?«

Kolesár poďakoval sa za milú návštevu a zabočil s dcérou a poručíkom do svojej ulice. Karol Žukovský šiel s Milkou popredku. Na dvore vítala ich Dežanová. Večer bol krásny, Karol navrhol, aby pozreli sa na záhradu v blesku mesiaca. Milka poslúchla, ako ovečka. Kdeže nabrala toľko smelosti, toľko nepochopiteľnej dôvery k mladému mužovi, ktorého ledva štrnásť dní poznala? Voľno, nenútene kráčala po jeho boku záhradou. Široké listy viniča akoby postriebrené svietily tichým leskom.

»Už je čas odísť, dlho sa bavíme u vás«, riekol určite Žukovský, »a toho príčinou ste jedine vy. Ako ľúto mi vás bolo, keď som poznal vašu zavretosť a smutné vegetovanie! Ihneď rozhodol som sa, že pokúsim sa ožiariť váš temný byt. Preto som vám nosil knižky, preto som hovoril s vami o svete a živote. Vy ste utekali, a ja som dobre mienil. Či chcete i na ďalej utekať odo mňa?«

»Som nezdravé dievča«, zašeptala Milka a zostala stáť.

»Áno, vaša dušička pekná, hlboká chorela samotou a dusným vzduchom jednotvárnosti. Bože, daj, abych bol šťastným lekárom.«

»Hlava ma časom bolieva! Vtedy som biedna, veľmi biedna.«

»Treba na vzduch výnsť, do života, do ruchu.«

»Ach, to je hrozný bôľ! Kto ho nepocítil,

nemôže mať o ňom pochopu. Rada som, že žijem; avšak keď prijde na mňa onen hrozný bôľ, túžim po smrti.«

Karol sa zamyslel. V slovách devy zvučal tón pravdy.

Miloslav prišiel do záhrady. Všetci traja sadli na drnovú lavičku pod lipou v úzadí záhrady. Pred nimi stály slivone so zelenými malými slivôčkami. Hriadky kvetové tak milo pestrely sa v jasnom svetle mesiaca. Zďaleka ozývala sa monotónna pieseň.

Priatelia uvažovali rozličné svoje zámery a plány. Milka počúvala, tajac dych; silný oheň a pevná vôľa zvučala v slovách Karlových, tichá rozvaha v rečiach Miloslavových. Nikdy v žití svojom nepocítila Milka toľko slasti, toľko rozjatrených pocitov. Sama žasla, že rozumie umným slovám mladých ľudí. A keď i niečomu neporozumela, predsa hádala tajný smysel. Duša mladej devy rozvíjala sa rýchlym postupom.

Matkin hlas zavolal Milku. Karol potriasol jej rúčku iskrenno.

»Dobrú noc, sestrička, bez bolenia hlavy!« riekol citným hlasom.

»Braček«, riekol vážne Žukovský a oprel sa o drnové operadlo, »ty máš krásnu, anjelskú sestru. Diamant v hrude! Pred tebou neradno mi skrývať city svoje! Vyznávam ti bez obalu, že rozplamenila celú hruď moju nebezpečným ohňom. Neviem, či je to už láska. Pod istým

rodí sa v srdci mojom. V takýchto okolnostiach treba rozhodne konať. Alebo utečiem pred vznikajúcim citom — alebo —?«

»Nuž?«

»Zostanem.«

Miloslav sa zadumal. Otvorene zdôveril sa Karlovi so svojím dnešným dobrodružstvom u studničky.

Oba priatelia sa zamlčali.

»A naše plány, naše výhľady?«

»Plány a výhľady by prekrižovala koketa Margita! Tvoja sestra nie. Či nebadáš vo svojej sestre um a veľkú silu? Z takých žien povstávajú heroiny, z Margít však rekrutujú sa Kratiknotové.«

»Čo by riekla sestra?«

»Veď to ma tlačí. Chcel bych, aby sa rozhodla vlastnou vôľou, rozkazom vlastného srdca. Uvidíme. Predbežne vyberieme sa na cestu.«

Už polnoc bila s veže a naši priatelia sedeli ešte vždy v záhrade.

V tom sprašťal plot.

Najprv ukázala sa ruka na plote, potom klobúk, a potom tvár. Mesiac jasno osvetľoval červený nos Búbelov.

Priatelia dali sa do hlasitého smiechu.

»Dobré ráno, pane rada!« zavolal Karol; »aké to dobrodružstvá stvárate?«

»Domov chcem, domov«, šomral mrzute Búbela; »nepovedali by mi, kde bývam?«

»Tu, tu, hneď v súsedstve, nech sa páči čez náš dvor.«

Priatelia pomohli Búbelovi čez plot.

»Nuž ale kde sa tu vzali tak pozde?« pýtal sa Miloslav.

»Sám neviem. Sedel som vo svojej záhradnej búdke a zaspím. Mráz mi preskočil chrbtom. Chcem domov — tu predo mnou plot. Idem na ľavo — zas plot, na pravo to samé. Preleziem jeden plot — tu zas stojím pred novým. V ospalosti ztratil som orientáciu! Keď to pri mesiaci je celkom inakší svet!«

Priatelia vyprevadili Búbelu domov.

»Máte tu viac takých exemplárov?« pýtal sa Karol Miloslava.

»Najdú sa, najdú!«

»Ba či i my budeme sa na starosť biť medzi plotmi?«

»Nie, nebudeme, Miloslave! Búbela je chudák starý mládenec; ani ty, ani ja nemáme k tomu vlohy!«

»Kto vie?«

Ešte dlho čarágali mladí ľudia vo svojej chyžke. Sú krásne besedy, keď kypí mladistvá sila a horí v útrobách oheň krepkého oduševnenia! Obraz za obrazom vyskytuje sa pred fantáziou, cit za citom vrie a hýbe prsiami. Kde ste, poetické vatry? Popol, popol zostal. Pod popolom kde-tu iskierka.

IV.

Na druhý deň vybrali sa priatelia na cestu.

Smutno bolo v dome Dežanovskom. Dežanová nemala pokoja, chodila po dome; v smútku a pustote, akú cítila, počala prevetrovať svoju bielizeň, potom drhnúť dlážku, klopať staré diváne, umývať obloky; najatí ľudia vyvaľovali z pivnice prázdne sudy, vymývali ich a zapaľovali sirku na drótoch, vpustených do sudov. I starý vínny preš, umiestený v dvornom stavisku, bol prehliadnutý, vyčistený — ako by bolo vínobranie predo dvermi. Gazdinká bola pri všetkom: tu rozkazovala, tam hrešila, a tu zas sama prikladala k dielu svoje neunavné ruky.

V hornej izbičke ležala Milka na dívánku, na hlave studený obkladok. Matka častejšie nazrela za ňou. Ráno poslali pre doktora. Doktor, emancipovaný Žid, zatočil sa niekoľko ráz na svojich krivých nohách po izbe, zamaušloval pár fráz, ako: »Wenn die dolores aufhören, werden sich die Schmerzen schon lindern«, predpísal recept a odišiel.

Súsedky sú vždy útlocitné. Dve prišly navštíviť chorú. Každá tvrdila, že pred toľko a toľko rokmi mala práve také bolenie hlavy. Jednej pomohol mak s medom a pušným prachom v konopnej handričke na čelo priložený; druhá tvrdila, že jediný prostriedok je: uvariť

konopné hlávky v octe, odvarok precediť, pomiešať s vajcovým žĺtkom a vypiť.

O mladých ľuďoch niesly sa všakové reči mestom. Kratiknotová naozaj bola mladému Dežanovi naklonená. Často ho spomínala pred Eufrozinou, najstaršou svojou dcérou, najmä ako kapitán Kriehuber prestal chodiť do domu. Z jedu a zlosti bola by dala hneď dcéru prvému pytačovi — veď Kriehuber chodí teraz do notárov; tam majú »zelené« dievčisko, notárkinej sestry dcéru, také ledačo zkade ruka, zkade noha, ba tuším až hen z Moravy! Zlosť Kratiknotovej nemala hraníc, keď počali povrávať v kruhoch žlto-ružových, že veru je už Kriehuber zasnúbený s pobehajkou Hanáčkou.

»No, nevídali — aké šťastie! Vojak, tulák! Večné cigánčenie, a nedaj Bože vojny! Muža zabijú, plno detí a bieda zostane žene — no, glänzendes Elend!«

»Ba kde len vezmú kauciu? Azda má nejakého ujca na Morave. Veď je notár nebohatý — no a ona, nadutá osoba! Ako by sme nevedeli, že bola ševkyňou — obyčajnou ševkyňou! Teraz aká veľkomožná! Vedia, Frau von Kratiknot, poštový sluha mi hovoril, že jej doniesol čipky z Viedne dobierkou; 150 zlatých platila len za čipky! U notárov býva slávne vínobranie, stará hus chce sa čipkami vyfintiť. Celú garnizonu zase zavolajú. Ba i z N. prijdú mladí ľudia.« Tak tvrdila pani radová Králiková,

pletúc ohromnú punčochu. Bola to tak asi adjutantkou hlavného štábu.

»Veru to smrdí, pani súsedka. Prečo volajú ľudí práve z N.? Tam bola niekdy švajdlenou — haha! Staré známosti! A jaké známosti! Teraz však chce hrať prvé husle v našom meste! Ach, dnes je veru zlý svet!«

»Ba ešte inšie som počula — avšak len ako tajnosť —« a tu zväčšily sa oči Králikovej, punčocha padla jej na koleno. »Hovoria, že kapitán Kriehuber nechodí tak k vôli zelenej žabke, ako k vôli samej notárke!«

»Ah, pani súsedka, to je hrozné! No, tomu neverím!«

»Hm, všeličo sa deje...«

Napriek sľubu tajnosti na druhý deň šiel mestom chýr, že kapitán Kriehuber... atď.

Samo sebou rozumie sa, že dróty telegrafu išly i do domu notárky. Povstala búrka. »Od koho to počuli?« inkvirovala nahnevaná notárka prvú stanicu klebety — to išlo ďalej, až sa sled ztratil v kruhoch krinolínových.

Zamiešali do veci i mužov. Notár sa povadil s Kratiknotom v kassíne, nadali si vzájomne do koňov, zdvihli proti sebe palice. Pokojamilovní mešťania vrhli sa od kartových stolov medzi rozdráždených ľvov; nové téma pre žltú ružu i krinolínu. Vo svade vyšly na svetlo všelijaké drobné tajnosti: o podplácaní, o miešaní piesku do soli atď. Každá v hneve objavená

tajnosť dala pôvod ku komentárom, klebetám; celé mesto bolo v napružení a živom rozochvení.

Kassíno zato kvitlo ďalej, hoci bolo čez leto menej navštevované. V prednej izbe stál starý billard a dva stolíky; na jednom hrával sa skúpy mešťanosta piket s Búbelom, na druhom bola živá taroková partia, ktorá sa každodenne povadila, na druhý deň však zase svorne hrať počala. V druhej izbe bol okrúhly stôl, na ňom niekoľko maďarských a nemeckých novín. Proti nemu stál veľký, štvorhranný, za ktorým sa pilo víno a klebetilo o dušu. Predseda bol tam mestský nadlesný, ktorý napriek svojmu úradu málokedy vyšiel z mesta. Zato však bol prvým novinkárom. Najsviežejšie a najspoľahlivejšie zprávy bolo možno od neho zvedieť. Auktorita jeho bola už rozhodná, tak že kto mohol sa odvolať: »feršter to riekol«, nepotreboval ďalších dôkazov.

Na tomto stole robila sa kritika, cenily sa majetky, prisudzoval alebo odsudzoval sa charakter, ba často i česť. Beda človeku, ktorého odsúdil kassínový areopág. Mohol bezpečne oprášiť prach borínsky s obuvi svojej a odísť.

»Počuli, pán kmotor (alebo súsed, báči, alebo meno s »von«), mladý Dežan sa vrátil — a že chce tu ostať pri gazdovstve.«

»Pletky«, odpovedal nadlesný, »mladý je taký panslán, aký bol jeho otec; tu nemá čo hľadať.«

»Veď má pekný majetok — teraz donáša do pol druhej tisícky; keď si ho sám bude obrábať, donesie i dve.«

»A jeho sestra? Vydá sa, a majetok sa rozdelí.«

Tak sa starali páni kassinóti o výživu mladého Dežana.

»A potom, veď sa môže dobre oženiť... počúvam, že zabieha do Kolesárov.«

»No, to je riedka plachetka! Majetku dosť, ale dlžoby! Ani by neverili!«

»Čo, Kolesár má dlžoby?«

»Vyše práva, vyše uma i rozuma! A to u Židov! U Žida dlžoba rastie, ako z vody.«

»Že akýsi mladý vetroplach prišiel s ním. Počúvam, že na verejnej ulici ukázal na poctivého mešťana so smiechom.«

»Počul som, že napodobnil samého mešťanostu, ako chodí a jako vraj zle po uhorsky hovorí. Toho mi skoro naučíme! Ba či má pas?«

»Veď už oba odišli. Idú vraj žobrať po panslávoch, aby založili panslávske gymnázium.«

»Čit!« riekol nadlesný, keď videl, že do klebetnice vstupuje Kratiknot. »Pani Kratiknotová vyhodila siete po Dežanovi, lebo — lebo —«

»Nuž čo — lebo, lebo...« štyria súsedia strčili hlavy dohromady.

»Má dcéru Eufrozinu — a jadierka už hrkajú.«

Nuž tak to išlo celý rok. Medzi témata za-

ujímavých rozhovorov patrily mestské záležitosti, úrody, vína a niekedy i politika. Posledná mala hlavné svoje sídlo na kolkárni. Tam viedol veľké slovo mestský fiškál, pisár Papay, radný Tehényi a pár »intelligentných« Židov. Kto by neznal našej malomestskej diplomacie! Politizovanie obmedzuje sa na nádavky a slovíčko »keby« hrá hlavnú úlohu. Okrem politiky pestovali tam v malej búdke makao. Kto prehral všetko, pokračoval ďalej na dlh. Koncom semestra hráči boli si vzájomne dlžni veľmi veľké summy, keď sa však porátali, nevyšlo z celého nič. Preto nebolo radno s väčšou summou sadnúť za stolík... keď prehral človek, prehral hotové, vyhrať mohol iba požiadavku, ktorá sa nedala likvidovať.

Mestský archivár (jeho práca záležala v tom, že napísal každý štvrťrok kvitanciu a vyzdvihol svoj plat) trpel na mierny záduch, predsa však hral kolky, hoci mu veľmi prekážalo jeho veľké brucho. Pokým guľa bežala, krútil sa celý, mykal nohou, sťahoval tvár. Jestli guľa chybela svoj cieľ, buchol botou do doskovej steny, len tak zduňalo a s povaly sosypal sa prach.

Doktor Pereles chodil od stolíka k stolíku a robil »duchaplné« poznámky. Považoval sa za veľkého ostriaka. Dlžoby platil týždňom po rekrutačke. Títo ľudia tvorili mocnú fallanx, a hoci sa i nenávideli, predsa udržovala ich v svornosti dojná kravička: mesto so svojimi dôchod-

kami. Sirotám dáva štát kuratelu — no opustenejšej siroty niet, ako bohaté mesto. Kto tam raz sedí v sedle, ťažko ho je vyhodiť; žiaľbohu, nie vždy dobré živly sadnú do sedla.

Prišly prázdniny — študenti navrátili sa do rodného mesta. Kolesárov syn, ktorý ako Vladimír šiel do Prešporka, vrátil sa už ako Aladár. Márne boly nádeje otcove, že sa v onom meste polepší. Zato však naučil sa nosiť skielko v ľavom oku a pískať arie z Offenbachovských operiet. Syn chudobného čižmára vrátil sa s eminenciami a s láskou k svojej materčine, hoci nevyniesol z domu nejakej prípravy... Tak to býva u nás!

Dežanov dom ožil. Priatelia vrátili sa z dlhej púti. Mala stará Dežanka roboty! Jej holúbok priletel! A jaký je hodný, od slnka opálený! Zmocnel a zosilnel.

Milka, bledá a ubiedená, s tichým, radostným úsmevom vítala brata svojho. Karlovi bolo ľúto dobrého dievčaťa. Povinnosť volala ho domov.

»Zajtra pôjdem, Miluška...«, riekol jej a chytil jej bielu ruku, »chcem odísť uspokojený. Ja vás milujem. Keď ste pláli v ružovej sviežosti a zdraví, vzbudili ste vo mne čistú, mocnú náklonnosť. Teraz morí vás nemoc, líce vaše zbledlo a spadlo — no môj cit sa ešte väčšmi rozohrial Som priamy, suchý človek, a preto nečakajte odo mňa výlevov.... chcete... som váš.«

Oči dievčaťa sa zväčšily a zablysly nezdravistým, svetielkujúcim bleskom. Stála ako socha.

Kto pozná celý nekonečný obsah lásky v duši čistej, šľachetnej ženskej? Kto vnoril sa do hlbiny silných citov, do roja túžob iskrenných? Celá duša, každý dych, každý klepot srdca velel deve, aby stisla mužnú, silnú pravicu, aby oprela sa o mocnú hruď mladého, ako skala pevného muža.

Nestalo sa tak.

Bez odpovedi odišiel Karol domov. Na kartičku napísala mu Milka len tri slová: *»Prijdite v jaseň.«*

V.

Teplá, suchá jaseň má veľké prelesti a príťažlivosti vo vínnom kraji. Broskve zrejú, pod tuhou zeleňou révy kuká gustiózny strapec. Listy čerešieň sčervenely, lúky zahorely slabými plamienkami jasienok. Na oboch bokoch potoka vidno sudy a käde, naplnené vodou, aby zapučaly a tak spôsobnými sa staly prijať révovú krv. Radný dom Borína v ten čas vydržiava svoje jediné múdre shromaždenie, v ktorom určí sa deň vínobrania. Múdri páni chodia po chotári, uvažujú, či je už všeobecná zrelosť hrozna na dennom poriadku. Konečne určí sa deň. Poetické, triumfálne rozjarenie myslí! Dňom pred srokom radno je navštíviť vinice. Mne sa aspoň najvypuklejšie javí bohatstvo a štedrota matky-prírody v obraze dobre zarodenej vinice. Neukladajte mi hrozno na kitajský porcellán!

Nezasnubujte lesk hroznových periel so zlatým kovom, a hoci by ste ho vkusne uložili do zamatového viniča, hoci by sa nádoba skvela vypuklými obrazmi, skvostmi umenia a vkusu. Krásu hrozna možno precítiť jedine tam, kde ono zrie, neodlúčené od svojho materinského kra. Šedý stĺpec — on už nejednu révu podopieral — tak vážne trčí zo zeleného mora listov, ako sťažeň potopeného korábu: jednotlivé vlny, bujné výhonky viniča, pnú sa ponadeň. Tu zpod širokého lista bronie sa veľkozrnný strapec — polovička zŕn je brunastá, druhá hrá do zlatista. Neďaleko neho je volské oko, veľkozrnný strapec, temný ako noc, iba pel jasní ho, ako úzky rožtek mesiaca letnú čistú noc. Vo tme nádych nesmelý svetla, aristokratický rizling, žiari zelenkasto, ako malachit, modré, drobné hrozno pýši sa počtom svojich zŕn. Sú pne, ktorých listie mizne pred hojnosťou ovociny. I listy jednotlivých vínnych krov majú svoj zvláštny tvar. Jedny sú široké, temnozelené, iné zas drobnejšie, s pestrejším krojom, zapletenejšími žilkami. Živé, jemné farby hrozna, energická zeleň listov milo kontrastujú so šedou, pilne okopanou zemou, s belasým nebom, so žltým, vädnúcim listím stromov.

Rád bych zostať v tejto dŕžave prírody... avšak suchá moja poviedka núti ma do suchoty skutočného života ľudského. Život prírody nadchne ma každý raz a pero mi letí po papieri,

sám cítim sladkosť tvorenia, sám cítim v sebe silu a pružnosť. Neradno však žiť a cítiť pre seba...

Nuž teda nazpäť!

List Miloslava na Žukovského. »Brat môj a druh duše mojej! Neprichádzaj! Zostaň doma, v blaženom kruhu svojich sestier, pri boku svojho starého otca. Sestra mi hovorí, že ťa pozvala; teraz sama odvoláva svoje pozvanie. Nevykladaj zle slov mojich. Neprichádzaj!

Tratím sa, brat môj, ako slabý potôčik v saharskom piesku. Ešte vlhne, vlhne púšť, kde-tu vyrazí klíček — no už neuspeje vyzrieť v kvet!

Vieš, akú magickú silu mal som v kruhu tvojich následníkov školských. Sú ľudia, ktorí do dvadsiatehopiateho roku vydýchajú celý svoj obsah — do vozduchu. Medzi tých patrím. Arabská poviedka hovorí, že potomci kmena Asra umierali pri pocite prvej lásky. Ja som umrel pri prvom vkročení do života. Znáš moje plány, ktoré dozrely na ceste našej. S akým ohňom vrhol som sa ich uskutočniť! Celú augiášsku stajňu našiel som v rodnom meste. V ramene cítil som silu a bodrosť Heraklesa... Márnosť, márnosť, brat môj!

Avšak krátko a konfúzno: s mojím bojom proti malomestskému hlupáctvu, defraudáciam, klebetám, egoizmu, nadutosti, nepotizmu a jako sa volajú hlavy hydry, dusiacej náš dobrý ľud meštiansky, vyšlo to veľmi smutne. Za pek-

ného rána bol som osamelý, centrom všetkých urážok, klebiet, pletích, nádaviek, — jedným slovom, der bestgehasste Mann! Kde sa podela moja magická sila nad ľudskou vôľou?

Všetko ide male, pessime. Kradne sa viac, ako prvej, vegetuje sa mizernejšie, ako prvej. Kdeže je oceľová sila vôle, ktorá chcela z pustej skaly vylúdiť iskry? Zožrala ju hrdza života.

Široké téma! Márne štúdia, márne cesty. Naša lebka je nič inšie, ako schránkou veterných obrazov! Čudujem sa, že viem ešte logicky myslieť a — písať.

Nuž s Bohom, maj sa dobre! Ty máš onú pružnosť života, ktorá mi chybuje. Nuž podrž ju, zaoceľuj ju, vyviň blahodarnú činnosť za našu ideu! Jedno, čo ma teší, je, že pri všetkých nezdaroch zostala láska k Slavianstvu a Slovenstvu vo mne neskalená! »Es muss auch solche Käuze geben«, teším sa s Goethom. Ja som prototyp dobrého, nečinného, nesmelého, slabého, holubäcieho Slováka! Chvála tebe, Hospodine, že naša fajta vymiera! Počúvam, že následníci naši sú energickejší, reálnejší, zručnejší! Boh žehnaj ich milé hlavy! Nech zahanbia našu netrebnú, roztúženú, snilkársku fajtu!

Pri všetkej láske, ktorou ťa milujem, opätujem prvé slová svojho listu: Neprichádzaj! Tvoj Miloslav.«

»Milo kväcne hneď, ako prázdny mech, keď ho nedržím za šticu«, riekol Karol, keď prečítal

list. »Neprichádzaj«, aký to nesmysel. No, divím sa, že nepíše: tu ti posielam revolver, porto som vyplatil, zastreľ sa. Práve pôjdem na vínobranie do Borína.«

Karol vybral sa o týždeň. Sadol na svojho »Havrana«, ktorého vlastnoručne kŕmil na staniciach.

Večerné slnko zafarbilo zlatom veže Borína, keď sa spúšťal dolu vŕškom. Často musel vyhýbať vozom, na ktorých osy pripravené boly oceľové taniere, ktoré vydávaly prenikavý hlas každým drgnutím voza: znak, aby sa vozy vyhýbaly v úzkych cestách. Vo veľkých vozoch, vlastne kadiach, viezli mušt, v putniach niesli robotníci hrozno nepodlávené.

Mesto bolo akoby vymreté. Starík sedel pred oblokom na kamennej lavičke a pokrútil hlavou, keď zazrel sviežeho jazdca. Pred Dežanovci zastal jazdec, skočil s koňa, kantár hodil mestskému hajdúchovi, ktorý zevloval neďaleko. Hajdúch robil sprostú, smiešno-smutnú tvár.

Preddomie bolo tiché, iba dve baby vyšly z brány. V pitvore voňalo voskom.

Dvere prvej chyže boly pootvorené. Otvoril dvere.

Tma, slabo osvetlená červenkastými plamienkami sviec. Na prostred izby na stoličkách rakev, v rakvi žltá, spanilá tvár Milky Dežanovej.

Matka a brat pribehli k dverám, videli Karla a zostali stáť vo verejach. Karol odhodil bičík

a pristúpil k mŕtvole. Vrúcne, oddane bozkal jej modré pery. Potom stál a hľadel nemo do schudlej tvári. Na čele mŕtvoly ukázaly sa belasé fľaky.

Prišly dievčence s vencami. Margita Kolesárová položila veľký venec k nohám Milkiným — nohy boly oblečené v biele pančušky. Azda nič nevyráža mizernosť smrti, ako nohy mŕtvoly na postlaní. Narty trčia tak dreveno; zdá sa, že sú zväčšené.

Z ulice zaznievala tiahla, vincúrska pieseň. Trenčianky, nájomnice, vracaly sa z vínohradov. Biedne dcéry Kysúc! Teraz žijú chvíle hojnosti a bujnosti prírody. Ich spev je veselší, ako tam na horniakoch, keď Židom zemiaky okopávajú.

Karol stiahol prsteň s malíčka — prsteň so svojím menom — pre ňu chystaný, a nastoknul ho na chladný prst mŕtvej devy...

VI.

Tak plynie život, tak chodí smrť. Načo fantázie a dobrodružstvá, ktoré sú vždy iba nezdravistými úkazmi, iba výnimkami, zriedkavosťami a spotvoreniami skutočného života. Neobyčajní ľudia a neobyčajné príhody majú byť i v poezii tak výnimkou a zriedkavosťou, ako sú oni nimi v živote. Stáva sa, že sa sháňajú spisovatelia po oných výnimkách. Náš brat toho nepotrebuje. My Slaviani sme národ idealistov, ale nie fantaztov.

V bočnej izbe čakaly už dámy na Dežanku. Kratiknotová plakala — hovorievala, že sa jej muž do jej plaču zaľúbil — ona aspoň bola doňho zaľúbená. Pani notárka priniesla si flakon kolínskej vody — jej nervy potrebovaly posilnenia. Izba, kde ležala Milka, naplnila sa ženami z predmestia. Počaly nábožnú pieseň — falošné, ťahavé ich hlasy ozývaly sa tichým smútočným domom.

Karol šiel do hostínca. Stretol sa s notárom, ktorý bol privyknutý, že mu každý vystúpil s trotoáru. Nešťastník, stretol sa s človekom, ktorý nevedel vyhybovať sa. Karol buchol do notára svojím svalitým plecom tak mocne, že sa biedny notár tri razy zatočil. Karol toho ani nespozoroval a šiel ďalej. Duša jeho bola celá v bôli ponorená, v bôli, akých málo znesú ľudia. I silná príroda Karlova klesala pod ťarchou bolesti.

V hostínci dali mu izbu. Zamkol sa a upadol do tichej smrteľnej melancholie. Svieca dohárala. Papier, do ktorej bola okrútená na spodku, chytil sa a osvietil červenkastým plameňom chyžu. Plameň zhasínal pomaly, potom vyblkovaly iba belasé plamienky z otvoru svietnika. Tma.

Tma bola i v duši mladého muža. Miesto, kde priliehal k malíčku jeho Milke prinesený prsteňček, pálilo ho. Belasé, mrtvé pery cítil na svojich ústach.

Dolu v hosťovskej izbe hulákali podnapití maďaróni, cigánske husle vrešťaly, basa húkala.

Tak sa miešajú, hemžia a križujú zjavy ľudského života!

Rozpustilý smiech slúžky zavznel z chodby, hundranie podnapitého muža ho prerážalo. Vrznutie dvier — ticho.

Karol bol zriedkavý muž. Silný telesne, svieži duchom, svobodný vôľou, neodvislý majetkom, pripravený seriózne k životnému boju. Každá pôtka bola mu radosťou, rozvlečením, zábavou, ba živlom.

Boja s osudom neznal, boj s Božou vôľou, ktorý rozzúril sa v ňom, bol mu nový. Boj s istou porážkou.

Zaklopal niekto na dvere.

»Kto to?« ozval sa Karol surovým hlasom.

»Otvor, Karle«, bolo počuť Miloslavov hlas.

Karol otvoril a zažal novú sviecu.

»Dobre, že prichodíš!« riekol, a prse jeho dmuly sa búrne.

Miloslav s úžasom zhliadol v pravici priateľovej revolver.

»Čo chceš so zbraňou?« pýtal sa ho udivene.

Karol pozdvihol revolver. »Teba zastreliť«, riekol podivným tónom. »Aké by to bolo interessantné — videť ťa váľať sa v krvi — videť tvoje zhasínajúce oko — tvoje belasé pery, studené — krvavé...«

Miloslav ustúpil krok nazad. Karol položil zbraň na stôl a hľadel meravo pred seba.

»Aké to máš divoké reči, Karle! Povážˇ, čo to má znamenať?«

»Plakať nemôžem, nevládzem — nuž zúrim. Každý človek má svoj spôsob vyrážať svoje city. Azda si sa naľakal?«

»Nie, brat môj, len zadivil! Guľka tvoja nerozmnožila by bôle prsú mojich.«

»Ani sám neveríš, ako pravdive som smýšľal so svojou hrozbou — prst trhol mocne kohútik. Bože môj, aký biedny, biedny som červ!«

Karol objal priateľa tuho, až sa mu dych zatajil.

»Kde naša sila, naša rovnosť s Bohom, náš Olymp v prsiach?« pýtal sa Milko priateľa.

»Lož, lož, brat môj«, tupo preriekol Karol a sadol zmorený na stolec, ktorý sprašťal pod mocným, pružným mužom.

»Nuž a vieš, kde som našiel večnú pravdu, balzam a kotvu života svojho?« spýtal sa Miloslav.

»Proti hynutiu a smrti niet ani pravdy, ani balzamu.«

»Jest! V zamieraní duše, v ničení seba, v znížení sa, v pokore, v mrení, mrení osobnosti.«

Karol pozrel prísne na priateľa — on mu nerozumel.

»Nuž a kde zamiera duša a topí sa naša osoba?«

»V modlitbe«, riekol ticho, no určite. Jeho tvár bola spokojná, ožiarená mierom a víťazným pocitom.

U hrobu starého Dežana zdvihol sa nový kopeň. Vence naň položené uvädly. Nad ním stáli dvaja priatelia.

Dážď spustil sa s neba, nepríjemný, studený dážď, ktorý tak až pichá v tvár, ako by ihly padaly z vozduchu. Otrhaný živý plot okolo cintorína stal sa priehľadným; lúky boly šedé, uvädlé. Vínohrady po kopcoch boly ošumelé, zapustlé — hŕby šedých palíc poukladané boly v rúnach. Mesto zahalené stálo v dažďovom oblaku. Dobre, že bolo mesto zahalené v mokrú rúšku — jeho biele domky a pľachom pobité veže nemýlily zrak. Pustota, hynutie a smútok kol do kola! Malichernosť, závisť, hlúposť v rúške! Na nebi i na zemi šedá nuda a bezfarebnosť.

Miloslav poodišiel od hrobu sestry. Karol prešiel rukou čelo.

Tvár jeho, dažďom zmáčaná, zasvietila tichým svetlom premoženého bôľa.

»Poďme k matke«, riekol po chvíli pevným hlasom. »Kde naberie starucha síl, ktoré ledva našly sa v našich mladých dušiach?«

»Tam, kdes' ich ty našiel«, riekol ticho Miloslav a tisol priateľovi ruku...

Husľa.

Novella.

(1905.)

I.

Na zámku.

Poloslovanské, polonemecké mesto Tešín leží na stredne veľkej rieke Olze. Nad riekou a mostom pnie sa starý, čiastočne zachovaný hrad, okrúžený krásnym parkom, tienistými chodníkmi, bohato pestovanými hriadkami, besiedkami, výhľadnými vežičkami a pavillonmi: najkrajšia mestská promenáda. Na pravo trčia do vzduchu vysoké komíny ohromného pivovára. Na ľavo otvára sa prekrásne panoráma na mierno zvlnený sliezsky kraj s bohatými dedinami a žírnymi poliami.

Jeronym Sudický spúšťal sa s najvyššieho výklenku, pavillonom okrášleného, nad samou riekou k okrúhlej, cele zachovalej bašte. V parku bolo už dosť temno. No predsa jeho mladé oko cele určite poznalo dámu, zahybujúcu za baštu. Popri jej boku kráčal ulánsky nadporučík, lev mesta a jeho salonov. Sudický zastal ako zmeravený. S ním bola Aurelia Jasinská, prvá krásavica mesta.

»Čomu sa čuduješ?« pomyslel si Jeronym, keď už pekný párik, obíduc baštu, kráčal okolo

ohromnej ružovej hrady k mestu. »Aurelia Jasinská žije so svetom, navštevuje elitné bály, má nepočetných známych v zlatých kruhoch módnej mládeže. Nadporučík Bernhard jej dávno dvorí, je mladý, driečny, blýskavý... Hovoria, že je dosť bohatý a nadto adjutantom a dôverníkom vysoko, veľmi vysoko postavenej obstarlej osoby. Viac než dôverníkom... sluhom i druhom. Aký div, že ju sprevádza v tichý, krásny večer...«

Ani by sa nezarazil, keby Aurelia bola Jeronyma prosto prepustila, od neho sa odvrátila. Ale nie! Na báloch a večeroch u seba i v iných rodinách je mu milá, v hosťovskej čítava jej svoje básne a novelletky, a ona so slzami v krásnych očiach korí sa jeho talentu. Áno, práve korí sa, on je pánom jej citov, vodí ju na nitke svojej fantázie záhradami s dovolenými i nedovolenými plodmi...

A razom — ako by sa čarovným prútom premenila... Chlad z nej vanie, Jeronyma nevidí, a keď naňho pozre, v jej veľkom, jasnom oku svieti blesk ľadovca... tuhý, ale studený, v mladom zaľúbencovi až srdce usedá a on cíti fyzický bôľ v prsiach.

Jeronym cíti od dvoch mesiacov, že upadá do melancholie, nie tichej, rezignujúcej, ale žravej, rozpálenej, požadujúcej... Je samostatný, agronomické študia dokončil, má dobré postavenie pri arcikňazskom latifundiu, výhľad

na povýšenie... Aurelia Jasinská je sirota, býva s matkou, a čo i obcuje v kruhoch elitných, nepatrí k bohatým nevestám... Nejakej zvláštnej prekážky by teda nebolo...

Azda Aurelia s ním iba koketuje, prázdna srdcom a plytká rozumom? Nie, Jeronym nemôže veriť na koketstvo... Veď v chvíľach dobrých len tak sála z nej horúci cit, hreje dobrota, veje celá poezia ženskosti, priamo akejsi ženskej, vyvýšenej posvätnosti, čistoty, nedotknuteľnosti... A um má jasný, všetko ľahko chápe, má vtip a ostrý úsudok.

Jedno je hrozné: ona je prikrásna. Je taká krásna, že je každému krásna, že niet človeka, ktorý by sa neobzrel, keď Aurelia svojím silným, plavným krokom ide ľudnatou ulicou. Vysoká, štíhla, jasná, prosto dennica! Jej portrét, maľovaný slávnym viedeňským maliarom, kúpil štát pre muzeum, ako dielo majstrovské, ako vzorec súčasnej ženskej nehy a krásy.

Ah, to je nešťastie Jeronyma Sudického. Oslňujúca krása Jasinskej tvorí akúsi silnú hrádzu medzi ním a devou. A veď on nemiluje jej krásy, on miluje jej dušu, každý vlások, každú stužtičku... i vzduch, ktorý ju obklopuje... Neraz, v noci, trápený túžbou, celou silou opravdového želania chcel by ju videť mŕtvu, mŕtvu, a vtisnúť na jej na večnosť zatvorené viečka dlhý, strašný, zúfalý bozk. Zas iný raz vidí ju stáť pri obloku cele premenenú,

zostarnutú... ah, a vtedy dvojmo vzplanie jeho láska... Pribehne k obloku: tam prázdno, ticho, nemo... Siaha si na čelo: čelo horí, ruky sú chladné...

»Bože, Bože«, dumá Jeronym, keď už Bernhard s Aureliou vyšli zo zámockého parku vysokou bránou z kovaného železa a vtopili sa do obecenstva, »čože ma priviedlo do tohto pošvábeného mesta, do cudziny?... Radšej som mohol jesť rabský chlieb vo vlasti!« A tu sa mu slovenská, chudobná, otročená zem zajasala v kráse a životnej radosti... »Zle je tam i duši i telu, ale sú i okamihy radosti! Sú úkazy zlé a podlé, ale sú i vznešené, srdcu milé, dušu pozdvihujúce... I láska je tam iná... Či by ma slovenská ženská duša mohla uvrhnúť v takéto bôle?« A prišla mu na um milá, tichá Marienka, ktorá ho s takou milotou očakávala zo škôl, a keď »vysoký« študent zabúdal na starú prítulnosť, tíško plakávala v cintoríne pod múrom u starého jednoramenného kríža nad prevaleným hrobom. Ale Marienka je už dávno mŕtva! Ona, opustená študentom, doplakala a dotesknila sa až ku smrteľnej postieľke. Umrela ako dobré, oddané dieťa a odpustila nevernému, odpustila z úprimného srdca, cele, bez oľutovania. Tak odpustiť vie iba pravá ženská, anjelsky panenská duša... Zaňho sa modlila i v poslednom momente, zaňho a za jeho šťastie. Úbohá Marienka!

II.

Päť vyhnancov.

Jeronym Sudický bol vysoký, strunistý mladý muž s hlboko v jamkách ležiacimi očami, bledý, rusovlasý. Mali ho radi nielen preto, že bol vysoko vzdelaný, vzletný, poetický, ale i preto, že bol priamy, pravdivý a verný v priateľstve. Nehovoril plynne, ani nadšene, ba, možno povedať, sucho a trhano, najmä z počiatku. Až keď prišiel na obľúbené téma, na umenie, maľbu, poeziu, hudbu, zasvietily sa mu oči belasým bleskom, rukou odhrnul rusé, dosť dlhé vlasy, a reč jeho išla v krátkych, dobre sostrojených vetách, myšlienka u myšlienky a, ako základný tón, vrelý cit vanul z neho, ako vôňa z rozmarínovej húštiny na jasnom slovanskom juhu.

Malá kolonia do mesta zahodených rodákov milovala v ňom nielen zemka, dobrého druha a dobrodincu, ale milovala jeho osobu, jeho individuálnosť; on mal dar príťažlivosti. Gusto Žak, úradník pri assekuračnej spoločnosti a zriedkavý virtuoz na husliach, hovorieval, že preto odľúbil svoju sviežu Liptáčku, lebo už miluje Jeronyma: celý poklad svojej lásky vyčerpáva na toho strapatého ekonoma. Doktor Samo Vankovský, starší, veselý muž, v meste etablovaný lekár, bol nešťastný, keď si neposedel aspoň za pol hodinky v temnistom byte Jeronymovom pod »laubňami«,

tiahnucimi sa okolo širokého mestského rynku. Milan Kardič, pôvodne medik, polo Srb, polo Slovák s Dolnej zeme, ktorý prešiel pol sveta, bol i dobrovoľníkom, agentom, arendátorom, impressariom, v Amerike predával cirkulárne pumpy a slovenskú borovičku so sriemskou slivovicou, bystrý, podujímavý, zostal v meste hlavne k vôli Jeronymovi. »On mi ukázal smysel života«, hovorieval. »Sháňal som sa len po groši, menistom žití a po silných dojmoch: on mi ukázal, že spokojnosť treba hľadať nie v Amerike a na Sumatre, ale vo vlastnom vnútri! Tak prosto otvára sa škatuľka spokojnosti! Pah, a sám jej nemá, neborák!« Kardič, starý študent, rozpomenul sa na svoju prvú lásku, »Musu medicinae«, utiahol sa sem, aby doštudoval — ale nešlo mu to akosi. Predsa složil po biede prvé rigoróza a na posledné mal výhľady... jestli ho nejaká iná Múza nesvedie.

Ján Timkov, v Uhrách zo škôl vyhodený preto, že uňho našli Škultétyho »Rečňovanky« a Sládkovičovho »Detvana«, doštudoval v Švajčiarsku filozofiu a suplentoval na štátnom gymnáziume. Hoci i mal plat malý, vedel ísť s ostatnými, keď sa i nerozhadzoval. Cudzie pohraničné mesto, akési dobrovoľné alebo polodobrovoľné vyhnanstvo zúžilo medzi pätorkou pásku priateľstva... Jestli povstaly i spory — Jeronymovo prostredníctvo všetko ulahodilo... Klub vyhnancov kvitol.

III.

Vyznanie.

Sudický nevydržal: na druhý deň, čo ako nechcel, ôsma hodina našla ho pred domom, v ktorom bývala Jasinská.

Dom stál na rohu hlavným frontom do ulice. Bokom hľadel na neveľké námestie, vysádzané obrovskými lipami. K námestiu obrátená bola i neveľká domová záhrada, ohradená múrikom do pása a na múriku železným plotom na pol treťa metra. Obloky Jasinských s prvého poschodia hľadely do záhrady a k námestiu.

Aureliu našiel doma. Nesmelo obzeral sa po chyži — na šťastie nebolo nikoho. Ona vstala s taburettu u piana a pošla proti nemu.

»Od týždňa som vás nevidela!« riekla tichým tónom. »Azda ste boli chorí? A či pracujete tak pilno na svojej tragédii?«

»Ja som slečnu videl... včera...«

»Iste v zámockom parku!« práve tak ticho pokračovala, »s pánom nadporučíkom Bernhardom! Pomyslite si, on ma chce učiť jazdiť... Mama sa bojí, ale ja mám vôľu.«

Sudický sa kyslo usmial.

»Uláni o koňoch«, riekol.

»A filozofovia, poeti o knihách. Každý po svojom!«

»Aurelka!« bolo počuť hlas pani Jasinskej

z bočnej izby, »zadrž pána Sudického na večeru... Máme nové poľské jedlo.«

V bočnej izbe bolo počuť kroky, potom buchly dvere.

Aurelia otvorila oblok a oprela sa o podokenicu. Jeronym bázlivo stál u nej. Ľahký vetrík od námestia ihral sa s vlasmi deviných.

»Pozrite na lipy! Aké sú majestátne... Všetkých nás pretrvajú. Boly tu, keď nás a našich rodičov ešte nebolo, a budú, keď z nás ostanú iba biedne kôstočky... Človek pýši sa byť prvým kúskom stvorenstva... A hľa, lipy ho predčia vekom... A či vek, trvanie nenie istá, veľká cennosť? A jednako sú krásne, silné, zdravé, hoci pretrvaly a prežily pokolenia.«

Jeronym oprel sa tiež na oblok, ale hľadel nadol, do malej záhrady. Ona temnela tuhou zeleňou a pestrela sa kvetmi.

»Ale človek máva momenty, ktoré sú väčšej ceny, než stoletia líp.«

»A či ste už zažili také momenty?«

»Sám nie... ešte, ale cítim v sebe schopnosť a možnosť zažiť...«

Aurelia sa dôverne obrátila k Jeronymovi, jej ľavé ramienko sotva znateľne priľnulo k jeho ramenu. Len na chvíľku; hneď sa oddialilo.

»Iste, iste! Veď vy ste poet! Čo nám suchým dušiam nedopriano, to vy lapáte v tichom, nočnom bdení pri lampe...«

»Nie také momenty myslím...«

»Verte mi, i ja som trochu schopná vašich poryvov! Mne je pri vás tak lahodno. Všetkému lepšie rozumiem, keď ste vy pritom...« Ona sa mu podívala bokom do tvári... »Vari neveríte?«

»Neverím; ako uveriť...«

»Tak nemáte dôvery... ani za mak dôvery. Hovoria, že ženská nezaslúži priateľstva vozvýšeného muža. Že je zištná, márnomyseľná, ľahká... Len na seba, vraj, myslí... Vidíte, ja keď s vami besedujem, keď mi čítate Mickiewicza, Byrona — nemyslím na seba. Myslím na vec, na váš krásny hlas a peknú intonáciu. Na vás myslím. Aká tu zištnosť?«

Jeronym Sudický zamĺkol... jemu zdalo sa: prišiel moment, ktorý rozhodne...

Slúžka doniesla lampu.

»Tam ju postav do mojej chyže!« riekla Aurelia. »Poďte, dočítame ‚Iphigeniu na Tauride', to je pre váš skvostný baryton.«

Aureliina izba bola priestranná, vozdušná, s malou alkovničkou. Spustené, ťažké portiéry zakrývaly postieľku. Iba pomedzi krýdlami portiéry belela sa ako sneh ľahunká perinka.

Niečo omamujúceho bolo v tomto panenskom kútku. Sudický sadol k malému stolíku, pokrytému vyšívaným obrúskom. Aurelia si sadla proti nemu tak, že jej tvár bola v tieni lampového tienidla; na tvár Jeronyma padalo svetlo.

»Čítajte!«

Jeronym vzal knihu, počal čítať... Hlas

jeho sa triasol... Bola to sladká triaška ľúbostného rozčulenia. Všetko okolo neho dýchalo jej sladkou prítomnosťou a nadto i sama bola pred ním v utešenej póze, ľahunko opretá o foteľ. I keď nehľadel na ňu, cítil na tvári blesk jej junonských očú. No skoro premohol sa, zaryl sa do myšlienok autora, ohlušil sa násilne melodiou krásneho, mramorového verša Goethovho.

Razom, ako ohromený niečim, ako v nejakej vizii, pustil knižku na koberec...

»Nemožno ďalej... nemožno... Aurelia, ja vás milujem! Vy to iste viete! Čo ma mučíte, čo sa zahrávate s citmi oddaného muža?«

Aurelia zbledla, vstala, a v jej veľkých očiach zaskvely sa dve zlé iskry...

»Pane Sudický... čím som vinná, čo vás tak rozladilo? Či žartujete? Ach, poet, poet! Veď i ja vás milujem! Načo knihu o zem hádzať, načo sa rozčuľovať?«

Jeronym Sudický vstal.

»Odpusťte... fantázia na mňa naskočila, rozum potemnel! Odpusťte!«

Aurelia Jasinská odišla na krok od stolka. Jej vysoká postava v pološere lampy podobala sa Van Dykovmu portrétu španielskej princezny. Vystrela ruku proti Sudickému.

»Buďme priatelia!« riekla lichotive, no cítila celú moc, ktorú má nad týmto mladým človekom, a to ju plnilo zle utajenou dravou radosťou.

Sudický vzal jej ruku.

»Tedy stojí?«

»Nemám vôle, nemám sily!« Jeronym sadol nazad do kresla.

»Pokračujte!« riekla Aurelia, sadajúc na predošlé miesto.

»Nech sa ľúbi k stolu!« bolo počuť hlas chyžnej.

Jeronym sa vyhovoril u starej. Aurelia ho nezdržovala.

»Zajtra u bašty«, šepla mu na schodoch. »Bernhard nemá sám privilegia!«

IV.

Historická krčma.

»To si hlúpo urobil«, riekol doktor Vankovský Jeronymovi, keď sa mu zdôveril na druhý deň a široko rozhovoril o citnom finále pri ‚Iphigenii na Tauride'. »Tak sa nechytajú motýle! Ale poďme do vinárne, príde ta i Žak i Timkov s Kardičom. Vyženieme ti muchy z hlavy!«

»Nehovor o tom«, prosil Jeronym, no bral klobúk.

»Braček, prečo si nebol u mňa o radu. Vieš, ja mestským dámam zuby plombujem, nové, novučičké osádzam, zo starých báb robím zubaté mladé bohyne... ja to znám. Ale kto vie — možno, tak je dobre.«

»Tebe je ľahko, Samko! Ale ver mi, dva

životy dal bych za to dievča... Nemám chvíle pokoja. Mne sa zdá, mysleť prestávam pravidelne... Znáš dve dejstvá mojej tragédie. Ako visím na tomto decku srdca môjho... A teraz nemôžem ani na krok! Samý nezdar, samá hluchá triviálnosť! Scéna za scénou ide do pece... Muka, priateľ, muka!«

»Krásavica nad krásavicami...« riekol lekár, zamysleno kráčajúc. »Boh zná, aká miešaninaráss bola potrebná utvoriť taký div Boží! Tvoja Poľka nepotrebuje zubára, brat môj! Takých periel nieto v hlbočinách oceána, aké má Jasinská za koralovými perami. Bol som u nich, keď stará prechorela. Videl som Aureliu, tak dosť v nedbalkách... Venus... Ale čo tebe len do umu prišlo dušou sa do nej buchnúť! Myslím, pri nej netreba myslieť na Platona, braček.«

»Nepýtaj sa ma. Toľko je isté, že dnes rozhodne sa môj osud.«

»Mal by si mať rozum. Také »beauté«-y nie sú pre poriadneho človeka, uver. Ja som starý, čez vodu i oheň pretiahnutý chlapík... Ale ťa nejdem rozladiť...«

Priatelia vstúpili do temnej vinárne; o jedenástej pred obedom horely tam gázové rožky. Stará historická »knajpa«: už roku 1520 merali tam víno, a mramorová tabula zvestovala pri vchode, že v tejto diere boli hosťmi: cár Alexander I., Suvorov, Humboldt, Kutuzov, Goethe a Rothschild.

Priatelia utiahli sa do úzadia, kde v kútku stál massívny dubový stôl. Možno, za ním starý Kutuzov na ceste do Francie popíjal staré »vengerské«.

»Nuž veď to nebolo zrovna kvinde, ta choď inde, keď ti dala ešte i rande!« riekol doktor, sadajúc za dubový stôl.

»Vidíš — bojím sa, že je to vrtoch... Načo je nám rande? Môžem byť s ňou sám v salone, v jej budoárku, v záhradke pod oblokmi... Mať jej dáva úplnú svobodu. Vôbec ony žijú akousi polobohémskou voľnosťou, bez ceremonií, prosto, odkryto. A ona ma ťahá k bašte...«

»Braček, poľská krv... romantika... Hovorím ti, treba nasladiť sa krásou, vrtochy spracovať poeticky, bolesť vliať do veršov alebo do romána — a potom ďalej...«

Jeronym oprel hlavu do dlaní. Pred ním v gázovom svetle blysol sa brúsený pohár so zlatým mokom. On sa vína netýkal.

»Čo nepiješ? Pozri, Johannisberger! Štrngnime si... est medicina, prope divina! Hurrah!«

Jeronym vypil pohár na dúšok a zase podoprel hlavu do dlaní.

»Mávam vizie, doktor... nože mi puls nahmataj!«

»Rovno ti ide. Nijaké strachy... Amália, ešte fľaštičku! Deprome Caecubum... to je môj recept!«

Kellnerka priniesla fľašku.

Bledé líca Jeronymove dostávaly slabý nádych rumenca.

»Tuším máš pravdu«, riekol a v jeho modrých očiach zblĺkol oheň, »tvoja medicína účinkuje... Dnes bude rozhodnuto... Tak ďalej nemožno. Alebo ujdem, dám sa preložiť niekam... Keby len tých vizií nebolo!«

»Netáraj! Takého Patmosa viac nenajdeš. Toto mesto výborne leží pre nás, úbohých vyhnancov. Nemusíš hľadeť na hnusnú politickú mizeriu, a predsa žiješ po svojsky a pracuješ pre nás. Ecce! K tvojej novelle v »Zornici« ti gratulujem! Timkov ju preložil do nemčiny, a urobila furóre. Pýtali sa po tebe. Timkov čaká recenziu, ako na uhlí. Tak, hľa, všetko bude dobre. Len jedno si treba umieniť a úmysel vykonať: jestli tvoja láska stroskotá sa o okrúhle múry zámockej bašty, zakáž si chodiť do Širokej ulice a na Lipové námestie... Kus mesta, v ktorom sídli tvoja Kirke, vytrhni z kola vecí jestvujúcich...«

»Kde ste sa to utiahli?« zavolal Gusto Žak, vchádzajúc do sklepeného záčinka a odhodiac klobúk na ohromnú, tiež dubovú lavicu.

»Pah! Azda ste poklad našli, v lutrii vyhrali, či Žida zabili?« doložil, keď rozoznal vignettu na fľaši. »Mok jeho excellencie Metternicha. Amálka, pohár!«

Veselý Žak priniesol so sebou kus živej nálady.

»Kardič vyhral dedictvo«, radostne hovoril Žak, »celé latifundium tam okolo Kikindy... Ide ho osláviť hudbou... Už sme dávno nepílili...«

»Znamenite!« riekol doktor. »Moja basa je celá zaprášená. Prídeš, však?« spýtal sa Jeronyma.

»Mňa vaša hudba rozčuľuje«, riekol Jeronym, »po vašich kvartettoch nemôžem spávať... Prevaľujem sa do rána, a v ušiach to šumí, plače a žaluje!«

»Zahráme ti veselú. Však, Žakus?«

»Hudba nemôže byť veselá«, melancholicky riekol Jeronym. »Každá hudba, jestli je dobrá, rozpaľuje alebo zarmúti, a zlá uráža a budí trpkosť... Či ste niekdy zkúsili, že by sa niekto bol zasmial hudbe? V hudbe niet humoru.«

»Ale do tanca sa pustil nejeden, ó, Žeróme smutnej postavy! Znamená, hudba pohla ho k veselosti, keď i nie k smiechu. Či je len smiech výrazom veselosti? Býva ním i plač.«

»Do náruživosti ho rozpálila, a on stal sa opitým alebo bláznom. Nemo saltat sobrius. Ani veselosti, ani humoru niet v hudbe. Hudba je bolestný revír umenia. Ja bych jej dal osobitnú regiu, osobitný ästetický svet. Vyhnal bych ju z umenia!«

»Jeronyme«, riekol Žak celý rozpálený, »umenie je len jedno, zachovaj si, a hudba je v ňom celou štvrtou časťou... Poezia!« prstom

položil na palec, »to je numero ajnc... maľba, to je numero cvaj... skulptúra, to je numero draj — a hudba je štvrtá! Spolu činia umenie, nie spolu na jednej hmotnej kope, »in einem Raume und in einer Zeit«, ale spolu vo svete duchovnom, v teorii, vo filozofii.«

»Kde si nechal architektúru?« poznamenal doktor Vankovský.

»Architektúra je remeslo, a kde povýši sa na umenie, je skulptúrou... To nie je osobitná kategoria. Skulptúra neznamená len zobrazenie ľudského tela...« Žak sa naozaj rozhorlil, a vtedy stával sa milým, zaujímavým, hoci sa i silno hádal a hádzal paradoxami. V ňom bolo mnoho umeleckého fluida.

»Daj mu pokoj!« riekol Jeronym. »Znáš jeho originálničenie...«

»A predsa ja mám pravdu!« povedal Žak. »Nič absurdnejšieho byť nemôže, ako hovoriť o ‚umeleckom remesle', o ‚umení v priemysle'... Priemysel a remeslo je niečo užitočného, utilitárneho, a umenie je luxus, luxus a len luxus. Remeslo je realita a umenie je absolútny subjektivizmus. Je len v nás.«

»Kam si to zabŕdol? Ty nový Lessing... Bola reč o hudbe...«

»Páni moji, hudba je veliká vec, a ja som rád, že náš kruh ju pestuje vysoko nad všetkým dilettantstvom... Nech žije náš najbližší večierok!«

Kardič s Timkovom došli až pri tretej fľaške. Milan skutočne dostal príjemnú zprávu o šťastne skončenom processe, keď i nešlo o »latifundium«, ale predsa o pekný dolnozemský majetok s taňami a žírnym poľom.

»A teraz praštíš o zem patologiu?« spýtal sa ho Vankovský.

»Nie a nie, pánovia! Naopak, dokončím, všetko dokončím... Už som zadal o zkúšku... My nesmieme ľahnúť na »sedmispáčovu posteľ«, keď sa nám ujde kus majetku... Dal som príklad zlý, keď som svetom brdol — dám dobrý a stanem sa skromným okresným lekárom. To je moja najvyššia ambícia.«

»A ja ti blahoželám k tomu!« riekol doktor Vankovský. »Pánovia, v našom krúžku akosi svitá! Boli sme všetci viac-menej nepodarenci! Jeronyme, pripoj sa k nám cele... Tys' naša poezia... Privábime ešte nejako maľbu a skulptúru, a bude Žakova »unitas artis«! Život, život! Nemrač sa, Jeronyme! Boh nám dal život! Prijímajme dar, okrašľujme ho! Svitá! Z nepodarencov stávajú sa ľudia... Život! Goethe, hľadiac na morských račkov, slimáčkov, ako sa mrvia, zavolal: »Was ist doch ein Lebendiges für ein köstliches, herrliches Ding!« A to boly morské potvorky! Čo povedať o človeku? O živom človeku! Hľa, ako svitá i v tejto stredovekej diere! V nej tešili sa životu prastarí burgeri, potom Kutuzovci a Suvorovci... Milane,

tys' doplnil kruh! Možno, iné časy nastanú pre našu biednu otčinu a my vrátime sa ako hotoví mužovia. Daj to Boh!«

Milan Kardič zvážnel. Istota hmotného postavenia premohla v ňom dobrodružný spleen. Z jeho peknej tvári s určitými črtami bolo vidno, že nehovorí plané slová a sľuby, ale že naozaj skončí štúdium. »Mňa zachráni slovenská polovica mojej krvi...« hovorieval. Mať jeho bola Slovenka, otec Srb.

Ohromný zvon na veži gotického chrámu zahučal, ako by nad hlavami raňajkujúcich. Priatelia vyšli z temnej, sklepu podobnej vinárne. Jasné, letné slnko oslepovalo ich bleskmi. Lialo celú záplavu svetla na široký, štvorhranný rýnok, blýskalo sa tuhými reflexmi na plechových strechách, hralo sa roztrepanými lúčmi v zrkadlových tabliach obločných domov dvoj- i trojposchodných. Vysoká, do čierna zostarelá veža chrámu akosi omladla v poludňajšom slnku. Končito-oblukový portál chrámu so svojimi tuhými tieňami a ešte tuhšími svetielkami na vypuklých gotických ornamentoch hral jasotnú symfoniu farieb a foriem...

V.

Na vzdušnej výšine.

Posledné lúče zapadajúceho slnka pozlátily dvojhlavého orla na okrúhlej bašte tešínskeho

zámku. Jeronym Sudický so svesenou hlavou chodil okolo bašty, často pozerajúc po širokom, sviežo vysypanom chodníku, poznenáhla vystupujúcom od mesta. Okolo bašty, najmä v polkruhu od mesta, bola ružová záhrada, pýcha parku. Tisíce ruží stálo tam a pestrelo sa v najrozmanitejších podobách a formách. Ružový flór mestského parku zámockého bol chýrny.

Telom mladého muža prešla triaška: po chodníku medzi ružami išla Aurelia svojím nevyrovnane plavným a pritom len jej zvláštnym, prudkým, silným krokom... Časom zastala, zohla štíhly driek a sblížila tvár k ružovému kríčku... Jeronym pošiel oproti nej. Bola v čiernych, úzko priliehajúcich šatách s vlečkou, ktorú držala v ruke. Jeronym takých šiat na Aurelii nevidel. Neobyčajne krásna bola preňho v neobyčajnom kostýme... Miesto slnečníka mala paličku, končiacu sa remienkom.

»Dávno ste tu?« spýtala sa, podávajuc mu ruku v žltej koženej, tiež neobyčajnej rukavičke.

»Nie! Len nedávno. A vy sami?«

»Sama. Mať zase polihuje.«

»Pošlem vám doktora Vankovského.«

»Netreba. Mama nechce. To prejde... Nervy...«

»Máme krásny večer... Vôňa ružová temer omamuje... Nešli by sme na pavillon... Ešte je vidno.«

Aurelia neodpovedala, ale pošla. Prešli vedľa bašty, zahli do hustej, až temnej alei kríčkových

rastlín. Bol to »Zelený tunnel«... Jeronym zastal... Ťažko dýchal a triasol sa. Už chcel počať svoju osudnú prímluvu. Proti nim šiel mladý pár, zahĺbený v rozhovor. Temer sa do nich buchol.

»Šťastie oslepuje!« riekla Aurelia, keď sa už minuli s párom. »To je slečna Ostrická so snúbencom... Ani ma nepoznali...«

»Zato nešťastie robí smiešnym«, riekol Jeronym... Vyšli zo zelenej chodby...

»Pavillon je prázdny«, riekla Aurelia a sponáhľala sa. Podňala šaty a pobehla svojím silným, neobyčajne pružným krokom hore drevenými širokými stupenkami, vedúcimi na pavillon. Stupne schodov slabo vržďaly pod jej nôžkami. Jej úzke šaty akosi zvláštne tuho a ostro šumely... Aká to bola hudba pre ucho Jeronymovo!... Nikdy si nemyslel, že šustot ženských šiat môže rozčuliť viac než hudba, vzbúriť srdce do samého základu.

Pavillon bol vystavený na príkrom, vysokom kopci a panoval nad celým krajom. Jeho strecha bola vyššia než cimburie bašty. Pod ním spúšťal sa strmý sráz rovno do rieky Olzy. Výhľad bol na široké pole, dedinky, na lúky a neveľké lesíky. Od parku mal pavillon doštenú stenu, od poľa iba zábradlie a liatinové stĺpy, na ktorých spočívala strecha.

Aurelia zastala si u zábradlia a hľadela do diaľky. Úzko krojené šaty robily ju vyššou, strunistejšou.

»Hľa, tam v ľavo vidno dvíhať sa reťaz pohoria... Za ním je vaša slovenská otčina! Netúžite po nej?«

»Je mi drahá, ale všetky moje túžby a želania pohltila jedna túžba, jedno želanie, slečna Aurelia. Vy viete dobre, čo je so mnou...«

»Ja viem, že ste môj milý, dobrý, učený, interessantný druh, ktorého si vážim... Vaša osobnosť ma obohatila, známosť s vami naplnila ma radosťou a dobrým citom.«

»Nuž tedy s Bohom, slečna! Ako tu stojím u vášho boku, nad touto priepasťou, tak isté je, že som posledný raz s vami... Vaše slová sú prizdvorilé... a konečne i pre mňa, ohlúpeného, jasné... Ja od vás prosím nie uznania a chvály — ja od vás prosím lásku... Vidím... vy mi jej dať nemôžete. Odpusťte — nemôžem vás odprevadiť... pred bránou vám zavolám drožku...« Jeronym, nehľadiac na Aureliu, obrátil sa k odchodu... Už prešiel tri-štyri schodíky, ktoré škripely pod ním.

»Neodchádzajte!« riekla ticho Aurelia a sadla na železnú lavicu u doštenej steny. Jeronym sa obzrel, Aureliu kryla už bočná stena s liatinovým stĺpom.

»Poďte, sadnite!« počul jej hlas, »tu vás vypočujem.«

»Nie!« podumal, schodiac, »všetko je ztratené!«

»Jeronym!« ozval sa ľúbezný hlas z pavil-

lona. V tom hlase bola pravá, anjelská mäkkosť a neha. Znel pokojne, ale pritom sladko, vábive.

»Nie!« podumal ešte raz, a šiesty schod zaškripel pod jeho nohou. Hlava sa mu počala krútiť, srdce bilo tak hlasne, že jasno počul jeho tlkoty a mohol ich čítať...

V tom ukázala sa zpoza kraja steny Aureliina tvár... Jeronym sa obrátil...

Svetlo ešte veľmi živej zory osvecovalo krásavicu. Biela rúčka ovila sa okolo železného liatinového stĺpa a deva naklonila sa k schodom. V očiach mala roztúžený lesk — na spodnej mihalničke triasla sa malinká slza, ako drobný brilliantik. Melancholický úsmev bol na jej trochu zbledlej tvári.

»Tedy s Bohom!« riekla a zmizla za doskou...

Jeronym rýchlo sbehol schodmi, útekom minul temnú zelenú chodbu, baštu, a, ťažko dýšuc, zastal u ohromnej železnej brány, vedúcej z parku... Ta chcel privolať drožku.

Pred bránou stál nadporučík Bernhard, pri ňom sluha, držiac na úzde dva osedlané kone.

Bernhard v pár sekundách tri razy pozrel na veľké zlaté hodinky... Hrozné, on čaká na ňu! Sudický rozbehol sa a vrazil ako divý do Dolnej ulice, naplnenej národom, poznenáhla nahor vystupujúcej.

Idúc strmo nahor, chcel zmiznúť v podlubí Dolnej ulice... Vyšiel kamennými schodmi až ku vchodu do podlubia... obzrel sa... Pred

bránou parkovou mladá dáma zastala u koňa. Jeronym jasno videl, ako Bernhard sklonil sa a vystrel nadol pravú ruku, ako Aurelia, odhrnúc šaty, svojou malou nôžkou stupila do jeho dlane a vyšvihla sa do sedla. Potom i officier sadol na svojho koňa... Kone jedným tempom trhly smerom k mostu... »Bože — ona nie prvý raz jazdí! Hľa, ako iste brala od sluhu úzdu do rúk!«

Strašno, bôľno! Jeronym prišiel do svojej izbice na rynku, svalil sa na diván. Jemu zdalo sa, že sklepenie starodávnej burgerskej chyže rúti sa naňho...

Čo si má myslieť? Veď bola už oblečená na jazdu, a ešte prišla až po baštu a pavillon!! Čo tá slzička na mihalnici? Čo znamená ľúbezný hlas, volanie ho menom krstným? Iste koketstvo! Nezaslúži citov čistého muža, nezaslúži verša... »Tragédia, s Bohom!! Ona mi dušu vyrvala, dušu vyrvala... Čo to? Veď akési tiene vznášajú sa nado mnou... Sklepenie sa šíri... rastie, dvíha... Už je to dóm... organ hučí... zástupy sa valia! Čujem »horí!« Bože môj, od oltára plameň! Požiar! Panika! Strašná tlačenica...«

Domáca pani prišla s rozžatou lampou... Zase staromódne sklepenie, zase bibliotéka, kasňa, a nie dóm, nie oltár. Nie plameň požiara, ale petrolejová lampa...

Chcel ísť k Samkovi Vankovskému... v dverách stretol slúžku od Jasinských. Podala mu lístok a zmizla.

»Prosím vás na slovíčko... Mama leží, budem sama v salónku. Príďte... A.«

»Nepôjdem«, riekol a vtisol skrčený lístok do vačku. »Pôjdem k doktorovi. Nech ma dobre prezre. On je rozumný a chladný... Povie pravdu... Ľaľa, veď býva v Rybárskej ulici číslo 42... Ta sa presťahoval... Ta treba ísť Potočnou — potom na ľavo.«

Šiel v hlbokej dume, rozvažoval, robil si ťažké myšlienky, hrešil sám seba... Na Vankovského silno myslel, aby nemyslel na ňu... Túžil za zkúseným, ustáleným mužom. O pol desiatej octol sa na Lipovom námestí, pred záhradkou Jasinských... Dohora trčaly silné prúty s pikovými, pozlátenými končiarmi... Z obloka hľadela Aurelia, obliata svetlom mesačným. Zakývala mu milo rukou a zmizla. O chvíľu tiahol schodmi hore k Jasinským... Salónik bol slabo osvetlený veľkou, visiacou lampou, zakrytou abažúrom... Aurelia hrala na klavíre Beethovenovu sonátu.

VI.

Márne bozky.

Aurelia neprestala hrať, len kývla hlavou, vítajúc príchodzieho. Jeronym položil klobúk na foteľ a prešiel po mäkkom koberci k diványu, ktorý bol cele v tieni. Klavír ozýval sa tichými tónmi... to už nebola sonáta Beethovenova,

to už bolo fantazovanie piano-pianissimo. Jeronymovi časom blysla sa biela ruka hrajúcej, zlaté útle prstienky žlto zasvietily. Na strednom prstočku blýskal sa farbistými ohňami prsteň s veľkým solitärom-brilliantom. Dosiaľ ho nevidel na jej ruke... Iste pozostatok z lepších, matkiných čias... Časom zdvihly sa útle plecia, časom nahla sa na klávesy. Biele hrdlo lislo sa v intímnom svetle lampy.

V tom hra pretrhla sa, veko piana kleplo.

»Dosť!« riekla Aurelia a vstala.

»Pekne, že ste prišli...« riekla suchým tónom. Kdeže bola neha jej hlasu, s akou zavolala z pavillona: »Jeronym«? Nebolo jej.

»Čo sa máme oba trápiť!« pokračovala tým samým tónom. »Máte všetko vedieť... Bernhard pýtal moju ruku. Ja som odoprela. Mať ochorela od žiaľu... Taký boháč, taký elegant... K dvoru arcikňaza má prístup... Karrièru po generála otvorenú... ‚A ty čo máš?‘ hystericky zakričala mať, ‚peknú tvár a svižký driek... Vedz, my ničoho nemáme... Majetky otcovské sú konfiškované... Posledné dobro išlo na tvoju výchovu... Tu mi píše advokát, že i najvyšší súd rozhodol proti nám... A ty odhadzuješ šťastie, poslednej kotvy sa zriekaš...‘ Hľa, preto som vám písala... Teraz je na vás mňa tešiť.« Sadla na diván a zakryla bielymi, podlhovastými rukami tvár. »A ja nemôžem, nemôžem!«

Aká premena! Hrdá, neprístupná, naveky

unikajúca krásavica v zúfalstve a bôli svíja sa u jeho boku, násilne zadržujúc slzy a vzdychanie. On priľnul k nej, odtrhol jej ruky od tvári... Bola krotká, tichá... Jej hlava klesla na jeho plece... »Nemôžem!« zakričala... »Čo nemôže?« bolo tajomstvom, len to bolo isté, že deva bola v borbe sama so sebou. Veď nadporučíka odbila, čo ešte »nemôže«? Čo sa svíja, ako v hroznom bôli? Nie, nadporučík jej ruky nepýtal! V inom väzí jej bôľ!

Skok od bolesti ztraty k náhlemu oddanému priľnutiu bol srázny, dušu rozrývajúci. Bál sa pohnúť, že naveky preruší úplnosť sladkého šťastia... Aurelia skoro zdvihla hlavu, potriasla ňou ako zo sna, oboma rukami odhrnula vlasy za uši...

»Však som bláznivá ženská!« riekla, a čudný, hrdý úsmev sadol na jej tvár. »Vidíte, to ste vy na vine... Ako to stojí vo vašej piesni? ‚Nad hádkou stojím, sfinge v oči hľadím!‘ Hľa, ja som sfinga, potvora, nečlovek, vzteklica... No už som zase v svojom elemente... S Bohom! S Bohom! Chcem byť sama... Odpusťte...«

Zdalo sa, borba, lomcujúca jej vnútrom, bola dobojovaná... Na akú stranu? K svetlu, či k tme?

Vstala, pritlačila gombík elektrického zvonka. Chyžná prišla.

»Mari, posvieť pánu radovi dolu schodmi. Tam čakaj v chodbe!«

Jeronym klesol duchom. Ako by, s oprátkou na hrdle, padal do temného priepadiska. Chyžná odišla a čakala pred dverami so sviecou v ruke.

»Čo ste ma volali?« vyrvalo sa z úst Jeronyma. Jeho oči zablýskaly sa hnevom a bôľom.

»Chcela som vás odmeniť za vašu tichú oddanosť a bezzištnú lásku!« A ona pristúpila k nemu tesno, ovila ramená okolo jeho hrdla a bozkala ho tri razy na ústa tuhými, zvučnými bozky. Potom ho razom oboma ramenami odtisla od seba.

»Mari! Posvieť pánu radovi.. « riekla zase už suchým tónom a sama otvorila dvere... »Dobrú noc... pane rada!«

Jeronym ani nevedel, ako sišiel dolu schodmi. Nevedel, čo myslí, čo cíti. Z ulice zašiel na Lipové námestie... Obloky Aureliinho bytu boly temné... Otvoreným oblokom zavznievaly akkordy piana, posledné akkordy Beethovenovej sonáty... Jeronym priľnul tvárou k železným prútom plota... Zvuky zatíchly. Oblok zatvorilo biele, už obnažené ramienko...

Všetek boj, ktorým odtrhol sa vnútorne od Aurelie, bol márne bojovaný... Zase stál na hranici medzi áno a nie! Zase nádeje svetlé a temné pochybnosti!

VII.

Motýľok.

Domov sa mu nechcelo. Plný mesiac osvetľoval ulice a premáhal hravo plynové lampy, ktoré len sliepňaly, ako kahančeky. Rýnok bol taký jasný, ako za pošmurného jasenného dňa. Hlavný chrám sa černel, ako obor, ako ohromná loď na suchu.

Či to bola reelná pravda, či to nebola fantázia: sonáta, biely krček, lesk rúk a prstienkov? Zvlášte veľký jagotný brilliant na prostredníčku? Ach, ako hral, ako priamo oči slepil menistými, tuhými farbami! A to silné, pružné priľnutie, elastika ramien a mladej hrudi, voňavé, horúce ústa na jeho ústach? Ak všetko, toto posledné zaiste nie... Ešte cíti na ústach páľu, tuhú, sladkú páľu... vonia mu jasno aromat jej hustých vlasov... Okolo hrdla, ako tok elektrického prúdu, cíti teplo jej ramien... Ale cíti na prsiach i tlak, ktorým ho od seba oddialila... V ušiach mu zvonia i hlasy zúfania: »a ja nemôžem, nemôžem!« hlasy bôľa, dôvery, i suchý tón, akým volala na Mari...

»Čo blúdiš rynkom, ako zmama?« počul za sebou hlas Gustáva Žaka. Mal pod ramenom husle v čiernej škatuli. »Mal si byť radšej u Kardiča... probovali sme, učili sme sa... Braček, už nám to ide, ako po masle... Ešte dve-tri

lekcie, a bude koncert... Svety nám závideť budú...«

Jeronym Sudický zavesil sa Žakovi na rameno.

»Poď so mnou na pol hodinky. Nemôžem zaspať...«

»Som hladný, ako vlk... Po divadle a po próbach voždy vyhladnem. Telo závidí duchu pôžitok a hlási sa tiež o svoj podiel.«

Pred Veľkým hôtelom u chrámu na uličnej verande ešte bolo dosť živo. Okolo bielych stolíkov sedeli hostia, páni i dámy, pili pivo a ľubovali sa krásou mesačnej, teplej noci. Priatelia sadli za osamelý, okrúhly stolík, obložený oleandrami vo veľkých kädiach.

Žak rozkázal jedlo i dva poháre piva. Ono svietilo zlatým leskom vo vysokých pohároch. Žak prevrátil pohár na dúštek. Jeronym bál sa okúsiť... zdalo sa mu byť sakrilegium ovlažiť pivom ústa, len nedávno bozkané Aureliou.

»Nie som smädný«, riekol a odšupol pohár.

»Braček, keby ľudia len od smädu pili, všetky pivováre a pálenice zbankrotujú a vinice vyhynú!«

Od neďalekého stola zavznel zvučný ženský smiech. Žak pozrel ta a začal krájať svoj bifstek.

»Dáma v rembrandte, takom ohromnom, ako mlynské kolo, je operettná primadonna našej scény... dáma veselá...«

Jeronym nevdojak pozrel k veselému, ba

rozpustilému stolu. Videl divu v ohromnom rembrandte, v prepiate módnom, jasnom obleku s čipkami. Pri nej sedel officier; iste jeho slovám platil rozpustilý, hlasitý smiech.

Jeronymovi vstúpila krv do tvári. Poznal Bernharda. A už nevládal oči inam obrátiť. Bernhard dvoril, ako dvorieva sa veselým dámam. Práve jej pripínal k ľavému plecu veľký kvet chrysantémy a bavil sa dlho pri galantnom diele. Diva ho vďačne udrela vejárom po palcoch.

»Bože!« pomyslel si Jeronym. »Nie, on nepýtal ruky Aurelie! Jeho neodbili!«

I pocítil strašnú úzkosť. »Čo len môže mať na duši Aurelia?« Pritiahol odstrčený pohár a upil si.

»Tak, duša moja... najtiaž prvý! Vieš, Plzeň ti má zvláštnosť, že jeden pohár z nej kričí za druhým, tretím...«

A Jeronym sa konečne rozhovoril. Milo vypočul Žakovo vyznanie, že sa ide ženiť. Jeho nevesta, »svieža Liptáčka«, odhodlala sa konečne i do tohoto švábsko-wasserpolakského hniezda...

»A čo je s tebou, ty Toggenburg? Kardičovi sa celá tvoja vec neľúbi. I doktor Vankovský akosi neverí na tvoje úspechy... Ani o nej sa zvlášte pekne nevyslovil...«

»Kto sa o nej nepekne vysloví, je odroň!« razom zavolal zúrive Sudický, tak že pri súsednom stole prestal šum živého rozhovoru a

poniektorí hostia obzreli sa k stolíku medzi oleandrami.

»No, no! Nepekne! To som neriekol! Ba najlepšie bude, narob klebiet! Horko-ťažko sme sa sharmonizovali, a ty počni nejaké kakofonie... Bude po klube.«

Jeronym sa zasmušil a nehovoril ani slova.

»Čo ti razom na um prišlo? Či nemáme byť úprimní? Či nevieš paragraf tretí? Nesmieš sa nahnevať! Nadaj mi, ale sa nesrď... Odpusť...«

»Aurelia Jasinská je anjel... Táto hnusná, podlá zem nezaslúži, aby po nej chodila jej čistá nôžka!«

»Mohol bys' mená potichšie vyslovovať!« riekol Žak, trochu rozladený, lebo spozoroval, že Bernhard rýchlo zdvihol hlavu, naklonenú nad hlavou divy, a ostro pozrel smerom k priateľom.

Jeronym neodvetil. V ňom búril strašný nepokoj, spojený s radosťou, šťastím, obavou, strachom a bôľom. Bôľom bez osnovy, bez rozumného odôvodnenia. Veď anjel, veď bôľom zmietaná Aurelia s dôverou spočinula na jeho pleci... Veď dych anjelskej devy vssaly do seba jeho ústa. Na svojej hrudi cítil jej krásnu hruď. Potom nasledovala ovšem studená odobierka. Ale veď to bolo dobre! Priveľká ťarcha šťastia... A či všetky ženské sú jednakých, pravidelných obyčají? Nemožno si mysleť ori-

ginálnosť, hoci čudáctvo, neumenšujúce ani ceny, ani čistoty duše ženskej?

»Poďme!« riekol Gustáv Žak. »Dnes nemáš dobrého dňa.«

S veže bilo dvanásť hodín.

»Ba nemáš dobrej noci! Čas duchov! Odprevadím ťa!«

Priatelia udreli krížom čez štvorhranný rýnok. Domy lisly sa ešte v mesačnom svetle, veža dómu černela sa, úžila do výše a tam zakončená bola makovicou a krížom. Kríž zdal sa byť z matového striebra.

Podlubie bolo temné a prázdne. Kroky priateľov ozývaly sa a odrážaly v klenbe chodby.

»Tu sme«, riekol Jeronym a vytiahol veľký domový kľúč. »Poď ešte ko mne!«

»A budeš dobrý?« spýtal sa Žak, ktorému vrátil sa už humor.

»Budem, braček! Odpusť.«

VIII.

Vtáča uletelo z hniezda.

V izbe Gusto Žak hodil sa na diván a zívnul. Kým Jeronym stačil zapáliť lampu, Gusto odkryl vrchnák a vytiahol husle.

»Idem ti rozohnať melancholiu«, riekol a začal hrať. Gusto Žak, hoci bol matematik a veľmi akkurátny úradník svetovej assekuračnej spoločnosti, mal v sebe veľkú dózu umenia: jeho

hra na husle svedčila o hlbokom cite, o samostatnom nazeraní, o individuálnom ponímaní a exekvovaní; hra jeho, technicky bezvadná, išla priamo z jeho vnútra, z duše, bola jednoduchá, ale ideálne krásna. Zvlášte toto: on krásou rozvoniaval a krásu budil v duši poslucháča. Že žil sporiadaným životom, neuberalo mu hodnoty; ostatne nie je pravda, že by každý umelec musel byť lump; áno, extravagancie bývajú pri veľkých talentoch, ale ony ani netvoria talent, ani nie sú jeho podmienkou. Pravda, mnohý namýšľa sa byť umelcom preto, že robí extravagancie, často podlé kúsky...

Jeronym nebol výkonným muzikantom, hral stredne na piano, ale chápal hudbu hlboko. Jednako bál sa Žakových husieľ, ako bojíme sa skočiť do prihorúceho kúpeľa... Ale keď už Žak vhíbil sa do hry, duša Jeronymova zatriasla sa, nyla a bolestila bôľom, od ktorého sa nelzä odtrhnúť... Hladila i ranila, roztúžila a uspokojovala, zahrievala — práve ako horúci kúpeľ...

Najmä teraz bol prístupný každému záchvevu strún a úderu sláčika. Cítil, že hra priateľova utužuje v ňom lásku k čudnej deve, že ju akoby ospravedlňuje a vysvetľuje... Tajnosť, poodkrytá tónmi (hudbou umelec vždy odkrýva alebo poloodkrýva tajnosti vlastnej duše), tajnosť inej, priateľovej duše lahodila nevysvetliteľným, neprekonateľným, taktiež tajným

túžbam milujúceho srdca... Láska obracala sa v náruživé, opojné, smysly, rozum, všetky city v jednotu zahrňujúce vibrovanie... bez istého cieľa... láska pre lásku, k vôli láske... Vedľa tohoto, celú osobnosť pohlcujúceho citu, nemohlo existovať ničoho iného.

»Dosť!« temer hnevným hlasom zavolal Jeronym a vytrhol Žakovi husle, ktoré ešte v jeho trasúcej sa ruke zvonily odumierajúcimi, disharmonickými zvukmi.

»Škoda!« riekol Žak, »bol som v dobrej nálade! Ale ty ani piva, ani muziky dnes nechceš! A mne sa chce už spať... Pusť ma, porkolábe! Čaká na mňa zapletená kalkulácia... Otvárame nový assekuračný oddiel... Poetov ideme assekurovať...«

»Nežartuj stále! Práve keď si hral Chopinovu bolestnú symfoniu, zdalo sa mi, že u mňa nenie všetko v poriadku... tuto.« Ukázal na čelo.

»Vieš, čo: nemazni sa, chyť čerta za chvost, keď sa ti nedá za rohy!«

»Cynik!« riekol Jeronym, prepúšťajúc Žaka temným korridorom. Pod laubňami postáli... Na rynku panovala úplná tichosť... Mesiac sa už skryl za strechy vysokých domov. »Ostatne, ďakujem ti, Gustáv... ty si veľký majster... Sám nevieš o svojej sile... Mal by si praštiť kalkulmi a oddať sa husliam!«

»Braček, moje prsty sú už pristaré na krkolomné passáže, bez ktorých sa dnes nedá mysleť

virtuoz... a nebyť virtuozom, si žobrák... A kde vziať reklamu: také sprosté meno: Žak. Treba sa menovať Sarasatom, — už meno znie krásne... ale Žak — sak — kvak! S Bohom, duša! A netráp sa už toľko! Život je krátky, načo si ho ešte dobrovoľne znepríjemňovať...«

»Sám zo seba nevyskočíš, sám pred sebou neutečieš!« smutno riekol Jeronym.

»Ale utiecť pred poľskou sirénou možno!« riekol Žak, no už sa bral, lebo sa bál nejakého ostrého slova. Jeronym stál u brány a neodchodil...

»Keď nevládzeš sám utiecť, pojmi so sebou i sirénu!« zavolal Gusto Žak, ale hneď dal sa do behu rynkom, dlaňami zapchajúc si uši.

Jeronym poslal za ním niekoľko silných nádaviek a buchol bránou...

* * *

Na druhý deň Jeronym, vlečený túhou, už o jedenástej pred obedom klepal na dvere bytu Jasinskej... Otvorila Mari, chyžná, strčiac hlavu medzi dvere:

»Pani ešte leží«, riekla, nečakajúc na otázku, »a slečna nenie doma!« Mari zatvorila dvere pred jeho nosom. Nikdy ešte nebola taká drzá! Čo je to? Či sa celý dom premenil? Jeronym šiel do úradu, práca mu nešla. Odbaviac poštu a najsúrnejšie expedície, vyšiel na ulicu, a v čudnom, akomsi ospalom zabudnutí chodil bočnými

ulicami, vyhýbajúc sa ľuďom. Do hlbiny duše trápila ho neistota, sladkým bôľom horelo srdce a spolu naplnené bolo i strachom pred niečim neočakávaným a hrozným. Doktora Vankovského nenašiel už doma; on hľadal pomoci, útechy, a dúfal ju dosiahnuť spoveďou. Doktora našiel už pri obede v malej reštaurácii, útočišti starých mládencov, ktorým sa hlučný hôtel zunoval...

»Poobeduj so mnou!« riekol Vankovský. Sedeli v útulnej niši u obloka. Hlavy ulicou prechádzajúcich mihaly sa v obloku.

Pri čiernej káve Jeronym rozpovedal priateľovi poslednú scénu s Aureliou. Doktor srkal čiernu kávu »bez cukru« a pozeral svojimi veľkými hnedými očami na rozčuleného priateľa. Konečne riekol:

»A ty nevidíš, necítiš, že si s tebou hrajú? Na slepú babu sa ihrajú, a ty si tá slepá baba! Chceš, aby ťa niečo ohromilo? Ešte pekne, že tvoja »víla« stavia sa tak úprimne... Má ti cele jasne povedať, že si jej príjemnou ihračkou, duchaplným »maitre de plaisir«, odháňateľom nudy po búrnych tête à tête s Bernhardovci?«

Jeronym bol by vzplanul hnevom, ale v tvári doktorovej bol záblesk akéhosi tajomstva niečoho neobyčajného, na Jeronyma sa vzťahujúceho. Horiac láskou, žiarlivosťou, opýtal sa:

»A čo ty vieš o Bernhardovcoch? Bernhard je len jeden... a dostal kvinde... Čo sa

dívaš tak tajnostkársky... Čo utajuješ... povedz!«

»Ja, braček, len to viem, čo ty hovoríš — mladú poznám len bežne — no stará... to ti je striga. Vidy vídavala, z veľkého, rýchlo prežitého prepychu skrbáľala sa na Lipové námestie...«

»Čo ma do starej a jej vidov-nevidov?« horko riekol Jeronym. »A ty máš srdce mňa ešte urážať, búriť — rozčuľovať! Banujem!«

»Nebanuj. Dal by som ti medicíny — ale je horká. Ty si z tých, ktorí všetko sami musia prebrodiť vlastnými nohami... napíšem do receptu »varuj« — neveríš... Recept roztrháš... neveríš!«

»Čomu veriť, čomu neveriť, veď hovoríš v rebusoch... Čo ma po niekdajšej sláve Jasinských! Ja bych rád, keby boli ešte omnoho chudobnejší... Možno, nebolo by mojich múk!«

»Pah! Nejde o chudobu! Ale ide o bývalý blesk... Vieš, bývalý! On je jedom! Brat môj zlatý, žiť v biede ešte nenie muka... Ale po veľkom blesku a pohodlí zemiaky škrabať... to je trpké.«

»Jasinská neškrabe zemiakov«, zlostne poznamenal Jeronym; »vy, bratci, plazíte sa nízko — nechápete ľudí vyšších poletov! Nechápete ani krásy, ani duchovných pôžitkov! A ty už cele nie, darmo píliš na svojej base!«

Priatelia rozišli sa rozladení. Doktor Vankovský miloval Sudického, ako všetci, ba ešte

viac, lebo iste najviac cenil jeho pravdivú dušu; iní cenili viac jeho talent a skromnú prítulnosť. A videl, ako tonie v nezdravej sentimentálnosti, v temnom fanatizme, ako dobrý, mäkký, poslušný mladý muž stáva sa urputným, zatvrdilým, akonáhle príde do otázky jeho náruživosť, jeho idolopoklonníctvo pred krásavicou Aureliou. Hneval sa na »plazenie sa pred jubkou«, zmalátnenie superidealistickým slúžením žene. Vankovský bol už zrelý muž, mal veľkú duchovnú hĺbku a široké i základné vzdelanie. Umovo i mravne ustálený, ostro pozorujúci učenec bál sa o Jeronyma, bál sa, že v ňom ztratí dielo slovenské veľkú silu. Preto bol dosť tvrdý oproti priateľovmu uvlečeniu.

Jeronyma rozladila neciteľnosť, nevšímavosť po takej intímnej spovedi.

Doma Jeronym hádzal sa na diváne s boka na bok. Potom písal verše na Aureliu, divé, neskladné, sálajúce žravým bôľom, a trhal papier na drobné kusy. O piatej bol už na ceste k Jasinským.

Mari prepustila ho bez slova. Našiel iba starú. Počudoval sa: to má byť osoba, ktorá vstala z postele? Bola živá, naradostnená, usádzala ho s vyhľadanou milotou na foteľ; ale pri jej milote bolo čosi bezpečného, akési šťastie, cudzie Jeronymovi: o dcére sa ani nezmienila... A predtým jej ani iné z úst nevychádzalo, ako nežnosť materinská k dcére a hrozná, úzkostlivá

starosť o jej budúcnosť, o jej šťastie... Jeronym sa pobavil... čakal, kedy zjaví sa vo dverách vysoká, štíhla postava Aurelie... No bolo po ôsmej... Jej nebolo.

Večer dlho blúdil Lipovým námestím a Širokou ulicou. Dával pozor na každého človeka, vchádzajúceho do veľkého nárožného domu... Azda príde... Potom dlho stál pri železnom plote, oprúc horúce čelo o jeho studené prúty. Obloky Aurelie boly a zostaly temné...

IX.

Po páde.

»Posledný náš rozhovor a všetko, čo dialo sa, je mi nevysvetliteľným, priamo strašným skutkom... a či je to len fantázia chorého mozgu? Bol som u vás tri razy, nenašiel som vás doma, a mňa na smrť zožiera hrozný bôľ...

»Smilujte sa, pre Boha, smilujte sa! Rozhodnite sa! Či sa schválne skrývate? Nebuďte mi dämonom, buďte alebo anjelom-zachrániteľom, alebo katom. Píšem vám popredku, aby ste sa mohli pevne odhodlať... navždy odhodlať a neklátiť sa medzi mnou a... Bernhardom. Prídem si pre odpoveď. Azda vás najdem. Bože! Bože!«

Takto divoko, nesúmerne písal Jeronym list na Aureliu Jasinskú. Desať konceptov rozdriapal, až sa na tomto poslednom ustálil.

Bolo už jasné ráno, keď Jeronym po bezsennej, hroznej noci kládol lístok do obálky. U priateľov dlhšie nebol a samota ho ubíjala. Aureliu našiel okolo štvrtej v malej domovej záhradke. Pilne vyšívala... Privítala ho veselo, bola jasná, svetlom a teplom sálajúca, ako jasné, horúce odpoludnie. Ale okolo úst mala čudný, horký výraz, ktorého Jeronym nikdy predtým nevidel. Vôbec bola mu v mnohom nová, ale každý nový odtienok ju okrašľoval a v Jeronymovi zosilňoval strastnú túžbu a lásku. Nemal na ume rozvažovať, prečo a zkadiaľ čudné pomery, ale všetko nové a nevídané dvíhalo ju v jeho očiach na výšku očiam nedostižiteľnú... Stávala sa mu akýmsi božstvom.

»Dostala som... ďakujem...« riekla a položila vyšívanie na lono. Chrbtom oprela sa o operadlo trsťového záhradného stolca.

Jeronym stál pred ňou, ako súdený, očakávajúci pokonný ortieľ.

»Darmo ste spomenuli v liste Bernharda... Veď som sa vám priznala. Povedala som vám, že dostal priamy, určitý odkaz: nie! Tak veríte mojim slovám? Taká som vám veternica? Čo som, povedzte?«

»Ste moja suďba!« riekol Jeronym tupým hlasom. »A ja iného neviem!«

»Však som vo vašich očiach koketa, ktorá vás raz priťahuje a raz odsocuje? Ja som ne-

šťastná žena!« doložila razom Aurelia a jej celá tvár prijala výraz smútku, zúfalstva; horká črta okolo jej úst prešla do plačlivej grimassy. »Áno, som nešťastná ženská. A nechcem byť ešte k tomu i vaším katom. Nám nie je súdeno ďalej hrať sa so žitím... Ja vás milujem!« temer s krikom zavolala, tak že sa Jeronym nevdojak obzrel k oblokom a na ohromnú rešetku plota. »Áno, milujem«, pokračovala tichšie; »vy ste jediná duša, ktorej by sa bolo hodno oddať navždy, naveky. A ja vás v tejto chvíli i odháňam. Toto je náš posledný rozhovor... Prichystala som vám vaše knihy a nóty — mám ich poslať? Alebo si ich sami vezmete?«

Aurelia vstala a pošla bočnými úzkymi schodmi na poschodie. Jeronym šiel za ňou v nedorozumení a zimničnom rozčulení. V hostinnej na piane v balíčku, sviazanom červenou stuhou, boly prichystané jeho knižky... Teda skutočne. Vec bola taká chladná, vyrátaná, sucho odmeraná. Ešte i na tých pár knižiek myslela!

Vzal knižky a chcel rútiť sa parádnymi schodmi na ulicu.

»Ruky si smieme podať«, riekla Aurelia a podávala mu rameno. On schytil jej ruku a počal horúco bozkávať... Aurelia zaplakala a klesla na foteľ. On hodil sa k jej nohám, neprestávajúc tisnúť ústa na jej ruku, na jej lono...

»A teraz už konec!« riekla Aurelia a vstala pružno, tak že cítil až bôľ od jej ramenitého pohybu. Veliteľsky zastala si u stola. »S Bohom, zabudnite! Choďte... Vy ste oddávali dušu... nehodnej!«

Jeronym skríkol bolesťou. Všetko okolo neho zmizlo, len ona stála pred ním, strašná, studená, ale krásna, mocná, neodolateľná siréna... Niečo veľké, silné zlomilo sa v ňom... Bol zničený, unížený, nešťastný... Ako by bol fyzicky cítil, že stal sa náhly prevrat v jeho útrobe, v jeho hlave, ktorá horela plameňom... Obzrel sa. Aurelia stála už pri obloku a pozerala nemo do záhrady.

»Čo to znamená?« zúfale zavolal Jeronym.

Ona neobzrela sa, len ruky položila na tvár a pritisla ruky i tvár k obločnej table. Potom sa obrátila a pozrela na Jeronyma studeným pohľadom.

»Chcete ešte viac? Skoro sa dozviete! S Bohom!«

Jeronym strmo rútil sa schodmi.

Vychádzajúc na ulicu, pred domom videl stáť parádnu ekvipážu s farbistým dvorným erbom s korunou na lakovaných dverciach. Tučný kočiš v kávovom plášti, posiatom čiernymi orlíkmi, sedel vysoko na kozle a pohrával si s bičom. Čierne kone s dlhými až po zem chvostmi, s lesknúcimi sa ako striebro štverňami netrpelive prestupovaly s nohy na nohu a bily podkovami o dlažbu.

Jeronym prosto bežal ulicou. Ľudia sa pristavovali a pozerali za ním, potom sa odvracali a šli svojou cestou. Sudický zadychčaný zastal až pred vchodom do zámockého parku. Potom si rozmyslel a zvrtol sa na ľavo k Olze, prešiel veľkým mostom, prešiel, ničoho nevidiac, novou, širokou ulicou predmestia... Tam bola neďaleko železničná stanica a trať. Bolo počuť hvizd lokomotívy, presunujúcej vagóny s jedných koľajníc na druhé. Z vrát staničných vyrojilo sa obecenstvo z práve prišlého osobného vlaku... Jeronym, nevediac, čo vlastne chce, vošiel do stanice, pretisol sa čez hustý kŕdeľ dedinských báb v širokých riasnych sukniach a bielych opleckách, s batohmi na chrbtoch — jarmočnice na zajtrajší veľký jarmok... V reštaurácii bolo prázdno. Sudický sadol za stôl. Na sklepníka, ktorý pred ním zastal, pozrel divo, tak že milý ganymed, vrtiac hlavou, odišiel do kuchyne. »Ein Wilder ist da«, povedal kuchárke.

Na perrone povstalo behanie a šum. Rýchlik práve vjechal do stanice. Jeronym skočil a šiel prosto k vlaku. Už chcel sadnúť do vozňa...

»A ty kam?« zavolal za ním sonórny hlas Milana Kardiča. Zazrel ho totiž bežať Dolnou ulicou — a sponáhľal sa za ním.

»Ja... nikam...« riekol Jeronym.

»Čakáš, hľadáš niekoho?«

»Kráľa... čakám...« riekol Jeronym a nasilu sa usmial.

»Hop, synku! Nie tak... Poď si odpočinúť! Veď horíš! Čo sa s tebou stalo?«

Jeronym dal sa viesť pokorne, ako baránok. Neodpovedal na otázky, ale sa ani neprotivil.

»Tys' mi čo chvíľa pokazil sviatok! Dnes večer vo Veľkom hôteli, izba číslo štrnásť, tam budeme píliť a oldomášovať... Ukáž puls! No, veď ti je nič... Ľahni, pospi si... Žak mi hovoril, že ste nedávno hlboko do noci čarágali — ty nociam nedávaš práva, a ony sa pomstia... Blúdiš, fantazuješ. Predvčerom že si bol o polnoci u bašty zámockej... Čo tým chceš? Bludár! A na druhý deň ťa Timkov videl na zámockom pavillone objímať liatinové stĺpy... Hanbi sa!«

Kardič doviedol Jeronyma na byt a kázal mu ľahnúť do postele.

»Ah, vyspím sa na diváne! Veď mi nič nechybí... len tuto...« Jeronym ukázal na srdce.

»Recipe: fľašku Johannisbergeru a fľašku Cliquot, rozumieš?«

Kardič odišiel.

»Odbila ho konečne! Zdravo!« mrmlal po ceste. »Aby to len preniesol. Strach, aké slabé natúry plodí náš pobláznený vek!«

X.

Nad Olzou.

V literárnom časopise nemeckom prišla kritika na Sudického novellu, Jánom Timkovom

preloženú. Timkov s trasením srdca roztrhol obal čísla a s chvatom čítal:

»S veľkým interessom prečítali sme neveľkú prácu cudzieho autora. Cudzieho, ďalekého. A čo i predmet nám je cudzí a ďaleký, silné umenie nám všetko sblížilo. Veru časopis a prekladateľ urobili službu nemeckej literatúre, ktorá alebo pláva po plytkých konvenčných vodách »familienrománu«, alebo sa hrúži do bahna dekadentstva, ktoré už bridí sa tak, že ľudia prestávajú čítať. Dekadentstvo u nás prišlo už po Herkulove stĺpy; »Reigen« vybil dno a odteraz každá čestná duša musí sa odvrátiť od miešaniny bezdarnosti a drzosti. Dobre je s času na čas osviežiť domácu tvorbu novými, hoci i nepôvodnými, ale poetickými tónmi. Neznámy autor malého národa uvádza nás pod Karpaty, na miesta odlúčené od sveta, od velikých ciest svetového ruchu, ale na miesta plné originálnosti vzhľadom na kraj, na ľudí a život. Veľká poetická sila zračí sa v neveľkej novelle, a my by sme sa radi oboznámiť s jeho ďalšími prácami. Veď nám autor odokrýva novú zem, nevedomú, nepoznanú a predsa geograficky takú blízku. Dosiaľ sme vedeli len o »Rastelbinderoch«, a razom vidíme iné postavy.«

Timkov strčil číslo do vrecka a bez duše letel k Jeronymovi. Živo si predstavoval, ako mladý Sudický prenikne čez úzke hranice jazykové do širšieho sveta, a bol rád, že mohol pri tom pomáhať.

»Zavojovať si miesto v svete duchovnom — to je naša úloha, pokým si ho nevládzeme obrániť na tvrdej zemi. A veru je to tak u nás: my sme suďbou hnaní do ríše ducha... Aký máme výhľad? ‚Od Tatier k nebu‘, zaspieval starý bard. Boh nás neopustí!«

Timkov bol naozajstný rojko, ktorého vedela najmenšia nehoda hlboko zroniť, i malý úspech vysoko uniesť a naladiť. Zjav, miznúci v púšti našich netrebných dní.

Jeronyma doma nenašiel... Pobehal všetky miesta, kde ho myslel popadnúť. V kancellárii mu povedali, že ho nebolo celý deň. Vrátil sa na jeho byt. Tam páchlo spáleným papierom... Otvoril dvercia pece: skutočne, videl stopy veľkého autodafé... Jeronym, vidno, popálil svoje práce, štúdia, náčrtky... Spálil istotne i dve dejstvá tragédie, na ktorú tak tešil sa úbohý idealist Timkov... »Nie«, dumal filozof, »ešte neudrela hodina nášho vysvobodenia! Primnoho nešťastia v ľuďoch; primnoho čudákov; tak málo solídnych síl, tak mnoho nepodarencov... Nešťastie oceľuje, ale i kazí. Ako len prebŕdneme týmto hrozným intermezzom?!«

Jeronym medzitým blúdil poľom a zašiel do lesíka Grabiny na príkrom svahu nad Olzou. Lesík hore pretŕhaný bol lúčinami: na kraji od juhu svietily živé bariny, zarastlé vodnými rastlinami a trstím. V čistej vode lesných barín shliadalo sa jasné nebo, zrkadlily sa dolu ko-

runami štíhle brezy. Jeronym dlho hľadel do vodného zrkadla. Brezy vo vode boly strojnejšie, než nad vodou. Potom pustil sa lesom a prišiel na okraj... Pod ním spúšťal sa strmý svah, posiaty borievčím a drobnou trávou. Končité pyramidy borovičiek stály nehnuto, ako z plechu. Dlho hľadel na rovný kraj za Olzou... Na pravo v diaľke dymil sa Tešín, hradskou cestou neustále hrmely ťažké vozy, za hradskou po trati letel dlhočizný nákladný vlak k mestu. Z rušňa vyšvihol sa biely dymček a razom sa odtrhol... až po chvíli bolo počuť hvizd, sprevádzaný rachotom kolies.

Sudický ľahol na mach pod prastarý, široko rozkonárený dub. Slabý vetierok šumel v jeho veľkej, širokej korune. Vtáčence preletovaly z lesíka na dub s prenikavým piskotom. Dolu nižšie u rieky tíkol neunavne slávik, prelievajúc tóny. Tíkol so zúfalou ochotou, lenže časom ako by sa v hroznom spechu pomýlil a zaikol. Na mladého muža, ako požehnanie s výše, prišla driemota. Hlava mu klesla na mach... Telesná i duševná únava vzala svoje... Zaspal... ztratil sa... nebolo ho... Ako dlho ležal v nepovedomom stave, nevedel, až chlad prešiel mu telom a on zubmi jakotajúc, prebudil sa. Pretrel si oči; nevedel zprvu, kde je a kde sa vzal, čo znamená nad jeho hlavou zelený krov duba... Prečo ho bolí bok a hlava mu zuní... Koruna dubová bola už rozšumená dosť silným večerným vetrom,

kraj potemnel, mesto zmizlo v hmle, len ťažký oblak dymu a pary visel nad ním.

Vstal, vysilený, neobčerstvený snom, čo ako tvrdým, pokojným, bez snívania... Ale zamretie, zamdlenie snom bolo predsa len šťastlivým, dobročinným stavom. Akonáhle prišlo povedomie, smysly nabyly svojich práv, rozum počal myslieť — Aurelia, ako strašná a pritom úchvatne krásna a milá sfinga zastala si pred ním, pocelovala ho vo tri vrhy silnými, ako oheň páliacimi bozky a pritom nevidomými spárami trhala jeho prse... Nevedel, čo prevládalo, či horúca sladkosť bozkov, či pálčivý bôľ rán, zadávaných jeho srdcu. Zdvihol ramená, zatvoril oči a pocítil v objatí svižný, ako prút ohýbajúci sa driek devy.

Vykríkol nahlas, tak že kŕdeľ konôpok s tenunkým štebotom vybrnkol z borovičia a rýchlym, trhaným letom zmizol ponad rieku. Potom Jeronym pustil sa nadol svahom, nehľadiac, ako ho zadržiavajú ostré ihly borovičia, ako kĺže sa drobnou pažiťou, len že nepadá na kolená... Zastavil sa až u Olzy, obrúbenej hustým olším. Olšie šumelo vo vetre...

»Hron, Hron!« podumal Sudický, hľadiac na rieku a jej olšinové brehy, »ale nie Hron reality, nie Hron pod Radvaňou, pod Urpínom, ale Hron tečúci v sladkých slokách Sládkoviča, poetický, nereálny Hron s vílami, s krystálovými palácmi tamdolu v ohromnej hlbine. A tam je i kráľka

víl... hrozná, krásna, krvavá... nie krotká víla-Marína... Nebolo by dobre navštíviť ju, zaklopať silnou päsťou na bránu krystálového paláca?« Ako blesk prešibla jeho mysľou táto fantaztická predstava.

Hľadel do vody, pomaly tečúcej, do hlbokého plesa pod brehom, husto zarastlým... Vábila ho voda, vábil ho tichý šum; občas vyronivšia sa vlna veľkým klokočom, ako by prichádzala z hlbiny. Ona iste mnoho vie... vlna prišla z bájneho podvodného raja... či pekla, z dŕžavy divov, z dŕžavy fantaztickej a predsa jestvujúcej. Ako klokočom zovrela, ako zašumela! A šum vlny nenie obyčajné šplechotanie obyčajnej vody... to je hudba, strašná a priťahujúca, raz ľadovo studená, raz vrúcne teplá, zohrievajúca, ba páliaca... Zase je hladko... Pomaly tečie rieka... ale i v tom plavnom, tichom toku volá čosi: poď sem... tu je mier, tu je sladkosť opojného zamierania... Bolo by to: skok a všetko zmizne... Zmiznú dravé, nemilosrdné oči sfingy, zmiznú bozky, otravujúce dušu sladkým chmeľom, ssajúce z nej božskú vlahu, zmizne žravá, neodolateľná túžba, márna... zmizne podozrenie, čierne ako noc, horké ako blen, zmizne žiarlivosť, otriasajúca všetky nervy, všetky smysly, city... Zmizne prsteň so solitärom-diamantom, zmizne korunovaný erb na dverciach koča...

»Nie. Špatný je pohľad na utopenca«, po-

myslel si Jeronym a striasol sa. »Ako to píše Puškin: ‚raky visia, vpité do mŕtvoly‘.«

»Vo mne sídli Boh«, počal šeptať, »ja nemám práva rušiť jeho chrám... Raky, vpité do mŕtvoly!«

»Chrám?« zlostne zašplechla vlna. »Boh je čistý, svätý, a v tebe žije dämon, synku, dämon zla, vyžeň ho najprv!«

»Ďakujem ti, Hospodine!« vzdychol Jeronym. »Tys' nalial sily do mojich pŕs! Vytrhnem z nich dämona, vytrhnem sfingu, vyrvem hriech a nečistú túžbu!... Von, von, von!« zavolal hlasno a letel popri Olze k mestu. Šiel maninou, skalami, olšinovými húštinami, vlhkými trávami.

»Je to vaša lúka?« zakričal naň plecitý obyvateľ v barančinovej veľkej čiapke, úzkych remenných nohaviciach a lisnúcich sa vysokých čižmách, »keď ju mäkosíte nohami?«

Jeronym šiel prosto naňho.

»To je moja lúka, strýčko, to je moja rieka, môj vrch, i hľa, to mesto je moje, i tamten zámok s okrúhlou baštou, i vy ste môj, strýčko, i vaše lesklé holienky na vašich čižmách sú moje!«

Strýčik otvoril na široko hubu a vypľaštil oči, cúval — prekrižoval sa.

Sudický obrátil sa k mestu a, preskočiac živý plot, vyšvihol sa na vysokú hradskú, bielym vápenným prachom pokrytú... Strýc ešte dlho hľadel za ním, s hubou na široko otvo-

renou, a krútil hlavou s ohromnou barančinovou čapicou.

XI.

Pílili.

»Ako to povedal doktor Vankovský vo vinárni? Jestli tvoja láska stroskotá sa o okrúhle múry zámockej bašty, zakáž si chodiť do Širokej ulice a na Lipové námestie... Vytrhni celú štvrť mesta z kola vecí jestvujúcich... A ešte: romantika... treba nasladiť sa krásou, vrtochy spracovať poeticky, bolesť vliať do veršov, do románą, a potom ďalej, ďalej...« polohlasne šomral Jeronym, keď už vchádzal do mesta. Letný mesačný večer naplnil ulice prechádzajúcim sa obecenstvom. Na promenáde bolo zvlášte plno: do hovoru tisícového množstva búchal veľký bubon vojenskej kapelly a jačaly plechové nástroje, zúrivo trieskaly činelly. Nemčina panovala... to bolo »haute volée« — do nej miešaly sa zvučné hlasy slovanské tých, ktorí nepatrili do »haute volée«. Všetko halilo sa do prachového oblaka, zdvihaného vlečkami dám, až gázové lampy okrúžené boly tenkou hmlou. Jeronyma urážala brutálna hudba... Ešte raz: bum, bum! a vojaci zahášali sviece a snášali na hromadu nótové pultíky.

»Áno, pre mňa nejestvuje ani Široká ulica, ani Lipové námestie... áno, tak je... A lipy

majú prednosť pred človekom, najvyšším stvorením Božím... Ony pýšia sa vekom, stálosťou, trvaním... Vídaly otcov i praotcov našich, budú hádzať tiene na hlavy potomkov a prapotomkov... Okolo nich všetko tečie: »panta rhei«, mení sa, rastie i upadá, ony nepremenno stoja, strasú na jaseň listvu a potom na jar novou sa odievajú... Horác čosi takého spomína... Nejestvuje pre mňa ani celá štvrť mesta... jej niet, nebolo nikdy... Básne, román, tragédia... Ach, ju už zožral plameň... biedna zápalka strovila všetky jamby... Tabula rasa... Môžem počať znovu. ‚Ty i tu pre nás pracuješ!‘ hovoril doktor. Pekne pracujem... Blúdim medzi touto cudzou chasou. Čo mňa do nej? A ja som im nič... Ja som vôbec nikomu ničím. Oh, Bože môj, Bože môj!«

Naraz videl sa v úzkej ulici, kde nebolo ľudí, kde len riedko sliepňaly drobné gázové plamienky a domy stály nemo.

»Nie... to je Tabačná ulica... vedie ta!« a rýchlo sa obrátil. Našiel sa na rynku, potom blúdil podlubím, okolo svojho bytu, ale dnu sa mu nechcelo. Pred gotickým chrámom bolo pokojne. Mesiac osvetľoval magicky vežu, fiály, ruže, štrebepfeilery potemných stien, osvetľoval gigantický portál hlavného vchodu. Pieskovcové figúry po oboch bokoch portálu živo vynímaly sa v nišiach. Nad portálom, vysunutí ďaleko do námestia, trčali bronzoví chrliči vody, jeden ako

šarkan s otvoreným na široko pažerákom, druhý v geniálnej nesymmetrii ako zmija, tretí ako ohavná žaba s vypúlenými žabími očima... Humor ohyzdnosti na diele velikej krásy a monumentálnosti! Tak hrá si stará gotika s citmi vôbec. Na chórových laviciach v sanktuariume, určených pre modliacich sa kanonikov, najdeme komické figúry lišiakov, opíc a vlkov, rezané majstrovským dlátom do dubového dreva — najdeme mníšky v akomsi tanečnom pohybe... Kontrasty, kontrasty a v kontrastoch najhlbší úmysel umelcov. Aký? Zastrašiť, roznietiť, rozveseliť človeka? Divno.

Jeronymova hlava blčala nedobrým ohňom. Rýchlym krokom prešiel štvorhranným rynkom a zahnul úzkou ulicou. Nevidel ničoho a nikoho.

»Grobian! Do človeka búši a neodprosí!« zakričal naňho pán v cylindri s čiernou paličkou.

»Iste si prihol!« smiala sa slúžka, nesúca na hlave škop s vodou. Pod ťarchou strojne prehýbal sa jej štíhly driek.

Jeronym ničoho nepočul a šiel rýchlo, trhano. Jeho nohy niesly, kam chcely, jeho viedla váha tela a nie myseľ. Razom pozdvihol sklonenú hlavu: uzrel sa na Lipovom námestí pred domom Jasinskej, pri mrežovom vysokom plote...

Celý byt Jasinských bol neobyčajne tuho osvetlený. Po záclonách prelietaly tiene, silhuetty hláv. Tu razom videl tuhú temnú silhuettu štíhleho drieka, utešenej hlávky s bohatými vlasmi.

Ach, to bola ona! Potom zdalo sa mu, silhuetta ukazuje široký chrbát muža, tuším s epaulettami... Pohyb rúk...

Obrazotvornosť Jeronymova bola napätá a čarovala mu rozmanité fantómy. Chytil prúty vysokého plota a počal nimi triasť. Bronzové piky končiarov lisly sa mesiacom i svetlom z oblokov. Uličná lampa na rohu osvetľovala postavu Jeronymovu. Ako rád by preliezť plot a pozreť škulinou, čo sa to robí u Jasinskej... Plot je vysoký, piky špicaté a on trasie sa na celom tele, len padnúť na chodník slabosťou a bôľom. Záhradka bola v tieni. Najlepšie bude predsa preškriabať sa čez plot a tam ľahnúť do tiene a hľadeť na rad osvetlených oblokov... Hľadeť a zamreť túžbou... Ach, smrť neprichodí, keď si ju želáme; keď si jej neželáme, to áno.

»Nie, nie! Treba sa vzmužiť. ‚Est deus in nobis!‘« pomyslel si. »Mám nesmrteľnú dušu. Zahubiť ju? Či mám k tomu práva? Nemám.«

Ešte raz pozrel na rad osvetlených oblokov a odtrhol sa fyzickou silou od záhradky.

»Dnes dáva Kardič oldomáš«, dumal. »Už iste minula desiata...«

Portier Veľkého hôtelu pri gotickom dóme driemal na stolci v bráne a vyskočil na hlas elektrického zvonca.

»Sú páni ešte pohromade na štrnástom čísle?« pýtal sa Jeronym a, nečakajúc odpovedi, šiel schodmi, pokrytými mäkkým kobercom.

»Áno, pohromade! Posielali za vami tri razy. Veru ste im pokazili večer.«

Jeronym vrazil do izby. Našiel priateľov v akomsi ustatom, neveselom stave. Stôl bol pokrytý riadom, fľašami... Už mali hodne nadymeno.

»Ľudia«, riekol Jeronym, »vy sa tu nepodusíte? Otvorteže oblok...«

Spoločnosť obživla novým človekom. Hnev, že Jeronym neprišiel, razom premenil sa na radosť. Už ho boli prestali čakať — tým bol im milší... Všetky pozaspalé mušky ožily v nich.

»Johann!« zakričal Kardič, »ešte päť fliaš, a to ti hovorím, pravého sectu francúzskeho... Remeš! Rheims! Čuješ?«

Vankovský schytil svoju barboru a počal húsť sólo chóru z »Tanhäusera«. Rozveselil sa i Gustáv Žak.

»Ach, ty si predsa len perla, Jeronymko! Tak si potešil dušu moju, a ja sa ti odmením. Až vyhráme celý programm, zahrám ti tvoju: »Nebanovala bych...« Ale len sám, iba Vankovský bude mrmlať na svojej base, tak ľahúnko, ako ďaleká, za more utekajúca búrka.«

»Ale najprv slovo!« poznamenal Timkov a začervenal sa.

»Živé slovo! Hurrah! Filosopter má živé slovo!«

Šampaňské prišlo, fľašky strieľaly, v brú-

sených pohároch šumivý tok hádzal strieborné perličky, nahor vystupujúce.

»Najprv na slávu hostiteľovi, milému Kardičovi! Nech majetok, ktorý mu prišiel ako z neba, poslúži jemu i nášmu svätému dielu!«

Priatelia si štrngli a búrne volali na slávu.

»A potom pripíjam nášmu druhovi a okrase nášho kruhu, Jeronymovi Sudickému. Slávna novella, slávna kritika . . . To je úspech. Jeho úspech je i náš úspech . . . Boh ho živ!«

Doktor Vankovský podozrive hľadel na bledú tvár Jeronymovu. Neľúbil sa mu akýsi mátožný blesk jeho očú. »Poďme píliť!« riekol a bral do rúk basu. Žak hral prim, Kardič druhé husle, Timkov bráču. Muzikálna duša krúžka bola v prvej skripke Žakovej a v base doktorovej. Hrali ťažké kusy symfonické, hrali s opravdovým oduševnením. Potom prešli na opery. Jeronymovi zdalo sa, že ešte nikdy tak nehrali. Zvlášte Žakove husle chrlily celú záplavu akejsi žravej pálčivosti, struny zdaly sa stonať a výskať v jednom. Vankovského basa priamo hovorila, rozprávala, ako by text podávala k bezslovnej hudbe. Čisto, diskrétne hrali i bráčista i Kardič na svojej kontre. A čím krajšia bola hudba, tým väčšmi rástla v Jeronymovi melancholia. Už neraz chcel vziať klobúk a tajne ujsť.

»A čert s tými Švábmi!« zakričal Žak, keď dokončili ouverturu z Lohengrina. »My nášho Žeróma iba rozladíme. Jeho praslavianska duša

žiada iné tóny, iné symfonie. Menovite mäkké... Wagner je tvrdý, nemilosrdný... Ako princíp zla, tak desí a mučí... Na zdravie, páni!«

Vypil na dúšok svieže, ľadové šampańské a ladil husle.

»A teraz plním sľub! Ale ticho, nepokojná krv... Musí byť ticho, ako v hlbokej jaskyni, alebo na temeni Kriváňa... Tam je totiž ticho. Svet, čo hurtuje, je ďaleko a nízko. Tak ticho musí byť!«

Gusto Žak stal si pred Jeronyma, rozvaleného v pohodlnom veľkom foteli. Doktor Vankovský, sediac na nízkom stolčeku, objal mohutné hrdlo barbory a podoprel sa na tlstý sláčik, očakávajúc prvé tóny Žakových husieľ.

»Nie, neľúbiš sa mi!« blyslo mu hlavou a okolo srdca ho čosi zabolelo. Veľmi, veľmi priviazal sa k poetovi, a videl, že sa topí, ako sneh na slnku... Ba či by mu nemal naliať čistého vína? Veď po celom meste je verejnou tajnosťou, ktorú husi gagotajú a vrabce čvirikajú, že Aurelia Jasinská — stane sa dvornou dámou pri vysoko postavenej osobe v ohromnom barokknom paláci neďaleko mesta. »Nie, nech ho iný — ja ho nemôžem zabíjať... Všetci to vedia a vidia, len on ničoho nevidí, ničoho nešípi, práve tak, ako klamaný manžel, ktorý sa posledný dozvie o tom, čo znamenalo »domáce priateľstvo« mladého poklonníka »domu«... Prekliata zaľúbená slepota!«

XII.

Trávnice.

Žakove husle ozývaly sa. Počal trávnice, s nevyhnutným počiatkom: »Nebanovala bych, kebych nemusela, kebych ťa, šuhajko, rada nevidela.« Vankovský pridružil k nekonečne mäkkým tónom husieľ diskrétny hlas basy. Naozaj, akýsi mrmlot, ako by ďaleký, uhášajúci a zase búriaci sa. V izbe bolo naozaj ticho, ako pod zemou alebo na temeni Kriváňa... Cenili, poznali Žakovu hru, ale teraz prevyšoval samého seba. Sladko a bôľne vinuly sa zvuky pôvodnej, vekovú bolesť celého národa vyrážajúcej piesne... Nie, to nenie pieseň ľúbostná, to je veľká národná pieseň. To nenie pieseň pohlavnej, roztúženej lásky devinej, to je plač celého národa. A jestli pieseň formálne hovorí o láske devy k šuhajovi, tedy deva vložila do nej i bôľ svojho národa. Je v piesni ľúbosť, je túžba spojiť sa s milovaným šuhajom, ale spolu i strach pred budúcnosťou, pred nevedomým osudom vlastným i budúcich pokolení. Je to veľká, nesmrteľná slovenská pieseň, ktorú náležite pochopiť, objať, oceniť môže len čisto slovenský duch...

Jeronym sklonil hlavu, aby nevideli, že sa mu lejú z očú horúce slzy.

Krúžok hrou Žakovou schytený bol zvláštnym rozčulením... Všetko sa zdalo byť ináč,

i toto separé ztratilo svoj nechutný, šablonovitý výzor, i hlúpe obrazy na stenách dostaly akýsi fantaztický význam... Šampaňské chutilo ako nektar... Hodne ho pili, ale nik necítil ochmelenia. Duševne sa ochmelili, rozcítili sa a preniesli sa do akejsi vozvýšenej, arkadickej regie.

Gusto Žak složil husle.

»Však to bolo niečo pre nášho drahého poetu? Však bolo?«

»Dobre si hral, na moj' dušu, dobre!« riekol ticho Kardič, odložil kontru a podal Gustovi ruku. »Nie som horniak, ale cítil som velebu vašich Tatier.«

»Na svedomie, do teba dnes vletela duša Paganiniho«, riekol Timkov. »Ale predsa čosi chybelo...«

»Ničoho nechybelo!« rozčulene riekol Jeronym Sudický, a jeho oči horely nedobrým leskom. »Ale taká muzika je muka. Slovenčina naša ozvala sa hroznou tragikou ... Nieto dosť muky v živote? Treba ju ešte umele zveličovať?«

»Tu to máš!« riekol Žak. »Na moje vychodí! My hľadáme muku v umení, či chceme, či nehceme. My pasieme sa na ľudských bôľoch. Či není dosť muky, keď nám umre drahý človek, žena, dieťa, rodič? A čo robíme vtedy? Kazateľ rozplýva sa v elegiach, rechtor recituje smútočné verše, spomína mená, odberá sa od pozostalých, aby ich ešte väčšmi rozsmútil. Na poslednom pochode hrajú Beethovenov smútočný pochod, vec,

ktorá priamo rve dušu z tela... Pamätáte majestát beznádejného smútku v tomto marši? A nemáme v živote dosť vrážd a zločinov? Nie, nemáme, tak sa zdá. Platíme päť zlatých za kreslo v »Burgu«, aby sme videli »Hamleta«, »Macbetha« a iné drámy, plné zločinov, krvi a smilstva, aby sme videli, ako zversky Othello v perinách dusí anjelskú Desdemonu!«

»Áno, muka je to!« ozval sa doktor Vankovský, »ale že ste spravedlive ocenili hru Žaka, to vám robí česť! Kloním sa pred ním! No, páni moji, ani on, ani vy ste nepočuli pravé ‚Nebanovala bych, kebych nemusela'. Ja som ho počul.« Tieto slová hovoril doktor Vankovský s akýmsi melancholickým tónom, hľadel do neista a na tvári mu bola hlboká duma.

Žak otvoril široko oči a usmial sa. Jeronym pozrel na doktora s akýmsi strašným, zvedavým ohňom. Hra Žakových husieľ vibrovala celou jeho bytnosťou, a doktor ako by mu chcel kaziť illúziu, ktorá umeleckým bôľom akosi miernila jeho životné nešťastie, jeho lásku.

»Hja, páni moji, ja som počul ‚Nebanovala bych' a trávnice od Piťu, od neho samého... Vy, mláďatká, ani pochopu nemáte o tom, čo je slovenská pieseň na husliach. »Na husli«, hovorieval starý Piťo... »Podaj mi moju husľu«, riekol, a rákoš cigáňov skočil, aby mu podali »husľu«. Oni ho všetci milovali a obdivovali. Nikdy som nevidel bezzištnejšieho obdivovania.

Korili sa mu: sekundáš prestal ťahať, zbledol, zadíval sa na majstra a veľké slzy mal v očiach.«

»Počul som o tom«, riekol Žak, »a to od znateľov hudby. Bol to vraj interpret slovenských piesní necigáňsky, akýsi fenomén ... Reményi vraj odhodil svoje stotisícové kremónky, keď počul hrať Piťu v kúpeľoch v Tepličke. Husle virtuoza sklonily sa pred Piťovou husľou. Veriť ťažko.«

»Ťažko je vám veriť, mláďatká! Pochopu nemáte, čo to bolo, keď vzal pod dlhú, šedivú bradu svoju malú žltú »husľu« a počal ťahať. To už bola divá, smrtiaca muka — a predsa blažiaca, do vytrženia vnášajúca celého človeka; to bol oheň genia, zžierajúci a obživujúci v jednom. To bolo Puškinovo: »glagolom žgi serdca ľudej« s premenou: tónmi, melodiou páľ srdcia ľudí!«

Jeronym Sudický zatajil dych a, nahnúc sa na kresle napred, ako na sochu premenený, počúval slová Vankovského. V jeho duši Žakova hudba spojila sa s plastickým opisom doktora, skutočnosť unikala, zlatý svit šampaňského v nedopitých brúsených čašiach menil sa na zlaté hviezdičky, izba šírila sa, plafon sa dvíhal zase v akýsi dóm ...

»Ďalej, hovor ďalej!« riekol Žak, keď doktor urobil pauzu a bystrým okom zahľadel sa na tvár Sudického.

»Hlas jeho ‚husle' bol tichý, skromný, a

predsa prerážal víťazne, suverénne celú bandu... To nebolo víťazenie materie nad materiou, ale ducha nad materiou. Bola v jeho hre najvyššia prostota, nebolo cigáňskych cifier, nebolo ničoho, čo by bolo upomínalo na pocigáňčenú slovenskú alebo maďarskú šablónu. Bol som vtedy mladý, mladučký, ale ako rechtorovič ponímal som hudbu od rodu ... i svoju hru na base mám od otca ... Viem, ako by to bolo dnes (ach, nejeden rôčik umkol do večnosti!), stál som v kútku, keď hodovali matiční hostia (mne ešte nepatrilo sedeť za stolom — vtedy my mladí nevystrkovali sme sa na oči); stojím, hľadím na vysokú, strunistú postavu v čiernych, vyšnorovaných šatách, v mentieke s karniolovými gombíkmi, veľkými ako žalude; má na ruke ťažké zlaté prstene... Vidím jeho veľké, čierne, hodne vypúlené, ohnivé oči... A jeho ruka... ako opísať jej pohyb ... mäkký, elastický, určitý, silný? ... Jeho pravá ruka neletela, ale vila sa, ako od brehov do diaľavy vinúca sa morská vlna ... plavno, melodicky, v líniach úchvatne krásnych ... A čo všetko vychádzalo z jeho ‚husle‘! Nepočul som ničoho, len stony a zamieranie jeho nástroja, nevidel som ničoho, ani hostí, ani tabule, ani sály, iba Piťu, jeho strunistú, vysokú postavu, jeho vejárom rozprestretú bradu, jeho ohnivé, vypúlené oko, jeho majestátnu tichosť... Stál ako z mramora vytesaný, len ruka lietala ... A keď utíchla hudba, ne-

vydržal som, vybehol som zo svojho kútka a bozkal som starému cigáňovi ruku... Pamätám, v ohni môjho vytrženia urazil som si oko na jeho veľkých zlatých prsteňoch«.

»Ty opisuješ, ako veľký básnik!« riekol Timkov.

»Tak veru! Nezveličujem, kamaráti, ba slová moje sú nešikovné, slabé! Diela dávno minuvších sa dní, podania stariny hlbokej! Piťo je mŕtvy! S ním klesla do hrobu pravá, nenahraditeľná: ‚Nebanovala bych, kebych nemusela'!«

Sviatočné ticho vtiahlo do veselej spoločnosti... Ticho duchovnej únavy, pretiahnutých nervov i smyslov, ticho búrne rozšumelých a potom poznenáhla zamierajúcich citov.

XIII.

»Nebanovala bych...«

Oceľová struna na Vankovského base brnkla sama od seba... Jeronym striasol sa... I ostatní, tak sa mu zdalo, obzreli sa k stene... Videl, ako sa dvere samy od seba otvárajú, ale kľučka sa nepohla a nehrkla. Dvermi vstúpil do izby vysoký muž so šedivou bradou, v čiernej mentieke s veľkými karniolovými gombami. Dvere sa za ním samy zatvorily. Jeronymovi bolo divno, že sa jeho kamaráti nepočudovali nad novým hosťom, nad zjavom nevolaným, nečakaným. Žak pobrnkával ľavou rukou na strunách. Kardič

sedel ticho na diváne a nalieval si do pohára z poslednej fľaše, Timkov zapisoval si do noticky Vankovského rozprávku z dní dávno minuvších... Vankovský, ako by unavený vlastnou fantáziou, hľadel meravo pred seba na krásny koberec salónka...

»Páni pestujú mužiku«, riekol neznámy, obrátený k Jeronymovi Sudickému, »to je bárs pekne... Veď ona tuším hynie, hynie...«

Jeronym hľadel vyjavene na hosťa a už otvoril ústa opýtať sa, akým právom prišiel cudzí človek do separátnej izby, medzi zatvorenú spoločnosť... do krúžka hermeticky oddeleného od ostatného sveta; ale vážny obličaj, prísne vypúlené oko, ba akási priehľadná zduchovnelosť postavy nedala mu hovoriť. Obláček dymu z Kardičovej havanny ako by bol prešiel rovno čez prsia neznámeho. »Veď je to Piťo!« blyslo v hlave Jeronymovej, nejasno, temno, ako by vo fantaztickom sne.

»Dovolíte?« riekol neznámy, obrátil sa k Žakovi a bral mu z rúk husle. Žak ani sa neobzrel, zamračil sa, vypustil husle a sadol na diván ku Kardičovi.

»Divno!« podumal Jeronym. »Či spím, či bdiem? Čo je to?... Žak sa nespieral...« Siahol po plnej čaši, lebo veľmi málo pil, a dolievali mu, keď urobil hlt. Nie, nespí, nesníva sa mu. Studené šampaňské príjemne chladilo jeho horúci hrtan.

Videl, ako neznámy berie husle, zatíska ich pod šedivú bradu. Brada vejárom rozprestiera sa po husliach. Sláčik mihol sa akýmsi určitým, pevným mihnutím a bezzvučne, ako by bol z hmly, priľnul ku strunám.

Sladká, bôľna, dušu rozrývajúca melodia prvej trávnice ozvala sa izbou. Jeronymovi vypadol pohár z ruky a zabil sa; on toho ani nespozoroval, ale počúval, počúval... A jednako cítil, že jasné, skúmavé oči doktora Vankovského sú urputne upreté na jeho tvár.

Všetko, čo hovoril Vankovský o piesni »Nebanovala bych«, bolo bledé, vec zmenšujúce, triezve. Do úžasu, do strašného, naozaj smrteľnosladkého i bôľneho cítenia schytalo, rvalo celú dušu Jeronymovu... Nemohol očú odtrhnúť od tvári čudného starca, od blesku jeho temných zreníc, od plavného, mäkkého pohybu jeho pravej, barnavej ruky. Ruka nelietala, ale vlnila sa, ako para, ako hmla... Časom ako by sa sláčik ani nehýbal, a husle predsa zvonily. A struna basy, opretej o stenu, sama kontrovala, ticho, no znateľne; z hlbín ohromného inštrumenta vychádzala automaticky tichá, hlboká ozvena, doplňovala, dvíhala hru husieľ... Jedna po druhej pripojovaly sa k hre i ostatné struny basy; ba i bráča, ležiaca na foteli, ozývala sa ľahunkou kontrou, ako ďalekým, preďalekým sympatickým echom. A starec zase len hral od počiatku. Srdce v Jeronymovi vrelo, nylo, potriasalo sa, hlasne bú-

chalo, hlava mu horela, a celá jeho strašnobôľna láska nikdy nepocítenou silou sovierala celú jeho bytnosť, celého človeka so všetkými pomysly, citmi a neskrotiteľnými želaniami... Aurelia predstala pred oko jeho duše — svodná, krásna, vozvýšená, zduchovnelá, ale naveky unikajúca do nedohľadnej diaľky. A unikajúc, volala ho kamsi do nevedoma.

Jeronym obzrel sa na svojich priateľov. Oni zunovano sedeli, tu i tu robili lenivé poznámky. Kardič hlasno zívnul. Ani len Vankovský neukazuje nejakého vnímania. Nielen to: Jeronymovi zdalo sa, že doktor zaspáva únavou, vínom, a ani nečuje piesne, ako by bol hluchý. A keď otvorí ospalé oči, ony oživnú a uprú sa na jeho tvár, vpijú sa do jeho očú, ako by chcely nazreť do jeho najhlbšieho, najtajnejšieho vnútra... A len pred chvíľou akým vzletným dithyrambom oslavoval slovenskú melodiu, potriasajúcu teraz dymným vzduchom komnaty, ako dávna rozpomienka na ňu už vzbudila v ňom prelesť mladosti!

Timkov, hľa, vstal a kráča izbou ľahostajne, len že sa nebúši do hrajúceho starca, ako by ho nevidel. Raz prešiel tak popri ňom, že musel zavadiť o jeho bok ... ale to starca nemýlilo, nepohol sa, prepustil ho, ako by bol zo vzduchu a tieňov.

A Žak, hľa, vyvalil sa na diván za stolom, nalieva si a upíja, potom hvízda! Hvízda pro-

fánne, aké to znesvätenie! Hvízdať pri týchto božských zvukoch!

»Zlodeji, svätokrádcovia, vrahovia!« zakričal Jeronym, vzal so stola nedopitý pohár a celým rozmachom ruky hodil ho do zrkadla, tak že rozletel sa na tisíc kusov a zrkadlo dostalo treščinu. Vyskočil, chytil sa oboma rukami za hlavu, nepozorujúc, že sa spoločnosť vzbúrila, že všetci zadivení povyskakovali s miest, a letel von dvermi; dolu schodmi akúsi hať, ktorá sa mu oproti postavila, premohol. Z izby počul veľký hurhaj, letiac dolu schodmi. Začul: »Hurrah! Živio, Piťo! Živio, Piťo! Hurrahá! Sláva piesni »Nebanovala bych«! Serenádu, serenádu dáme dvornej kišasoni!« K tomuto kriku počul ešte i trieskanie bitých fliaš, pohárov, praskot lámanej basy i bráče . . .

Jeronym octol sa na ulici, a po krátkom behu, ktorým zmizol ako gáfor z hôtela, zmiernil krok. Cítil v nočnom vánku, že nemá klobúka, ale to ho nemýli, je mu to prirodzené a príjemné. Ako by milujúca ruka kládla sa mu na čelo. Gázové lampy slabo osvetľovaly široké štvorhranné námestie, zpod laubní kukala tma veľkými okrúhlymi okáľmi. Gotický chrám stál na ľavo, ako nejaký hrozný, živý obor . . . vari sa i pohyboval; lampy slabo osvetľovaly jeho spodnú massu, veža tratila sa v tme tam kdesi hore, v oblakoch, nadvisnutých nad mestom. Ani ona nestála, ale klátila sa a rástla pritom, vrastala,

vpíjala sa do oblakov. »A keď sa srúti, čo bude?« podumal. »Nič nebude!« doložil nahlas.

Jeronym cítil na čele studený pot, hoci bolo horúce a pálilo ho... Nohy triasly sa pod ním... strachom, aby ho nedohonili bujani... Preto šibko, ako len vládal, vkízol do temného podlubia... Tam ho nevidí nik... Vzmužil sa a počal krepko chodiť temnou chodbou a načúvať, ako ozývajú sa v klenbe jeho kroky... Neraz obzrel sa, či za ním niekto nejde... nie, to bolo echo jeho krokov.

Utiahnuc sa do niše v stene, kde predtým stávala piesková, rokoková hlúpa statua Marsa, takto premýšľal: Bájna krása Aurelie spojila sa s krásou piesne tak, že obe slialy sa v jedno a obe sú nedostižiteľné. Jej nevýslovne mocné oči, jej elastický, tuhý krok, jej zvonivý hlas, časom urputný, studený, panovitý tón a zase hravý, svodný šepot túžby, jej tri zvučné bozky, jej chladné slová, jej náhle priľnutie k jeho prsiam (oh, Bože, bolo to príľnutie najkrajších ženských ňadier na svete!), jej slza na mihalnici... to všetko vtelilo sa do piesne čudného starca, hrmelo v jeho ušiach, ozývalo sa v jeho duši... (no veď pravidelne myslím... potešil sa), pomiešalo sa a vynáša ho do empyreuma blaženosti, divej, strašnej blaženosti... A teraz tú blaženosť musí premôcť... Mier, mier!

»Domov, domov!« zakričal, až sa ozvalo dutým ozonom sklepenie podlubia, vyskočil z niše

a silou vôle chcel pokročiť ku svojej bráne. Ľahne si. Vytrhne z povedomia, »z kola vecí jestvujúcich«: Širokú ulicu, Lipové námestie, Aureliu, jej mať . . . (že vraj strigu . . .), tragédiu i všetkých priateľov . . . Vytrhne si srdce z tela, oddá sa mieru . . . Blaženosť nenie preňho! Mier!

Musí domov! Už všetko pretrpel, všetko vyhodil . . . Ó, mier, ó, sladký mier! Smrteľne po ňom túži! Domov, tedy domov! Chcem, a punktum!

Kráčal, kráčal a o chvíľu uzrel sa . . . na Lipovom námestí pred domovou záhradkou Jasinských, u vysokého železného plota.

Bolo už oblačno, temno. Ticho stál ohromný rožný dom, tiché boly ulice, blížila sa polnoc. Uličná lampa na rohu osvecovala múrik i plot, jej odblesk lámal sa na mocných prútoch, lisol sa na pikách, ktorými tamhore končily sa prúty. Záhradka bola v tieni... obloky salóna a ostatných izieb na byte Jasinských boly temné, iba dva obloky Aureliinej alkovne, kde prvý raz povedal osudné slová: »ja vás milujem«, zastreté tenuškými záclonami, boly slabo, priduseno osvetlené, ako od nočnej lampadky, alebo lampy, zastretej abažúrom. Pridusené osvetlenie devinej spalne, tajné, magické, znepokojovalo ho, drážilo jeho rozpálenú fantáziu . . . Obloky vo všeobecnej tme boly ako dve spasné, veliké hviezdy, ba slnká, ktoré rozoženú razom všetky tmiská,

ale zase menily sa mu v očiach a duši na ohromné, magicky jagajúce sa okále strašného, pekelného draka, ktorý ho ide pohltiť.

Jeronym pritisol horúcu tvár na chladiace prúty rešetky a hľadel k oblokom ... S veže dómu zďaleka kovovým, hlbokým hlaholom bilo dvanásť ...

V tom čujné jeho ucho zachytilo tiché tóny... brnknutie strún.

Striasol sa, zmeravel ... Zkadiaľ idú tóny? Zkadiaľže idú tie samé sladko-bôľne tóny, ktoré ho takým divým rozčulením potriasaly v hôteli?

Zjavno zo záhradky, ale nie z matno osvetlených oblokov. Roztvoril oči, tisol tvár medzi prúty. Bože! slabý blesk obločného svetla padá nadol a osvetľuje matne vysokú figúru starca, stojaceho strunisto uprostred hriadok. V polosvetle, prebíjajúcom ľahkú záclonu, vidí šedú bradu, vejárom rozostretú po »husli«, vidí karniolové gombičky, veľké prstene na barnavých prstoch. A z husle vinie sa pieseň: »Nebanovala bych ...« Zuní ticho ... ale ako! Tisíc ráz bôľnejšie, hroznejšie a sladšie, než v hôteli. Ona už prosto ničí okolo seba všetko ostatné, zuní, panuje, kraľuje, berie žitie pre seba ... To už nenie pieseň, to osud v tóny zakliaty. To nenie hra: to volanie zo sveta iného, nevedomého... A ona, Aurelia, tamhore za ľahunkou záclonou, asnáď v postieľke, ktorej sneho-biela perinka na okamih zasvietila pomedzi ťažkými portiérami...

vteďy, v osudnej chvíli pri »Iphigenii na Tauride«. Tam spočíva, hlávku na hodvabných čipkách . . . Ruka na perinke . . . a na strednom prste solitär-diamant! Prekliaty skvost, prekliaty hyntov, pekliata koruna! Prekliaty erb! Hrúza! Nenie sama! Bože, smiluj sa!

Jeronym schytil oboma rukami mohutné prúty rešetky a celou silou ich potriasol; ony trčaly vo vzduchu surovou nepoddajnosťou. Potriasol ich, ale nie prúty triasly sa, triaslo sa jeho telo, triasla sa jeho ubolená duša . . . Keď mu ruky už klesaly, bezvládne čelom bil do studeného železa. Chcel kričať, ale hlas mu viazol v hrdle . . . Zase len položil trasúce sa ruky na prúty . . . Svetlo v alkovni zhaslo, žltkavé záclony potemnely . . . Figúra starca zmizla, tóny zamlkly so strašnou, do kostí režúcou disharmoniou . . .

»Čo sme sa ťa nahľadali!« zavolal radostne, živo doktor Vankovský, keď v slabom svetle uličnej rohovej lampy zazrel dlhé vlasy prostovlasého priateľa. Priskočil, položil mu ruku na čelo. Bolo horúce a mokré studeným potom. Hneď za doktorom pribehol Žak, udychčaný a zapotený . . . Bol hľadať ubehlíka až v zámockom parku, u bašty, na vysokom pavillone nad Olzou.

»Čo sa ti razom porobilo!« hundral. »Plieskaš pohár do zrkadla, nadáš nám a bežíš . . . Vrátnika si svalil s nôh, Johana si búšil do pŕs a revúc: »hurrah! živio!« cválal si inak než majorova

kobyla... Bežali sme všetci... ale tys' zmizol! Eh, s vami, poeti, ťažko žiť! Ani vypiť si neviete...«

»Nehreš«, riekol doktor Vankovský a dal znakmi vedieť Žakovi, že tu nejde o šampaňský chmeľ, ale o niečo horšieho... Žak sa zapýril a zhrozil.

Jeronym ani nepočúval Žaka, hľadel meravo do záhrady... Potom, pridŕžajúc sa múru, klesal na kamenný chodník. Doktor ho zachytil.

Kardič pribehol na fiakri.

»Hé! sem!« kričal Vankovský a kýval kočišovi. Jeronym poslednou silou odsotil pomocné rameno Vankovského, pripadol k mrežiam, ukazujúc rukou pomedzi prúty.

»Nevidíte? Nečujete?... To on! To je tá pieseň!«

Priatelia pozreli jeden na druhého. Kardič sa odvrátil a hlasno zaplakal.

»Ach, už ho niet... už prestal! Vy ste ho odohnali, nemilosrdní! Vy ste ohlušili hlas duše mojej... Revali ste... fľaše ste bili... ozorníci! A kde sú dva jasné oblôčky... zmizly? Zahasili ste ich?... Tam, tam horelo moje nebeské svetlo, moje nebeské svetlo! Nové slnko efiru... A potom zmenilo sa na okále pekelnej obludy!«

»Ono samo zhaslo«, riekol ticho Vankovský. S pomocou Žaka a Kardiča oddelili ruky Jeronymove od prútov, ktorých sa kŕčovite držal,

a usadili ho do koča. Doktor ho držal pod ramenom, oproti sedeli Žak a Kardič.

Jeronym sa v koči spamätal. Ako by precítnul z divého fantazovania...

»Ach, to ste vy, priatelia. Doktor, Kardič, i ty Žak... Kde som to bol?... Nie u rieky, nie pod širokým dubom?«

»Teraz si pri nás, upokoj sa!«

»Sláva Hospodinu!« razom slávnostne, pevným, určitým, povedomým tónom zavolal Jeronym. »Bratia, boril som sa s dämonom, s pekelným šarkanom; on ma pod sebou hrdúsil, mliaždil... Ale potom prišiel moment... len krátky moment, vtedy, keď ste mi ruky odtrhli od plota... ja som schytil draka za hrdlo a hodil do priepasti... Však ste to videli... Áno, som svobodný, čistý... Anjel mi bol na pomoci... Marienka moja, ďaleká, verná Marienka... Ona už nežije... Odpustila mi všetko, odpustila, anjel, dobrota, milota!... A teraz mi pomáhala premôcť šarkana!... Zvíťazil som, bratia! V týchto prsiach už nieto tmy... nieto tmy, nieto tmy! Rozbresklo sa... Vidím iné slnká, veliké, slávne, slnká samého Hospodina! Svobodný som... jasný... jasný...«

Jeronymova hlava klesla na doktorovo plece. Zamdlel. Bezvedomého oddali na kliniku... O týždeň ho nebolo...

XIV.

Okolo barokkného paláca.

Klub dobrovoľných i nedobrovoľných vyhnancov smrťou Jeronyma ztratil sväzujúci ferment. Až po jeho odchode náležite ocenili, koľko je hodna v úzkom kruhu plamenná, čistá duša. Kvartetto nedlho trvalo: Kardič odišiel po šťastnom rigorozume na Dolnú zem za lekára, Žak si priviedol »sviežu Liptáčku«, Timkova preložili kamsi na nemecké gymnázium.

Doktor Vankovský postavil Jeronymovi na tešínskom cintoríne pod ohromným evanjelickým chrámom, vysoko vznášajúcim sa nad Tešínom, na hrob jednoduchý kríž z karrarského mramora s nápisom pod menom: »Zjasnenému«, a ďalej osádza pošvábeným meštiankam a »haute volée« zuby, z bezzubých báb robí zubaté mladice. Jeho ostatná prax je čisto sedliacka a chudobinská. Často ho vyvážajú na dediny. Aurelia s matkou obýva celé krýdlo veľkého barokkného zámku s kolossálnym svobodným schodišťom a impozantnou kolonnádou na prvom poschodí; tak stavali iba najmocnejší v osemnástom století. Zámok je vzdialený od mesta na desať kilometrov.

Keď doktor Vankovský tade vezie sa krásnou hradskou cestou k svojim dedinským pacientom, vždy dvíha dohora päsť oproti neko-

nečnému radu prepiato, vykrúteno, všakovými nemožnými volútami ornamentovaných oblokov a hlasno zamumle:

»A pre teba muselo vykrvácať šľachetné srdce poeta!«

»Ľúbi sa niečo?« spytuje sa kočiš, zadržujúc opratami sýte sedliacke kone.

»Pohni, Jasio! Rýchlo, ako vietor, okolo tohto cifrovaného — domiska. Bude na kontušovku, Jasio! Rýchlo!«

Podivíni.

Novella.

(1890.)

I.

Pätorka.

»Nič nového pod slncom, všetko už raz bolo«, riekol Ondrej Vrana, nevolený, ale mlčky uznaný starosta ondrejovského krúžka, muž asi štyridsaťročný, ktorého všetci radi mali, hoci i strašne ľúbil príslovia, okrýdlené slovcia, loci communes a málo kedy pochopil jadro veci zase len pre samé príslovia, okrýdlené slovcia a loci communes. Preto, že hovorí sa: »mulier taceat in ecclesia«, Vrana primeral výrok na všetky ženské pomery, tak že dľa neho žena mala byť nemou. Preto, že hovorí sa: »vrana vrane oka nevykole«, tvrdil, že rovný rovnému nikdy neublíži. Ale všetci okolo neho dobre vedeli, že veru žena nemlčí ani in ecclesiasticis, a nejedna vrana vrane už i obe oči vyklala. On hľadal zrno pravdy na nepravom mieste, rozťahoval smysel príslovia nedovolene široko. Druhovia jeho šípili, že je v tom istá rozumová nerozvitosť, akú často nachádzame u samoukov. No radi ho mali pre jeho dobré srdce a tiché mravy. Fráz jeho nik zle nerozumel.

Dnes ich sedelo šestoro v jeho začadenej izbičke. K piatim pribudol hosť, mladý človek, Ján Durný, ktorého všetci len krátko a povrchne poznali, a len toľko vedeli, že je supplentom na istom gymnáziume. Nedávno zjavil sa vo Varovciach, dedinke pol hodiny vzdialenej od mesta, usalašil sa v sedliackej izbičke, málo vychádzal, mnoho mlčal. Bol chudý, nahrbený a neobyčajne bledý. Tvár jeho nebola príjemná, zato oči veľmi výrazné a jasné. Do krúžka dostal sa náhodou. Dobrý Ondriš pritiahol ho nie zo zvedavosti, prosto z dobroty srdečnej, keď zbadal jeho osamelosť. Ostatne ťažko bolo dostať sa k pätorke Ondrejovcov; oni len zriedka pripúšťali medzi seba niekoho. No Ondreja radi poslúchli, a Janko Durný bol už niekoľko ráz hosťom »pätorky«. Prekvapilo všetkých, že práve mlčanlivý Janko — členovia krúžka uspeli ho už nazvať »Divným Jankom« — ozval sa na Ondrejove okrýdlené slová:

»Ako môžete opätovať slová starého rabína? Divno, niektoré krátko vyslovené lže pletú sa svetom, ako zdedený hriech... ako rozumová nákaza. Ony zatemňujú pravdu.«

Všetci pozreli na nového známeho. Ich prekvapil jeho stručný, správny jazyk a nadovšetko príjemný tón reči a silný prízvuk. U nás i vzdelanci často hovoria akoby v nedbalkách, miešajú nepotrebné cudzie slová, pomáhajú si s »toto«, »oné«, »tento« — nový druh Ondrejovho krúžka

hovoril presne, mohols' hneď dať sádzať jeho plynné, pravidelné sady.

»Vari nesúhlasíte so starým Ben Akibom?« ozval sa Jaroš Strela, nedokončený študent, veselý, »voždy peniaze majúci«. Nik nevedel, zkade berie svoje pekné dôchodky. Bol volontérom u veľkokupca, ale málo sedával v komptoári. Boli mu všetci dlžni, okrem Ondreja.

»Nesúhlasím. V tomto židovskom prísloví väzí zúfalstvo. Že slnko každodenne vychádza a zapadá, že človek narodí sa a umiera — to sú, pravda, staré kúsky. Ale medzi východom a západom, medzi narodením a smrťou objavujú sa vždy nové a nové veci až do nekonečna... Rad nových zjavov je bezhraničný, ako sám vesmír. Možno, formy podobajú sa, ale i to len keď na ne povrchne hľadíme. Rabbi lže.«

Podivili sa ohňu, s akým hovoril chúlostivý, ako všetci nazdávali sa, nerozvitý, len odborne, úzko vzdelaný Janko. Ondreja podrážily jeho slová.

»A ja zostávam pri Ben Akibovi«, riekol; »všetko, čo vidíme a zkusujeme, bolo už raz tu: láska, nenávisť, zlosť, dobrota, náruživosť, všetky druhy ctností a hriechov! Možno, formy sa menia — teda práve naopak, milý pane! Ale i formy, len keď na ne povrchne hľadíme. Ani len fantázia poetov a veľum filozofov nič nového nám nepodáva!«

»Odpusťte, milostivý pane, duch ľudský nie

je prežúvajúcim dvojkopytným hoviadkom a svet nie je nudným repertoárom niekoľkých kusov. Jestli by tak bolo — len chabec, alebo blázon volil by žiť... áno, len blázon!«

A pri týchto slovách zajasaly sa jeho výrazné oči akýmsi žltkastým, podivným ohňom. Jeho neúhľadná tvár opeknela.

»Príklady, príklady!« zavolal Ondrej; »hic Rhodus, hic salta!«

»Duch ľudský je nevyčerpateľný«, pokračoval ,Divný Janko', »on vynachádza neustále nové tvorby, nové formy! Konečne veď ani len náš slnkový systém so slnkom a planétami nestojí na jednom mieste, a tak neopätuje sa ani jednou cestou mesiaca okolo zeme — ale je každú sekundu nový a nový; ani centrálne slnko, okolo ktorého krúži sa náš celý slnkový systém, nestojí pribité v äteri, ale pohybuje sa so všetkými systémami slnkovými zase okolo arci-centrálneho slnka — a tak do nekonečna samý pohyb, samá novota! Boh nie je plagiatorom samého seba. Preto je večný a stály a jeden, že večne pohybuje sa, obnovuje a tvorí. Πάντα ῥεῖ!«

»Odpustite«, ozval sa Karol Babka, matematik, sofist a pri tom človek dosť cynický. Dlhé vlasy splývaly mu až na chrbát, hodne zamastený prirodzenou mastnotou vlasovou, »sú veci, ktoré stoja pevnejšie, než vaše nové »arci-centrálne« slnko. Na príklad *a* kvadrát plus *b*

kvadrát je rovný *c* kvadrátu. A to bolo tak odakživa, ba pred stvorením, pred večnosťou, a nepohlo sa dodnes.«

Tvár Durného zasmútila sa. Takej námietky nečakal. Bodla ho priamo do srdca poznámka čisto sofistická; on myslel, že smiať sa chcú z neho. Mlčal.

»Príklady, príklady!« opätoval neunavný Ondrej Vrana. »Exempla trahunt.«

Nemiestne použité príslovie ešte viac rozsmútilo Durného... Utiahol sa do kútika a čušal.

»Pobili toho potmehúda«, pomyslel si Ludvik Kapusta, dlhý, neskladný šuhaj, ktorý držal vždy s väčšinou, a s menšinou klebetil a šuškal po kútoch.

Apatekársky pomocník Jožko Milani ani nič nepomyslel si, ani nič nepovedal. To bol pravý tajnostkár ondrejovského krúžka. Vždy mal niečo za lubom a pritom jeho fantázia natvorila obrazov, ktorým nik neveril, len on sám. Ale on veril dôkladne svojim fantáziam. V apatéke žil skutočnosti a bol pilný a akurátny. Mimo pudle, keď zanechal aromatické miestnosti apatéky, prestala preňho skutočnosť a otváral sa svet nereálny, len v jeho hlave jestvujúci. On na príklad pevne veril, že pani sudcová Černeková, prvá krásavica mesta i okolia, zaľúbená je do neho smrteľne; veril, že u Kráľovej Hradca zahnal sám celý regiment

(ale vojakom nikdy nebol); veril, že on zachránil Viedeň pred povodňou a tak ďalej.

Nastalo nepríjemné ticho. Ondrovi bolo už ľúto, najmä keď Janko Durný zdvihol sa a hľadal klobúk. No zadržať ho nevládal.

Piati priatelia zostali a počali hrať v karty; Kapusta robil, ako vždy, kibica. Nuda a nepríjemné kartové ovzdušie naplnilo staro-mládenecků chyžu Vranovu.

II.

Škrupule.

Durný sám šiel tichým večerom domov. Oproti jeho malunkému oblôčku stál kamenný dom bohatého Karasa. Boh sám vie, z čoho zbohatnul Karas. Syn notárov ztratil sa z dediny vo svojom pätnástom roku a vrátil sa ako tridsaťročný, bohatý muž. Hospodáril a tučnel.

Ján Durný hľadel oblôčkom na Karasov dom. Vo vysokom obloku vídal sedať dcéru boháčovu, Malvínu, vídal ju prechádzať sa večierkami, počul spievať a piano hrať. Jeho smutné oči voždy zajasaly podivným žltkastým ohňom, keď stretol ju v poli, alebo nad potokom, kde rada lovila ryby na udicu. Potom prenasledoval ho mladý jej zjav všade — už myslel, že je zaľúbený. Ale keď si to lepšie rozvážil, uznal, že nie láskou planie jeho srdce. Ono planie nenávisťou proti nej, proti jej štíhlemu telu, jej

silným vrkočom, jej spevu i hre na piano. Prečo? Nevedel. Uznával, že je krásna... Tých pár slov, čo s ňou prehovoril nad potokom — jej otec ho privolal, ako »súseda« — zdalo sa mu dokazovať, že je umná. Nič mu nevykonala, ničím ho nepodrážila, neobrazila. A on predsa zbadal, že vlíva naňho podivným, záhadným vlivom. »Nie je to rusalka, alebo vampír?« dumal. A nedávno, keď, priľnúc k jeho malému oblôčku svojím krásnym driekom — taký bol nízky — tak že nevidel jej tvári, iba útle boky a vyšívanú zásterku, prosila ho odmotať jej udicu, on celý červený vyšiel na preddom, odmotával, až udicu tak zamotal, že nebolo možno jej viac upotrebiť. Naschvál — nie! Ale ani myslieť nevedel v jej prítomnosti, cítil bôľ a nekonečnú túžbu ztratiť sa. A keď jej nevidel deň, zase cítil bôľ a úzkosť, a hodiny presedel, aby zazrel aspoň jej popolavé šaty, alebo počul smiech a spev.

Bola to láska? Nebola. On nežiadal priľnúť k nej, chytiť jej ruku, bozkať jej malinové pery. Vari by ho usmrtila.

Rozladený besedou v ondrejovskom krúžku, nevrlý a temer nešťastný zazrel Malvínu v obloku. Čítala z knihy, stojac opretá o priobločnú stenu. Vlasy jej padaly plecom nadol. Blesky večerného slnka svietily na belavé, rozpletené vlasy, zafarbily ich do zlatista. Rameno jej bolo tuho stiahnuté bielym, ako srieň rukávom.

Odvrátil sa, ba zakryl biedny oblôčik farbistou záclonkou. »Ešte i toto«, pomyslel si a ľahol na posteľ. Bolo mu otupno. Prišiel tráviť ferie na vonok, do hluchoty, aby ani nemusel pomysleť na prelesti a pohodlnosti mesta — a tužibuď — pekná dedina! Oproti nemu celý palác s pravou kráskou, elegantnou, akoby vytrhnutou z velikého mesta, dedincom na ukážku — a tam zase u Ondreja kus filozofie a mestského darebáctva! Pfuj! Otupno. Zanechal svojich sopliakov — treťoklasníkov, ktorých učil latine — a tu máš — starý Karas ho prosí, aby čez ferie vyučoval jeho chlapca. »Nevymotáš sa z tohoto nešťastného pásma!« Skutočne, na jeho krížovom sedliackom stole ležaly svázky a sošity, v kúte čierna tabla, znak, že dával hodinu malému Karasovi.

Bolo sparno. Menovite v sedliackej izbe, bez sedliackeho náradia, perín a džbánkov, bolo mu ťažko. Vzal flaubertku — hračku dedinského zátišia — a vyšiel do poľa.

Ale ani tam ho nič netešilo. Zlosťou rozpálený strelil na straku, a chybil. Nepatrná nehoda rozladila ho ešte viac. Na pozdravy sedliakov neodpovedal. Klobúk stiahol na čelo a silno kráčal — maninou, kade prišlo, brázdami, poľnými cestami... Celý umorený vrátil sa domov už za tmy. Pot tiekol z neho. Bol chorý?

Uznal, že je chorý. »Či schválne bych sa tak trápil? Či hľadám hnusné, ba veru hrozné

útrapy!? Či mám inú príčinu tak sužovať sa?... Nie som spokojný so svojím stavom? Ach, ani na iné nepomyslím! Ctižiadostivý nie som, peňazí nežiadam si, nešťastný nie som, bieda ma netlačí! Teda čo mi je!? Áno, to musí byť choroba! Možno, pľúca — áno, kašľal som včera, ba možno ľadvie — som bledý... Alebo — a tu mu vlasy dupkom vstaly — asnáď som chorý hlavou! Pane Bože! To bude to! Ja sa počínam tratiť — ja cítim tlak na lebku — ja sa zblazniem!«

Ján Durný klesol oblečený na kožený diván, vypožičaný od dedinského farára. Jeho teplý pot od rýchlej chôdze razom premenil sa na ľadom studený, on cítil neznosný chlad bežať chrbtom i na prsiach. Ťažko dýchal. »Ach, áno, čo to bolo tam u toho starého Vranu? Bože môj, ja som bol divý — ja som rozprával nemožné veci... A čo som behal poťom, čo sa tak bojím tej nevinnej devy...«

Smrť mu nebola strašná, ani telesný bôľ. Ale pred duševnou chorobou bál sa naozaj chorobne. Nikdy predtým nepomyslel na niečo podobného...

Ulicou zvučal roh, hlásnik trúbil desiatu. Pokojné tóny upokojily ho. »Ale veď viem, že ľudia, ktorí opravdu šalejú sa, nikdy neveria, že sú chorí. Veď práve držia sa za múdrych, veľkých a zdravých. Ale či nie som ja výnimkou? Sám som negoval výpoveď, že nič nového pod

slnkom. Možno, zo mňa stane sa niečo nového, nebývalého! Možno, mne jedinému súdeno je i čez tmu chorej mysle poznať svoj stav tak, ako sa stalo, že zdanlive mrtvý vedel všetko, čo sa robí okolo neho, ale pohnúť sa nevládal... Bože môj! Buď mi milostivý!«

A zas predstúpila pred neho postava Malvíny. Zjavno voňal milý zápach jej vlasov, ktorý cítil nad potokom, keď jej pomáhal vyrvať udicu z hnilého podvodného pňa. Vôňa bola omamujúca, priamo do duše vnikajúca. A potom bodlo ho do srdca škaredé podozrenie, nepekné, nešľachetné nenávidenie nevinnej devy. Rád by ju videl mrtvú na postlaní, na hlave veniec bielych ruží! Ba rád by ju videl v bôli, zúfaní! Prečo? Či má také zlé srdce...? Veď ľudia hovoria len o dobrom Jankovi, ba kollegovia vystríhajú ho pre prílišnú dobrotu a shovievavosť so žiakmi. Ach, to nie je zlé srdce — ale chorý rozum! To je prítok nezdravej krvi do srdca i hlavy.

Úzkosť napadla ho. Počal skloňovať grécke sloveso »histemi«. Všetko riadne. Počal rectovať Horacovu ódu »Integer vitae«. Celkom bez chyby.

Nie, ešte nenie tak ďaleko. Choroba iste počína sa. Ach, keby tu bol aspoň protivný Babka, so svojím pytagorickým pravidlom a zdravým zápachom z nečistého odevu. On je taký chladný, samý rozum, azda by mi vedel povedať... Nie, tomu bych sa nesveril. Keby tu bol Jaroš

Strela... je taký veselý, vtipný a nerobí si nič zo života a celého sveta...

Ján Durný vzchopil sa a vyšiel. Bez premýšľania, veľkými krokmi blížil sa k mestu. Bolo jedenásť, keď zastal pod oblokom Vranovým. Z chyže ozývaly sa hlasy rozveselených členov krúžku. Bolo jasno počuť niektoré slová. Strela časom zanôtil nie bárs jemný veršík národnej piesne.

»I leva som videl«, kričal rozjareno Jožko Milani, »a čo sa všetci na hlavu postavíte, opravdivého leva!« Všetci zasmiali sa.

Kapusta poznamenal svojou fistulou: »Vari kocúra!«

»Len ďalej rozprávaj«, bolo počuť Ondrejov hlas.

Rozprávky Milaniho nebolo rozoznať. Len to, že ho pretrhol Karol Babka svojím dutým, basovým hlasom:

»Ach, ty si väčší blázon, než tam ten filozof z Varoviec!«

Ján Durný skamenel od ľaku a bôľa... Cítil živo, ako stíska sa krčovite jeho úbohé srdce, ako mu chladnú nohy,

»Už to i títo poznali!« prebehlo mu hlavou. Už chcel päsťou búšiť do tably... spamätal sa. Nie, tak ďaleko ešte nie je — ešte ho nič nenúti zúriť. »Oni by ma dali zavreť — áno...«

Odišiel. Cesta viedla ho okolo velikéko staviska. Bola temná letná noc. Stavisko trčalo do

výšky hrozne, zdalo sa, že ohromné dva risality idú oddeliť sa od hlavného frontu. Ján Durný zľakol sa instinktívne temnej, kasárni podobnej stavby. Zaťal zuby a šiel priamo. Zo skliepku pálenčeného oproti stavisku vyšiel jasný blesk plynového svetla — niekto otvoril dvere. Blesk osvietil ohromné stavisko. Durný poznal, že je to špitál. Temer klesol pred mriežkovou bránou nemocnice. Sobral poslednú silu... zavolal na ospalého drožkára... »Do Varoviec!« a sadol do úzkeho kočiarika.

III.

Nečakané obodrenie.

Strela viedol naoko ľahtikársky život, ale v skutočnosti bola v ňom istá dosť veľká dóza osobnej hodnoty. Nemožno povedať, že by ľutoval svoje ľahké kúsky, ale nechvastal sa nimi — a nezakrýval ich. Dával sa taký, aký bol. Vedel, že nevyúžitkoval svoj neobyčajný talent, a vedel i to, že kto nie je tým, čím by mohol byť, nezaslúži ani toho, čím je. U veľkokupca robil len toľko, koľko sa mu chcelo, zarábal len toľko, koľko mu stačilo žiť si po vôli a časom urobiť drahú hlúposť. Principál si ho predsa veľmi vážil — on mu vykonal viac za hodinu, než iný za deň. Menovite známosť hlavných europejských jazykov, krásny korrešpondenčný štýl a peňažnícke jeho talenty boly skutočne neoceniteľné.

A potom, principál znal veľmi dobre, že keď ho obchod potrebuje, že ho neomylne najde stáť pri stojacom pulte. On znal obchod tak, že vedel mu ulahodiť, ako zručný mašinist svojmu parnému stroju. Keď išiel hladko — stál opodiaľ, keď počalo niečo hŕkať — už bol po ruke a mastil.

Príduc domov z týždenného krúžka, pomyslel si na supplenta a pocítil, že mu ublížili. »Títo páni myslia, že naša pätorka pojedla lyžicou celú múdrosť. Uvidíme, idem sa s ním oboznámiť«, a s tým zaspal vo svojej elegantnej, malej spalni.

Na druhý deň zavčas rána sadol na bycikel a o malú štvrť hodinku octnul sa vo Varovciach pred domkom Durného. Velociped oprel o stenu a zabúchal na oblok.

»Sedmispáč! Filozof!« zavolal, »dostali ste kavalleriu na kvartýr!« Pestrofarebná šatôčka odhalila sa — čez nečisté sklo bolo vidno bledú tvár Durného. Žmurkal očima a nemohol poznať, kto, skloniac sa, pozerá do obloka.

»Poďte von, pán doktor! Pohoda, ako v raji pred pádom prvých rodičov. Pôjdeme sa kúpať. Škoda mrhať čas!«

Oblôčik zastrel sa, dvere vrzly. »Poďte dnu, hneď sa oblečiem«, riekol slabým hlasom Durný.

Driečny, vymladený Strela vkročil do dusnej izby, hlboko nahnul pri tom svoju vysokú postavu, aby neudrel hlavou o nízke podvoje.

»Pah — tu je nedobrý vzduch«, riekol úprimne a roztvoril oblôčik na dvor hľadiaci... »Tu je vlhko! Aká diera! Príďte k nám. Mám tri izby, jednu vám vďačne prepustím. Okrem toho mňa niet doma celý deň a často i celú noc. Ale tu žiť! Škoda! Vy ste prišli z Pešti osvežeť na dobrom vzduchu, a tu ho máš, ssaje do seba tieto podzemné miazmy!«

Ján Durný nemohol nijako chápať, čo hľadá uňho mladý vetroplach. Zaspal bol až na ráno — a tu ho zobudí odporná tvár z ondrejovského krúžka. Celá hrúza včerajšieho večera sadla mu znova na dušu. Ledva ju uspel odplašiť tvrdý sen.

»Možno, poslali ho, aby sa prezvedel, ako je so mnou«, blyslo mu hlavou pri spešnom obliekaní. Temer zadúšala ho prítomnosť mladého človeka.

»Netreba cifrovať sa, pôjdeme prosto do poľa«, riekol Jaroš; »mne zachcelo sa s vami voľne pobesedovať. Včerajší rozhovor bol zaujímavý a skončil sa blbo, ako obyčajne. Viete, oni sú všetko dobrí chlapci, ale zasedeli sa vo svojom hniezde. Len ich vlastné pazderie je im mäkké. Každá cudzia slamka ich pichá.«

Vyšli na záhumnie. Ražné strnisko, miestami už popreorávané, ležalo pred nimi; na stebielkach, kosou hladko skosených, perlila sa rosa. Janka obodrovala sviežosť samého rána; zdalo sa mu, že nevdychuje, ale pije silnými

dúškami lahodný vozduch, v ktorom zostalo ešte niečo z nočného chladu. Dvaja mužovia išli priamo strniskom. Popri strunistej, všelijakými gymnastickými cvičeniami trainirovanej postave Jarošovej niesol sa Durný neprospešne: ako by bol zvädlý, nemocou oslabený.

»Pozrite«, riekol Jaroš Strela, »aký krásny je náš neromantický kraj! Pravda, je to rovina, a len zďaleka modreje sa pásmo nevysokých hôr... A táto čierna, ľahká zem! Radosť!«

»Ja túžim po horniakoch časom«, odpovedal Janko. »Darmo — tam som sa narodil a rástol.«

»Kde — smiem-li sa opýtať?«

A Ján Durný počal tichým hlasom, v správnych, nehľadaných sadách rozprávať svoju historiu. Jaroš počúval, časom zastal a hľadel novému priateľovi do tvári. Vedel, že mu tvár viac povie, ako autobiografia, pri ktorej voči cudziemu človeku mnohé vynechá sa a možno i mnohé pridá. Tvár Jankova bola jednako bledá, dosť pokojná. Rád rozprával, lebo rozprával dobre — Jaroš podivil sa, že ho mohli držať za človeka mlčanlivého. Za pol hodinky Jaroš vedel všetko a ďakoval náhode, že sišiel sa s umným človekom a že ho vyhľadal. Ako ľahko sme nespravedliví, keď ľudí posudzujeme z krátkeho poznania. Jemu zaľúbil sa dnes tak, že uzavrel pätorku krúžku rozmnožiť o jedno číslo — alebo nejakým spôsobom vyhodiť klebetného Kapustu,

ktorý vodral sa medzi nich vďaka svojej húževnatej vtieravosti a červiačej ohebnosti.

»To by bola dobrá zámena!« pomyslel si a stisol Jankovi vrelo ruku.

»Hľa, hľa, tak sa poznávame! Tak galoppujeme životom a nebadáme, že po ceste ušlo nám mnoho zaujímavého. Váš rýchly odchod mohol nás na veky rozlúčiť. Pravda, prídete v sobotu? Vtedy sídu sa u mňa.«

Srdečný tón suchého, ako Jankovi zdalo sa, najvýš egoistického pôžitkára rozohrial samotára. Jeho hnedo-bledá tvár, šatená malými fúzikami, jeho vysoká pyšná postava, priamosť reči ho dojímaly a budily dôveru.

»Vy ste dobrí. Ale tam«, on ukázal smerom k mestu, »nie sú všetci takí. Možno, zavadzal bych. Nie som dobrý spoločník. A potom, čas môjho pobytu je krátky. Za pol druha mesiaca musím zase ďalej.«

»Pane, niekedy i týždeň postačí, aby dobrí ľudia spojili sa na celý život. Veď zlých a hlúpych hemží sa okolo nás celá záplava po roky a roky, a my ani jedného nepriťahujeme. Ostatne, tí tam sú všetko ľudia dobrí — až, možno, na plytkého Kapustu. Viete, toho dlháňa bez pŕs a brucha.«

Janko musel sa smiať. Niečo počalo ho hriať okolo srdca. Ľahký rumeň zafarbil jeho vychudlé líce. Postál a pozrel na druha svojimi výraznými, hlbokými očami.

»Skutočne, netreba požiť s človekom mericu soli?«

»Myslím, že netreba! Aspoň nie vždy a s každým. U mňa a vás postačí vypiť spolu pohár vína.«

Jaroš vyslovil sa takým svobodným, srdečným tónom, že Janko celkom zmäknul. Nebolo v tóne Jarošovom ani falše, ani citlivostkárstva.

»Povedzte mi«, počal Durný silným, prísnym hlasom, — »či ste u mňa nič zvláštneho — poviem, nepravidelného nepobadali?«

»Pah! tá milá pravidelnosť! Linonár je pravidelný, kruh je pravidelný. A či máme večne pomocou linonára čiary ťahať a kružidlom kresliť väčšie-menšie kolieska?«

»Nerozumeli ste ma«, pretrhnul ho Durný a hlas jeho počal vlhnúť a vibrovať. »Či ste nepobadali na mne včera, či nebadáte dnes nejaké... nejaké choré... povedzme symptomy?«

»Ach, áno, áno«, veselo riekol Jaroš a nebadal, ako tratí sa ľahký rumeň s líc jeho nového priateľa. »Pravdaže pobadal! To je nemoc všetkých samotárov, perohryzov, jedným slovom, nemoc filozofická! Mladý hemorroidár.« Jankove oči zasvietily. On pošiel ďalej rosným strniskom, aby neukázal priateľovi svoje rozčulenie. No Jaroš pokračoval: »Ale vám je ľahká pomoc! Ako som vám už povedal, presťahujte sa ko mne; v mojej chyži idú obloky na mestský park, budeme spolu — chcete-li — behať po

vŕškoch, piť mlieko u driečnych mlynárok, časom virgneme si pri cigáňoch a šampaňskom a pochováme celú filozofiu od Aristotela po Schoppenhauera na pol druha mesiaca. Môžete i šermovať, plávať, jazdiť so mnou. No?«

Janko Durný mlčal — jeho radosť bola priveľká — a potom mu prišla na um Malvína... Či môže prelomiť rusalkový, podivný vliv, či môže prervať bôľno-slastnú sieť, ktorá ho ovila v takom krátkom čase? A kto vie, či Jaroš neklame? Či nechce byť lekárom? Áno, lekárom. On zná, že uňho je strašná nemoc, ale tají a chcel by pomôcť. Čo by hoináč mohlo viesť k nemu?

»Vidím, vy mi nedôverujete. Ľúto mi je. Ostatne, nech stane sa vaša vôľa. Prijmete — neprijmete — ja sa nenahnevám.«

Pred nohami priateľov so švihotom a trepotom vyletel kŕdeľ jarabíc. Jaroš z obyčaje zdvihol tenkú paličku, ako pušku, a mieril. Janko sa zľaknul; jeho trhlo neočakávané zašumenie krýdel. »Pätnásť«, riekol Jaroš, mihnutím oka očítajúc kŕdeľ. Jarabice podňaly sa nevysoko a zabočily na ľavo, sadly do ovsa. Táto praobyčajná vec rozbúrila Durného. »Prečo som sa tak zdesil, medzitým, čo tento šuhaj ani sa len nezadivil, a v okamihu vedel počítať vtáčkov? Vidno — tu je rozdiel medzi zdravým a chorým umom.« Rozhovor viaznul, na zpiatočnej ceste mlčali oba. Jaroš ani nevošiel do chyže. Od-

tiahnul od steny svojho železného koníka, rozbehol sa popri ňom a v behu vyskočil do malunkého koženého sedla, až tak prehly sa pod ním oceľové perá. Potom pomaly, nohami ticho tlačiac na kaučukové stremene, robil kolesá pred domkom Jankovým. »Teda do videnia«, riekol, »v sobotu očakávam vašu revizitu! Mliečna ulica, číslo osemnásť. Či smiem?« Na Karasovom dome otvoril sa oblok a Malvína v bielych, úzko stiahnutých rukávoch jubky ukázala sa v obloku. Krásne ramienko v blesku letného slnka belelo sa ako srieň. »Ach, krásavica!« poznamenal Jaroš polo šeptom. »Pozor, filozof — pozor na hlavu...!« Urobil niekoľko koketných kruhov, pozrel smelo na devu a rozohnal svoj stroj, nahŕbil sa a o chvíľku už bolo vidno, ako jeho na predok nahrbená postava umenšovala sa, nohy rýchlo, v rovnom tempe pritlačovaly stremene. Moment — a Jaroš ztratil sa za nenáhlou zákrutou hradskej.

Janko Durný bál sa pozreť do obloka, ale strhnul klobúk. V chyži sadnul k stolíku a položil hlavu do dlaní. »Áno, pozor na hlavu, na hlavu!« zakvílil, »až teraz riekol pravdu! Veď, na hlavu! Bože môj! Strašno pomysleť!«

IV.

Muky poeta.

Malvína svojím ostrým očkom a ženskou prenikateľnosťou pobadala, že jej nový, podivný

súsed trpí, že mu je smutno. Mala srdce dobré, ale hlavu naplnenú živými, kaleidoskopicky meniacimi sa fantáziami. Matku ztratila deva skoro — slabo rozpomínala sa na ňu — a keď aj, to len na jednotlivé, neobyčajné, trápne momenty. Tak zostalo jej v pamäti, že ju videla v krásnych bohatých šatách, hotovú na bál — a vo veselom výstroji že plakala a otec hrozne klial...

Otec málo zaoberal sa s ňou — celá jeho starosť o dcéru bola, že množil jej veno; zato maznal synka Lacka. Mala širokú svobodu, nezneužívala jej, no časom prechádzala hranice bežnej, obyčajnej konvencie: »Na matku!« riekol vtedy otec a hodil rukou, keď mu doniesli nejakú žalôbku. Časom plakávala celý deň, nevediac prečo, potom bývala rozpustilo veselá, vystrájala smelé kúsky, že celý dom zašumel neposedným deckom. Stalo sa, že včasne ráno svieža a pružná zabehla do mesta pešo, chodila po trhu, zavádzala rozhovory s babami, predávajúcimi zeleninu, smiala sa nad ich surovým jazykom, vypočúvala s tajnou radosťou ich svady; prihodilo sa raz i to, že na takej samopašnej vychádzke priplichtil sa k nej podujímavý človek so zvedavým, smelým pozorom; ona usmiala sa mu do tvári a zrýchlila krok. Samo sebou rozumie sa, že šiel za ňou peknerúče za mesto, hradskou, chodníkom až do Varoviec pred dom. Bystro vybehla kamennými

schodmi a šuchla do vysokých uličných dvier, a z chodby ozval sa hlasný smiech mladej vospustnice. Švihák, akoby nič, pošiel ďalej, až za dedinu, aby sa zdalo, že náhodou šiel tým istým smerom, ako deva — a potom červený, ako uvarený rak, záhumním kradol sa nazad — ale tu zpoza plota ozval sa zase hlasný smiech. Pravda, ona potom srdečne oľutovala svoju veternosť, ba ľutovala i samého ošudeného — a dlho plakala. Niekdy vstávala pred piatou, pracovala v záhrade, až pot tiekol po zarudlých lícach, druhý raz zostávala v posteli do deviatej, v polosne, okrúžená svojím fantaztickým svetom, čiastočne veľkolepo citným, čiastočne karikatúrnym. Takáto nedbalka raz prinášala jej nevysloviteľnú sladkosť, ona pocítila príjemné, rozčuľujúce teplo po celom tele, — druhý raz triasla sa pod hebkým paplonom v čudnom, ťažkom bôli, zčiastky čisto fyzickom, zčiastky duševnom.

Nebol div, že ju mnohí menovali excentrickou, ale keď im pozrela do očú, keď z nej zaviala plným, hojným prúdom čistá, panenská, ničím hrubým nedotknutá prelesť, vôňa bezúhonnej, silnej, sviežej, divoko-detskej duše, keď pocítili, ako mocne vlíva na ľudí nehľadanou priamotou, bezprostrednou naivnou otvorenosťou: všetko jej radi odpúšťali, ktorí i silnejšími výrazmi označovali boli jej spôsoby. Malvína tým ich zadivila, že nemala nijakých oby-

čají. Obyčaj je znak istej duchovnej strnulosti. Ona bola vždy nová a originálna. Preto si mohla i viac dovoliť, než služobnice obyčaje. Nepravidelnou, kľukatou a preto zaujímavou líniou tiekol jej život, ako tečie horský potok, raz ticho, raz strmo, raz vodopádom a raz zastavený v hlbšiu priehlbeň. A preto znala i radosť šumiacu, i rýchly pôžitok i hlboký bôľ — ale nikdy nepoznala nudy všednosti, či v nahlúplej spoločnosti ľudí každodenných, či o samote blúdiac mladým borom za Varovcami.

Nie div, že Malvína skoro poznala, že Durný je niečo iného, než švihák, za devou trieliaci prašnatou cestou. On bol málo u nich v dome, a to len násilne privolaný otcom, ktorý špekuloval na lacného korrepetitora. Zato vonku stretli sa často, viac ráz čez deň, a vždy jej bolo príjemno s ním pohovoriť. O ničom zvláštnom nehovorili, Janko nikdy nevystavoval, čo vie — ale bolo znať, že je hlbší, hoci hovoril iba o tom, akú divnú farbu má bor po tuhom daždi, alebo o maľovaných oblôčkoch. A menovite jeho samota, znak úzkosti na tvári, jeho krotký úsmev, čudný lesk očú — to ju všetko srdečne zaujímalo.

Janko Durný dlho sedel za stolom. Slnko už svietilo bočným oblokom do jeho chyžky, ktorá tak rýchlo stala sa mu opravdovou mučiarňou. Už pomýšľal na odchod, náhly, bez odobierky. Otvoril kufor a počal doňho ukladať

knihy a staré i nové rukopisy; prišla mu do rúk staršia nedokončená báseň »Šémy« — tak niečo epického. Dávno jej nemal v rukách, odhodil ju bol preto, že zúfal nad jej zdarným dokončením. Darmo súril redaktor a posmeľoval ho, aby ju len smelo dokončil dľa udaného plánu, aby nezúfal, ale pevne veril vo svoj talent. »Priľahké, nesvedomité pracovanie — písal mu — žiaľ, u nás teraz módne, zatracujem z celej duše. Od čísla do čísla fercovať báseň alebo román, to je pravý zločin v útlej literatúre; nababrať niečo a chceť, aby to vyšlo na velíne so zlatorezom — to je mizernosť. Ale povedzte, kam prídeme s večnými škrupulami? Smelo do toho! Medzi čestnou samokritikou a chabou škrupulou je veľký rozdiel. Samokritika je umná úzda pre nášho pegaza, ale škrupula je putom pre jeho krýdla i nohy. Kam zajdeme so sputnaným koníkom? Naše obecenstvo, neveľké, skromne platiace, chce predsa len niečo viac čítať, než sľuby, ohlasy a soznamy prihlásivších sa. Ono už šomre na nás. ‚Wer Vieles bringt, wird Manchen Etwas bringen', hovorí váš ideál, váš premilený Goethe. Ostatne, opätujem ešte raz, u vás najmenej má byť škrupula putom. Ak veríte môjmu zrelému úsudku, teda vedzte, že ste originálny, samorostlý, vážny spisovateľ. Mohli by ste už raz odhodiť pseudonym — je to trochu detinské. S opravdovým menom nadobudnete viac samodôvery.«

Durný čítal svoj rukopis a nadával v duchu veľactenému pánu redaktorovi do náležitých oslov. »Chce mať ballast do budúceho čísla — to je celá ocukrená lesť! Znám ja svoju originálnosť, znám! Alebo — a tu sa zamyslel — možno, moja originálnosť väzí v mojej —« I čítal, čítal s chvatom. Verš za veršom desil ho, verš za veršom zdal sa mu podobať divým, neskladným fantáziam a rečiam človeka ležiaceho v týfe. Opätoval sloky — zas to samé. Počal nahlas:

A ona išla horou v búrnej noci,
van víchra lámal ratolesti bukov —
z krov nízkych vialy duchov tajné moci,
až chladlo srdce! Trasúcou sa rukou
ku hrudi rozvlnenej razom siahla
a štíhlym telom nad priepasť sa nahla.

Blesk hromu svetlom oblial bledé líce,
i matné, čierne oči! Koľko strasti
z nich, ako čudný plameň blýskavice,
v zúfaní spŕchlo razom do priepasti!
Ó, hrozná chvíľa — za bleskotom očí
snáď sama biedna žena v bezdno skočí!

»Tak, tu máš originalitu, veľactený pane redaktor! Tu máš talent, vážnosť, samorostlosť!« Usmial sa nepekným, zlostným úsmevom. »Áno, nad priepasti treba viesť ženy, v búrnej noci! Najprv ta v bezdno posielajú bleskom ožiarené oči — to jest prosto hľadia dolu — a potom huj — sama dnu a — koniec. Ach, veru origi-

nálno — vidno, je systém v tom šialenstve, ako hovorili o Hamletovi. Hamlet, Hamlet! On to bol, čo mi nedal tak často spať, čudná, temná figúra nášho celého žitia. Ja ho vidím, musel jestvovať, nemohol povstať v hlave poetovej. Historická, reálna, skutočná osoba... S ním som vždy dumal, trpel — a on pretváral sa byť šialeným, ale skutočne bol, duša jeho šialila! Ja naopak. Pretváram sa byť normálnym — a hlava moja šalie. Moje srdce je na svojom mieste, dušu moju nezabije ani tma v hlave. Ona bude si povedomá, že hlava vyšla z harmonie myslenia, a tak precíti celý bôľ až do dna, do pekelného dna... Práve ako zdanlive mŕtvy, vediaci, čo sa okolo neho robí...«

Durný hodil rukopis do kufra a nevládal ďalej ukladať knihy. Sadol za stôl. Ťažká, hruď dusiaca muka ovládala celého človeka. Ledva sobral sa k svetlej otázke: »Prečo sa tak hrozne trápim, prečo?« »Preto, preto«, odpovedal divný, nepovedomý hlas jeho útrob. Chytil sa za hlavu. Cítil, že mu horí čelo a sluchové tepny bijú. Pomyslel si na mladosť, na neobyčajné úspechy na školách, na chválu kritiky, udelenú anonymnému junošovi. Všetko pekne radom tiahlo sa pred ním, nikde odbočky, nepravidelnosti, nikde nevidel ani len tône prechmatov, hriechov, darebáctví, ktoré boly všeobecné medzi jeho početnými, ináč honetnými tovarišmi. A tým všetkým ide tak ľahko život, desiatky ich dávno

predbehli ho na ceste životnej, jedni postavením, druhí vlivom, tamtí bohatstvom, títo karrièrou, vehlasom. On bol príkladom poriadneho, obrazcom dokonalého žiaka i študenta — a teraz? Mrie mukou, nevie, kam od úzkosti. Tak je prázdno, tupo okolo neho — okolo neho, takého vrelého, nadšeného, takého hlboko cítiaceho! Áno, pravda, tupo! »Možno — počal dumať — to je predihra ku strašnej dráme — ku samovražde! Hovoria, že samovražda je následok duševnej nemoci, a táto nemoc počína sa s odľúbením žiť — s vnútornou prázdnotou, s tým, že život ztratil význam.« Odľahlo mu. Teda je východ! »Bože môj«, zarmútil sa zas, lebo pomyslel si na svoju dobrú mať, žijúcu len v ňom, a na nebohého otca, oddaného vždy do vôle Božej. »K takému hroznému cieľu núti ma čosi mocné, neodolateľné?«

Do očú vystúpily mu slzy; ony len vlhkosťou zvlažily zrenice a pomaly sa tratily. To je pravé slzenie v samote. Také slzy neobľahčujú bôľ, vyniesly ho na okamih z duše do zrakov a vrátia sa s ním nazpäť.

Dvere otvorily sa strmo, nie tak, ako ich otvára stará posluha Agneša. Agneša tmolí sa najprv pred dverami, zaochká, zastone a potom ľahúčko pootvorí, zaželá dobré ráno a len tak vojde. Durný vzkypel zlosťou, pevne mysliac, že prichádza ho nepokojiť niekto z jeho nových známych z mesta. Ani sa neobzrel.

V.

Dve návštevy.

»Pekne vítate návštevu!« počul zvučný ženský hlas. Vzchopil sa a oprel rukou o stôl. Pred ním stála Malvína, vysoká, rozjarená; tichý šelmovský úsmev mala na ústach, ale jej oči hľadely pokojne, skoro prísne. Durný otvoril oči, ako vyjavený. Nevedel, čo urobiť. Zas budil sa v ňom nevysvetliteľný pocit: polo zášť, polo čarovné obajanie.

»Pravda, nesvedčí sa dievčaťu vraziť do chyže garçona — a to bez klopania! Nemajte strach: hľadím na vás oblokom, a bolo mi vás ľúto. I ráno boli ste bledí. Čo vám je? Poslať nášho doktora?«

Janko Durný razom videl, čo predtým nevidel: neporiadok svojho bytu. Razom pýril sa, že je posteľ neustlaná, knihy po zemi, prach na stole a oblokoch. Čistá, vkusná postava devina v tomto haraburdí, aký odporný kontrast! Ale čo jej prišlo na um sem vraziť?

»Odpusťte — ja neviem...« počal, nechápuc smyslu svojich slov.

Malvína pristúpila bližšie. Pocítil vôňu, ľahunkú vôňu, viac mysľou, viac dušou, než smyslom. »Odpusťte vy«, riekla cele vážne. »Škoda vás, vy ste chorí, a neliečite sa.«

»Ale, Bože môj«, zavolal Durný temer s plačom, »čím chce ma nebo trestať? Idem do mesta,

hovoria: si chorý; príde ko mne priateľ — to samé, a teraz vy, milostivá slečna, na stranu odložiac chúlostivosť, prichádzate ko mne do mojej kutice a idete mi nanútiť chorobu! Čo vás to zaujíma? Ostatne, vy nešetríte seba — vaša vôľa... ale mňa nešetriť... myslím — mňa nešetriť — pomnite — váš otec...« Durný zabŕdol tak, že ostal stáť a temer sa mu nohy podlomily.

»Predstavte si, že som milosrdná sestra; tu môj červený kríž«, a Malvína ukázala na srdce. »Milosrdné sestry sa tiež nešetria... Ale keď sa ma bojíte — nuž s Bohom!« Malvína sa zvrtla. Vo dverách zavolala: »Už ste von z nebezpečenstva, chrabrý Slovák!«

Durný udrel sa päsťou po čele. »Hlupák!« zavolal. »Blamáža, surovosť! Príde citná duša, a ja ju odháňam z falošného studu, obrazím devu, ktorá prišla jako anjel, ako Nausikaa, neštítiac sa mojej špatnosti, mojej špiny!« No po nej zostal iba slabunký nádych vône. Janko zbadal, že keď prišla, kutica jeho zjasnela, ako by ju bol od vrchu do spodku oblial hviezdny jas; teraz zase stemnela a vôňa tratila sa. Stál dlhšie pri stole.

»Gratulujem!« ozval sa niekto fistulou pri bočnom obloku. Chudá ruka zvonku otvorila oblok a v ňom objavila sa podlhovastá tvár Ludvika Kapustu. »Ó, gratulujem — pán filolog študuje antiku! Ach, príjemné!« a už bol v chyži.

»Strela mi hovoril, že sa nudíte«, pokračoval, sadnúc si na nepostlanú posteľ; »nu, reku, pôjdeš rozveseliť priateľa. No, zdá sa, že nie. Viete, so mnou dá sa voždy veselo podiškurovať. Ja nikoho neobrazím, som skromný, biedny čert, a ničoho nevyzradím. Znám tajnosti celého mesta — ale odo mňa nevyjde ani slovíčka. To moja moc, to moja sila. Čo by sa človek večne boril a boril? Uhnúť sa treba, kde nepreskočíš. A verte mi, dnes aby nikomu neveril. I Strela je podivný vtáčik. Kebych chcel — ale ja nie! Za Boží svet nie. Dlho tu bol Strela?«

Durný bol priveľmi zaujatý všetkým, čo dnes videl a precítil. Ticho počúval reči Kapustove a odpovedal krátko na otázky.

»V sobotu je uňho večer. Oj, uvidíte, to je vtáčik — všetkého bude dosť! Niekedy usporaduje i dámsky večer — inu, viete, známe sídu sa. Ach, to býva veselo!«

Kapusta pevne veril, že udrel Jankovi na strunu.

»Prichádza utešená Fanny — hrá malé úlohy v operette — tak hviezda tretej veľkosti. Ale ako spieva! Radosť!«

Durný hlasno zívnul.

»Vrana je veľmi veľký dobrák. Á, to už hej. Ale, medzi štyrma očima rieknuc, pušný prach nevynašiel. On vám bol plechársky tovariš — povážte, potom kdesi uviazol v kancellárii — inu, neučený, taký...«

Durný počal pozorovať hosťa. Hľadel na živé, rýchle a pritom drevené posunky jeho dlhých rúk, na štipľavý bleskot malých vodových očiek. »Ničoho nezradí, dušil sa, a jako milo počína oklepávať! Ba čo len chce?« podumal.

»Ach, verte, dobre je zavčasu informovať sa. Ja všetko prezrem, mňa neoklame ani len Babka, viete, ten s dlhými vlasmi. Verte, má za ušima. Robí sa vážnym. Chcel by každého učiť a sluť veľkou hlavou. Pravda, v matematike bol voždy prvý, a teraz prijali jeho matematickú prácu s pochvalou na fakulte v Jene. Hrá sa na Diogena, šomre na zbytok, a nedávno našiel som ho ustrice jesť u Ranconiho; zalieval ich dvojzlatovým porterom. Káže vodu a pije drahé anglické pivo! Vtáčik, hovorím vám!«

»Ale ja som počul, že je skromný, že býva v predmestí.«

»Pretvárka, hovorím vám. Temer Milaniho prevýši vo falši. Milani je aspoň kamarátsky, pustí pierce časom. Ostatne, Milani je veľmi zábavný — ale smiešny s namyslenou láskou! Predstavte si, Černeková, prvá krásavica mesta, dáma bezúhonná — že vraj jeho miluje! Keby niekto iný — nepoviem, ale Milani! Chúďatko!«

»A čo myslíte o mne?« razom spýtal sa Durný, ako zo sna. »Už sme prešli všetkých.« Kapusta krivo pozrel na Durného, zmiatol sa a skočil s postele. »Vaša kritika môže byť

správna a spravedlivá — ale povedzte, pane, načo je ona mne? Ja som človek cudzí — ako si môžete myslieť, že ma zaujíma váš súd nad vašimi najbližšími priateľmi?«

»Ach, ja len tak — toto, oné — ja len tak — Bože uchovaj niečo zlého! A či som povedal niečo zlého?«

Durný upadol do tichého sna s otvorenými očami. Sotva spozoroval, že Kapusta odchádza, že sa na troje láme pri poklone.

»Počkaj, potmehúd!« pomyslel si Kapusta, šuchnúc okolo oblokov a hľadiac na Karasov dom, ako líška na kurín. »Dám ti ja morálky! Pozrime si, táto Malvína!«

VI.

Šermovanie.

Po nudnej popoludňajšej hodine z latiny, pri ktorej dvanásťročný syn Karasov, Lacko, bojazlivo pozeral na svojho učiteľa, Durný vyobliekal sa so zvláštnou pozornosťou. Chcel upozorniť otca na niektoré vady a náklonnosti svojho sverenca — no vlastne chcel sísť sa s Malvínou, pred ktorou cítil sa hriešnym. Karas mal veľmi na spech. »Druhý raz, druhý raz«, riekol, lebo čakali ho už dvaja agenti; »ráčte sa zabaviť a zostať na čaj«, i odbehol, potriasajúc svojím bruškom. Karas bol vlastne dobrý človek, ale, ako každý parvenu, trochu surový

a sebecký. Zato nemohlo sa povedať, že by nemal srdca — ale srdce jeho bolo tak svojho zvláštneho tempa: bilo živšie vtedy za druhých, keď týkal sa záujem tých »druhých« i jeho samého. A treba bolo odpúšťať mu, lebo sám nebol šťastný. Žena umrela mu skoro potom, keď darovala mu syna, a ačkoľvek jeho manželský život bol nepokojný, rušený tým, že on bol suchý a pracovitý, ona fantaztická a zaľúbená do ľahšieho života, predsa jej strašná smrť hodila tieň na jeho život.

Durný zostal sám v izbe. Už sa večerilo. Nesmelo vyšiel do záhrady, želal si, i bál sa sísť sa s Malvínou. Prešiel hriadky kuchyňské, prešiel kvetnú záhradu, ako by nikoho nehľadal. Pozrel do búdky z divého viniča — všetko pusto. Bol presvedčený, že Malvíny niet doma. Bože môj, ako bolo mu úzko, ako sa bál! »Ach, dobre tak«, rozhováral sám seba, »to suďba tak múdro velí! Čo bych vykonal, čo bych riekol... ani som si nerozmyslel, čo povedať! Pôjdem do boru.« I vyšiel zadnými dvermi zo záhrady. Prešiel čez ďatelinu a pred ním stál mladý bor. Večerný vietor tichým šumom naletel na borice a vhĺbil sa do húšti šedo-zelených ihiel. Pod starým semenákom, obrúbaným zo spodných ratolestí, stála Malvína.

A teraz už skutočne nevedel Divný Janko, či želá si ju videť, či sa jej bojí. Len cítil živo, že nenávideť ju bolo by nepekne. Jemu zdalo

sa, že zapadajúce slnko sňalo mu zo srdca to, čo on menoval nenávisťou. Vzmužil sa a šiel prosto k nej. Potkol sa na koreň, zavesloval rukama... ale ona neusmiala sa. To ho posmelilo.

»Bol som u vás«, počal, »otec nemal času...«

»Teda boli ste u otca, a on nemal času. Hľadáte ho v bore?«

»Vy sa hneváte... a máte príčinu. Mňa prekvapil váš príchod, bolo mi vôbec veľmi ťažko!«

Opravdivý tón, bojazlivosť, ba opustenosť Jankova dojala Malvínu. Videla jeho feriálny život, jeho celý spôsob, akým zariadil si »letný oddych«.

»Čo potom!« riekla a sadla pod borovicu na vysoký mach. »Pozrite, ako luní sa vzduch, ako menia sa s každým okamihom farby na našom širokom poli. Nad mestom, tam v ľavo, aký otupný dym, ako špinavá pokrývka nad špinavým hrncom! Ach, ja húska! Veď mi istý pán riekol, že vy ste poet, a ja, dilettantka, dávam sa v korisť vašej znaleckej kritike. Ale nič zato. Nebojte sa, ja nebásnim. Ja niekedy poviem to, čo vidím, a tak, ako viem. Čo by ste vy riekli, chcejúc opísať tento výhľad?«

On nevidel výhľadu, ani na opis nemyslel. Myslel na to, že nachádza sa v nevýhodnom postavení oproti deve, ktorú obrazil.

»Kto mohol na mňa klebetiť? Ja som pädagog, milostivá slečna, prosto pädagog. Ko-

nečne, ktorý šuhaj nepáchal literárne prečiny! To sú všetko pletky!«

»Len netajiť! Hľa — vietor veje, bor šumí, slnko dumno zapadá — a pod borovicou sedí mladý pár! Ona, ohorená, ako by pracovala v plantáži, on, zadumený, hlboký, ako priepasť! Či tak?« Jej oči smialy sa dobrým, srdečným smiechom.

»Či ste poetka, neviem, ale na satyru máte talent. Najmä na satyru nad biednym!«

Durný povedal tieto slová s opravdovým výrazom smútku a beznádejnosti.

»Ale sadnite si!« zavolala milým, láskavým tónom; »už sme kvit! Ja vám odpúšťam, že ste ma vyhodili zo svojho varovčianskeko tuskuluma, a vy mi odpusťte ostatné. Buďme dobrí. Ja vás rada.«

Divné teplo rozlialo sa prsami Jankovými. Ona tak prosto, tak nežno povedala, že ho rada. Bol ďaleký preceňovať slovo »ja vás rada«, ale posiaľ ho nepočul z úst ženských. »Ona mňa rada«, opätoval v mysli ešte raz a sadol na mach, skromne, hodne opodiaľ. Tvár mu ožila.

»Ach, teda musím ešte raz prosiť o milosť«, riekol, a bál sa pozreť do jej veľkých, tichých očú, »lebo ja som vás nenávidel!« Sám zadivil sa, že tak ľahko prezradil cit svoj, a že ho tak plavne vyslovil.

»To je veľmi zaujímavé, pane Durný; ale prečo?«

Janko sa zarazil. Čo jej má povedať, ako sa vykrútiť? A krútiť teraz, v tomto divno sladkom okamihu, teraz, keď celým telom jeho bežala sladká triaška! Mlčal.

»Prečo? Že som vám mohla byť ničím, to chápem, že som vám mohla byť nudnou, hoci i odpornou, to tiež chápem; ale prečo ste ma nenávideli, alebo, odložme na stranu zdvorilosť, i teraz nenávidíte, tu pod starou boricou, pod tieňami blížiaceho sa večera?«

»Nepýtajte sa, prosím vás, slečna Karasová, nie, nepýtajte sa! Vám nepovedať pravdy bol by hriech! A pravdu riecť znamenalo by vytrhnúť ma z neba, zo spokojnosti, z toho blahého citu, že našiel som nežné srdce, milé, blahosklonné! Že našiel som chvíľu, ktorá svetlom ožiari môj temný život. Prosím vás — nepýtajte sa, ja klniem sa vám dušou, že to bolo, teraz ho niet — asnáď nebude!«

»Asnáď i bude«, živo riekla Malvína; »netajte! Rovno! Čestne, pán professor!«

»Jestli bude, tak vidíte pred sebou ztrateného — mŕtveho!«

»Ja vidím pred sebou neztrateného, ale podivného, nie mŕtveho, ale hypochondra; ostatne v tom nieto smyslu: jestli zkrsne vo vás nenávisť oproti slečne Malvíne Karasovej, pôjdete o dedinu ďalej, a vec je skončená. Po istej kratšej-dlhšej vandrovke, možno, najdete nejakú Malvínu, povedzme Kaprovú, lebo Šťukovú, alebo

dokonca nejakú Žralokovú, a — kde nebude nenávisti — oženíte sa, a punktum!«

Janko Durný nevdojak prisadnul bližšie. »Ach, nežartujte tak — prosím vás! Verte, z vašich úst ťažko je počuť vtip, hocijako duchaplný. Vaše malinové ústa stvoril Boh, aby dávaly balzam, a nie jed! Vy ste taká dobrá, taká tichá, vyvýšená! Ja viem, že nedosiahnem vašej výšky, ale to vás neoprávňuje posmechom tepať toho, ktorý aspoň zďaleka poznal vás. Verte, nikdy som nehovoril tak zo srdca! Ani len priateľom nebol som taký oddaný. Vy môžete mi pomôcť! Pomáhajte radšej a neposmievajte sa!«

»Áno, už som to i urobila! Ako ste skončili hodinu, vo vašej izbe riadi naša Marienka — znak, že som sa vlastne nenahnevala. Ale tá vaša zášť? Povedzte mi, ja som prekvapená, a nemilo. Možno, pravdu majú naše dedinské i mestské tetky, ktoré vyhlasujú ma za koketu, vetroplacha, a Boh ich zná, za čo. Povedzte to vy! Ja vás rada, vám uverím, tetkám robím protiveň. Ach, však som udrela na pravú strunu? Nie?«

»Nie o vás je reč, ale o mne! Nie vy ste príčinou môjho zablúdenia, ale ja — ja, moja suďba!«

»Ale veď sa známe od niekoľko týždňov — aká tu suďba? Že sme spolu ryby chytali, že vás otec povolal?«

»Vy hovoríte, že ma môžete vystáť. Ja vám

ďakujem, ja som tým celkom spokojný a šťastný — či mi ešte niečo treba? Pôjdem zase preč...«

»Na deväť mesiacov — veď sa Varovce zatiaľ nepresťahujú na Kavkaz.«

»Pre mňa na Uranus! Pre mňa zmizne všetko, i Varovce, i mesto, i krúžok ondrejovský, a, bude-li možno, zostane rozpomienka na vás — Malvína! Dovoľte, že vás tak prosto menujem. Sestra!«

Durný ľahol na mach a zakryl si rukami tvár. Ona kľakla k nemu a pohladila ho po hlave. »Čo vám je? Čo vás tak sužuje? Ja som to spozorovala, ja som počula...« — tu zarazila sa — »pozorovala, že vás niečo trápi. Menovali ste ma sestrou. Nuž dobre, chcem ňou byť na skutku. Buďte úprimný, otvorený, ja vám tiež poviem úprimne a otvorene všetko.« Ona vstala, i on zdvihol sa.

»Len dnes nie, len dnes nie! Nekaľte mi rozpomienku na tento moment. Vy nie ste rusalka, ako som myslel v temných chvíľach — vy ste Nausikaa — šľachetná dcéra kráľa Phäákov. V cudnosti svojej, v krásnej ženskosti, neodbehla od Odyssea, vyhodeného na breh morský, zošpateného, domučeného, nahého — ale dala mu šaty a uviedla na dvor svojho otca. Vy nezľakli ste sa mňa, neodišli so smiechom alebo strachom pred zošpatneným cudzincom, ale ste sa ho ujali. Ja stojím opodiaľ, a vrúcne vám ďakujem. Sestra!«

Ona vzala ho za ruku. Zas pocítil onú nevýslovnú vôňu, pocítil moc jej tichých, nenáruživých, ako by sucho hľadiacich očú. A jemu zdalo sa, že čez šerý večerný vozduch leje sa z jej očú záblesk a lunným, hmlistým polosvetlom ožiaruje mladý bor i temno-zelený mach. A práve neobyčajné, ďaleké, podivné zmiatlo ho, a on cítil v srdci zase niečo, podobného hnevu, alebo nenávisti. »Nie, to nie sestra«, namanulo sa mu; »nie sestra; ona vládne niečim iným, než sesterskou nežnosťou!« A razom všetka slasť odletela, zostala iba divná príťažlivosť, zamieňaná takže divným odpudzovaním.

»Jedno slovo«, pretrhla dlhšiu prestávku: »my poshovárali sme sa tak, ako šermujú zruční šermíri... len tak pre cvičenie! Na rapíroch sú kriedované guľôčky, aby si neuškodili — ale napadajú sa seriózne — len že za podareným výpadom nezostane u protivníka iného znaku, než kriedový punkt. Viem, vy ste seriózne hovorili, ja som ničoho neriekla, čoho necítim. Ale predsa to bola ešte len hra! A mne zdá sa, my raz snímeme guľôčky s ostrých zbraní, a potom za bodom potečie krv!«

Durný nerozumel, čo chcela Malvína povedať divným porovnaním, ale živo cítil, že v jej slovách väzí niečo hlbokého, strašne pravdivého. Bez prípravy, razom sblížil sa k deve, blízko, až na sesterskú vzdialenosť — a razom otvorila sa medzi nimi priepasť — akési rozčulenie.

Chcel to napraviť a vzal ju za ruku. Ona neodňala ruky, ale telom trochu odstúpila. »Všetko rozpoviem, Malvínka, všetko! Nehnevajte sa!« Jej teplá ruka voľne ležala v jeho dlani.

S hradskej, niže dediny, bolo počuť blížiaci sa dupot koníka, a o chvíľu i silný, bujný rehot koňský. Ruka Malvíny trhla sa a vypadla z ruky Durného.

»Poďme domov, už je šero«, riekla zvonným, netrpelivým hlasom, a sbehla s briežka. V ďateline podňala sukienky a prebehla rýchlo ku bránke.

»S Bohom! ja idem poľom! Vyhovorte ma. Nemôžem na čaj!« volal za ňou Janko, opierajúc sa o nevysoký parkan záhrady.

VII.

Špion.

Jožko Milani priletel bez duše k Strelovi, očakávajúcemu krúžok. Jaroš bol sám, pohodlne vyvalený na diváne, pri ktorom ležala medvedia koža, veliká, riasnatá, s krásne napodobnenou medveďacou hlavou. Sklené okále potvory, čierne ako uhoľ, blyšťaly sa.

»Zdravstvuj, bratec!« zavolal; »tu som, a celý toniem v šťastí!«

»Ako šváb v mede!«

»Ty si tiež večný Izmael posmeváč! A ja trniem, túžim sveriť sa, oddať dobrej duši svoje city. Človeče, niet nad cit vysokej lásky...«

»Lásky en distance?« riekol Jaroš.

»Ty si Tannhäuser, cynik! Ty si Juan, Blaubart, próza, číra próza. Ľutujem ťa, že si nikdy nepocítil, čo znamená milovať vysokou, nesebeckou láskou... Láskou, ktorá netúži milý predmet vysokých citov svojich menovať svojím! Kto tak robí, nemiluje, ale hľadá pre seba pôžitok! Ja milujem tak, ako anjeli milujú madonnu! A ona miluje mňa, ako madonna cheruvima, ako slnko kvet, ako polárna hviezda hasnúci meteor!«

»Ale, prosím ťa, nerev! Pani Černeková ani nevie, že jestvuje Jožko Milani, a ako počúvam, nezaoberá sa nateraz meteorom z apatéky, ale jeho pilulkami na prečistenie...«

Milani bol obrazený, ale fantázia jeho musela von. »Cynik, cynik, veď to známo! Ale si dobrý chlap; jazyk máš ostrý, ale srdce dobré! Sberám sa do krúžka — nu, zašiel som na Dlhú ulicu. Už bolo šero. Všetky obloky osvetlené, len oblok jej spalne bol temný. Zastanem. V obloku biely kmit... predstav si — ona. Strhnem klobúk... ona položí na oči bielu šatku; znám, čo to znamená! Potom kývne hlavou, v očiach sperlí sa slza...«

»A to si videl za šera na pätnásť siah! To je očko!«

»Ty pohan! Ty Tomáš! Ale ako by si mohol chápať také veci! Pre teba sú len Fanniky!«

»Tie aspoň nemajú mužov. Daj si pozor,

chlape! Nedávno pýtal sa ma Černek pri plzeňskom, či neznám toho komára, čo sa tmolí okolo jeho okien a pľaští očima do oblokov jeho ženy.«

Milani zmiatol sa. »Ja pľaštím? Ja? Idem so strachom celou ulicou; keď blížim sa k jej domu, svätá bázeň rastie, sotva opovážim sa tvár obrátiť v tú stranu, len tak, ako by náhodou, bľusknem... a som šťastný! Čo chce Černek? Čo mu robím?«

»Ah, ty figliar! Nie je to dosť? Miluješ jeho ženu! A chvastáš sa, kade chodíš, že si tiež milovaný! Kuvik! To je dosť, aby ti poriadne vyprášil chrbát! Eh, prestaň, bratku! Tvoja láska je asi taká pravdivá, ako lev, ktorého si zastrelil v Afrike, za života neopustiac starej Europy, ako si zastrelil korunného princa Fridricha — pomni, vtedy si mal akurát šesť rokov! Čo sa tak oddávaš lžiam? Pravda, lže tvoje sú nevinné, Černek ti nehrozí, Fridrich je už i bez teba mrtvý — ale nerob sa smiešnym. Ty máš rozumu vyše práva, si pilný, statočný, srdečný človek, poblázniš nejakú apatekársku dcéru a počneš mastičkáriť na vlastný účet! Budeš giftmišerom comme il faute! To je rozum, ale nie ľvy, Kráľovej Hradec a vydaté ženy! Uveríš mi?«

Milani sadol do kútika na nízky stolček a mlčal. Uznal celkom opravdive, že Strela má pravdu, ale Strelova pravda bola mu odporná. Uznávanie trvalo len malú chvíľku; jeho fantázia počala znova svoju hru; len čo sišli sa členovia

krúžka — a prichádzali tesno jeden za druhým — už počal Milani hovoriť, ako ráno videl topiť sa dámu v rieke — skočila s mosta — ako hodil sa do člna, vesloval mocne — ale chladné vlny pohltily nešťastnú prvej, než mohol zachrániť jej život. Netreba poznamenať, že celý deň nosa nevystrčil na ulicu, ale strčil ho do lokálneho plátku, v ktorom stálo niečo podobného.

Po výbornej večeri Karol Babka nakreslil kriedou na stôl trojuhelník a počal dokazovať, že nieto Boha. Počali sa mu smiať, ale on nedal sa mýliť, a potriasajúc svojimi dlhými vlasmi a pošupujúc okuliare s nosa na čelo, zapísal kus stola cosinusmi a tangentami, zlomky a figúrami.

»Mohli by ste prestať«, riekol konečne Ondrej Vrana; »po dobrej večeri ľahko je zapierať Boha. Ale v biede a bôľoch, v nešťastí, keď tratí sa ti zpod nôh zem — vtedy chytíš sa za nebo. Všetky vaše triangule (Ondrej rád mal cudzie slová) stoja starého čerta! Či možno potešiť cosinusom boľavé srdce ľudské? A viera v Boha ešte i mrúce poteší! Chorého rakom nepoteší ani Beethovenova sonáta, ale slovo evanjelia poteší a posilní.«

»Pravdu máte«, zamiešal sa Janko Durný, ktorý málo jedol, pil iba vodu, zafarbenú vínom, a čušal. Všetci zatíchli a zvedavo pozreli na neho, »svätú pravdu! Pán Babka chce vodu na rífy merať, vozduch vážiť — jedným slovom,

algebrou dokazovať niečo, čo nepatrí do jej oboru. A načo? Či nemáme my biedni, potlačení inej starosti, ako o detronizovanie Boha?«

»Ja hovorím to, o čom som presvedčený; ja hľadám pravdu, a nechcem pohodlne veriť tomu, čo mi nahúdla pestúnka.« Babka vypil viac vína a z flegmatika stal sa prchkým sanguinikom.

»Vy hovoríte lož, a sami jej neveríte!« zavolal silným hlasom Durný, rozjarený. Všetci strpli.

»A vy, pane, dovoľujete si urážať človeka v cudzom dome?«

»Neveríte — veriť nemôžete«, pokračoval Durný, preslyšiac slová Karlove; »ste muž vysoko vzdelaný, ale vaše dôkazy sú pre žart priseriózne, pre serióznosť prižartovné. Je to prosto haraburdenie!«

»Každý má svobodu hovoriť a mienky svoje vysloviť«, zamiešal sa do sporu Kapusta a vyvalil svoje vodové, malé očká, lebo badal, že krúžok, hoci i nesúhlasí s Karlovými dôkazmi, predsa neuznáva oprávnenosti Jankovho nápadu. »Áno, každý má u nás právo hovoriť. My netrpíme cenzúry.«

Durný pozrel na Kapustu dlhým, dumným pohľadom — a neodpovedal.

»Akí kohúti«, riekol Strela a nalieval ťažké víno do pohárov; »pozrime: studená matematika ako vie sa rozpáliť, a suchá filologia ako

vzkypela. Ja navrhujem kompromiss! Karol sotre svoje haky-baky, ktorým nikto nerozumie...«

»Ani on sám«, riekol Durný jedovato.

»A pán professor za pokutu povie nám toast. Či prijímate?« Všetci súhlasili. Babka rukávom sotrel svoje kresby a výpočty. Durný netoastoval. Jemu bol do duše protivný zápach jedál a vín, dohánu; rozjarené reči protivily sa mu, a tisíc ráz oľutoval, že prišiel... Všetko zdalo sa mu pustým — zatúžil po svojej kutici... Premáhal sa zostať, ale nevládal utlumiť svoju zlú vôľu... »Nechcem kaziť náladu«, riekol zdržujúcemu hosťa Strelovi; »necítim sa dobre — som chorľavý — odpusťte!« A ušiel.

»To je mľandra peštianska!« riekol Ludvik Kapusta a nahŕbil sa nad stolom. »Vravím vám, potmehúd! Pravý potmehúd! Hľa, akého svätého navliekol! Aký bohabojný! Celý Aloisius! Hovorím vám, potmehúd! Ale kde nikto nevidí! I! Kebych chcel — mohol bych...«

Jaroša Strelu nahnevalo už to, že Kapusta zamiešal sa do sváru. Vypustil veľký kotúč dymu a riekol:

»Čo kebych? Čo zase skrývaš? Čo by to bolo, keby si chcel?« Hľadel ostro na Kapustu.

»Ach, nuž nič — len tak — prečo napadá nevinného Karla? A že je potmehúd — to viem!«

»Veď ho ani neznáš!«

»Ja neznať! Oh — ja som všade, ja čujem trávu rásť... Bohabojný filozof — nu — ale

mladú dámu prijímať u seba — neviem, či sa to rymuje!«

Všetci zasmiali sa. Ešte i tuhý protivník Babka potriasal hlavou. »To by ešte nebola taká bieda«, riekol, »ale niečo takého sotva od neho vystane. Veď je gynajkofób a samotár.«

»Mne zdá sa«, riekol Ondrej, »Kapusta čuje trávu rásť i v zime. Hic Rhodus, hic salta!«

»Teda dámu?« ľahostajne poznamenal Jaroš, a divoká radosť zasvietila v jeho temných, prekrásnych očiach. »Ale, kamarát, vieš čo? Také poznámky majú medzi nami miesto, len že musia byť určité, jasné. Nie sme mnísi — ó, nie. Ale nejasné narážky škodia. Na príklad, ja by neodsudzoval, ani nekritizoval, ba ani nespomínal také veci!«

»Veď si to Kapusta len vymyslel!« ozval sa Milani; »počuje trávu rásť! Možno, ale voždy v cudzej záhrade.«

»Vôbec nechápem, čo môže mať pán Kapusta proti človeku, ktorého sme my prijali a za druha považujeme. On je náš, má vrelé srdce, čistý charakter! Či by ináč drepenel toľké roky na biednej supplentúre? Omnoho mladší sú dávno riadnymi professormi. A učený je, i pilný je — dostal som o ňom z Pešti informáciu. Mládež ho rada, on utvoril celý kruh okolo seba — rozširuje naše evanjelium!«

Kapusta razom videl, že väčšina je proti nemu, a ako had krútil sa nazad.

»Oh, znamenitý muž ináč«, povedal; »bol som uňho, dlho sme besedovali... Ja nič — veď ja len tak! Bože chráň, aby som chcel zle...«

Strela nespustil s Kapustu oka.

»Dobre, dobre! Ale čo je s dámou? Vidíš, tvoja rastúca tráva má bodľačie. Lebo môže byť tak, že pri tvojej poznámke nielen sám Durný utrpel. Poviem ti niečo.« Hlas jeho dostával prísnejší tón. »Najlepšie, povedz: klebetil som, ľahkomyseľne vypustil som z úst slovo, ktoré je krivé!«

»Ja že klebetiť? Odpusť! Ja neklebetím nikdy!«

»Ešte raz ti otváram zadné dvierka.« Hlas Jarošov sa triasol. Všetci počali sa zle cítiť. »Nepodarený večer«, pomyslel si Milani, ktorý mal nádej, že krúžok pôjde do kaviarne na veselú pohuľanku, lebo keď počal veseliť sa, vždy ho našlo pri pohári biele ráno. »Načo blbé svady«, pomyslel si Babka a zasmušil sa.

»Aké dvierka?« pýtal sa smelo Kapusta. Bol presvedčený, že hovorí pravdu, a že ho nikto nemôže vohnať do úzkeho.

»Pohodlné, pohodlné! Povedz už teraz: lhal som!«

Kapustovi bolo veľmi úzko okolo srdca. Chcel obrátiť celú vec na žart.

»Nie, nežartujem. Teda Durný prijal u seba dámu? Pravda?«

»Pravda!« riekol Kapusta, celý bledý.

»A tá dáma bola...?«

»Odpusť — to je moja vec — ja nie som klebetník...!«

»Nie, pane! To je už moja vec!« Členovia krúžka obzreli sa jeden na druhého v nedorozumení. Čo len chce Strela s takou ľahostajnou vecou? »To je moja vec, pane, teraz von! Teraz povedať všetko! Som sýty tvojich nedohovorených sád a temných narážok! Lhal si?«

»Nelhal! To si vyprosím!«

»Ale ty musíš povedať, že si lhal! Rozumieš?«

Kapustu opustila cele smelosť. Nie slová desily ho, ale niečo surove určitého v tóne Jarošovej reči.

»Vieš čo, kamarát? Keby som nevedel, že ty budeš taký zdržanlivý inde, že ty nepovieš na celé ústa to, čo tu zamlčuješ! Kebych nevedel, že zajtra dozvie sa istý kruh o tom, čo si videl nedávno vo Varovciach, nenútil bych ťa, aby si vysvetlil svoje temné narážky. Ale teraz žiadam, aby si menoval dámu, ktorá navštívila Durného!«

Kapustovi bolo teplo. Do jeho mozgu nepratalo sa, ako môže Jaroš vedieť veci, ktoré staly sa bez svedkov.

»Nuž dobre. Aby ste vedeli, že som nelhal. Videl som ísť od Durného Malvínu Karasovú!«

»Bravo!« zavolal Jaroš Strela a vstal. »To je moja nevesta, ctený pane — a teraz viete, čo máte robiť!«

Kapusta zmeravel. Všetci okolo neho mlčali. Druhý raz bol dnes v menšine.

»Áno, moja nevesta, a na moju prosbu išla k Durnému; ostatne to nepatrí sem. Bude?«

Kapusta ťažko dvíhal svoje dlhé telo z foteľa. Hmatkal po klobúku, našiel cudzí novší a vytratil sa z izby. »A teraz ešte pohár!« zavolal Strela; »krúžok je čistý!«

Kapusta vyšiel na ulicu celý omámený. On narobil sto ráz väčších klebiet, ale že človek môže i pre pravdu tak pochodiť, to mu nešlo do hlavy. Kto by si to bol pomyslel! Ona jeho nevesta! On ju pošle k Durnému. Rozumie sa, že bez vedomia otcovho!

V ňom zvrela túžba pomstiť sa. Cítil sa nevinným — a cítil celú ťarchu Strelovho obrazenia. Veď ho formálne vyhodil z domu i z ondrejovského krúžka! Pravda, nebolo ho treba vo Varovciach. Nebolo treba spomínať niečo, čo jemu samému nebolo jasné. Ale neskoro! »Počkajte, vtáci!« pomyslel si konečne, a temer behom šiel ulicami. »Všetko pôjde na Božie svetlo! Nepoznáte Kapustu! Obanujete, že ste ho urazili!«

Ale pomsta, ktorú chystal, nemohla zadusiť bôľ, zahasiť hlboké zahanbenie. Blúdil ulicami, ako z raja vyhnatý, a našiel sa na nábreží. Už chcel zahnúť za roh a ísť domov, keď zazrel Durného. Janko stál nad riekou, ticho valiacou sa majestátnym tokom. Bežiace vlny trblietaly

sa belaso v lúčoch úzkeho mesiaca. Kapusta zastal a pozoroval ho zďaleka. Durný hľadel na rieku a zalomil rukami. Kapusta postavil sa do tône, aby nepozorovaný mohol pozorovať.

»Zamotávam sa«, šeptal sám k sebe Durný. Kapusta priložil ruky na obe uši, aby počul. Jeho celá postava naklonila sa ku predku, nos trčal z tône, ako u psa-staviaka.

»Tak valí sa rieka«, polohlasne prehovoril Durný, »večne, bez ustania, bez sna — voždy živá, vo večnom pohybe. I život valí sa, ale nie tak jednako, nie tak majestátne. I v ňom sú zátoky, priehlbne a tišiny, a zase prúdy. Zastal som v zátoke, a či nesie ma rýchlo prúd životný? Bože môj, aká to krásna noc!«

Kapusta nerozumel slovám. »Ide sa utopiť«, pomyslel si. »S Pánom Bohom!«

Durný sostúpil po kamenných schodoch nábrežia až k rieke. Kapusta nevydržal, vyšiel z tône a hľadel za Jankom. Všetky jeho čuvy napäly sa, celá jeho duševná sila sústrednila sa na pozorovanie. Neušlo mu ani najmenšie. Videl, Durný je už nad vodou, na poslednom stupni. Radosť, neopísateľná rozkoš rozliala sa útrobami Kapustovými. Všetky údery zabudol. Durný zohnul sa k vode. »Ah, teraz skočí!...« Janko čiahol rukou do vody, nabral a pomáčal si čelo a sluchy.

Potom vyšiel schodmi a zašiel k mostu. Na druhom brehu bol mestský park. Dlho chodil

osamelými širokými chodníkmi, nešípiac, že za ním, ako stín, plúži sa Kapusta. Durného duša bola preplnená rodiacimi sa novými citmi. Malvína stála pred ním a on usiloval sa určiť, čo ho k nej pútalo. Zastal v tôni pod ohromným gaštanom. Tiché, nenáružívé, osvecujúce oči Malvíny prenasledovaly ho. »Ako vkusne dala sriadiť moju chyžku!« dumal. »Ako milo je bývať v izbe, o ktorú sa stará ona, hoci prostredne! Aká milá mi je slúžka, prinášajúca z Karasovho domu akýsi odblesk toho, čo plným žitím jestvuje tam. Ako túžim videť ju, a keď som s ňou, aký trápny, hrozný, nepochopiteľný cit kalí a ničí všetko, čo som nasníval vtedy, keď jej nebolo! Čo je to? Láska? Áno, láska! Milujem!« zavolal polohlasne a veľký, horúci cit lunil sa jeho prsami, ako oheň, nie žerúci, ale životadarný.

»Miluje?« šeptal za ním nohosled v húšťave. »Teda tak? Ah, pane Strela! Vy sami neviete toľko, čo vami pohanený priateľ!« Kapusta vykradol sa z húštiny a ponáhľal sa k mostu.

VIII.

Romeo.

Z obloka Karasovho domu, hľadiaceho na poľnú cestu, Malvína Karasová častejšie pozrela v pravo na hradskú. Konečne striasla sa — lebo začula známy dupot Jarošovho koníka.

S hradskej zabočil jazdec priamo k obloku.

»Romeo na koni, tu som!« riekol Strela, podávajúc jej ruku čez oblok. Kôň bol vyhriaty, zalamoval šiju a nepokojne stál.

»Dajte koňa sluhovi, a príďte«, riekla spešno; »otec vie o všetkom. Ja som mu včera všetko vyjavila. Prosím vás, len rozum!«

»Tak — milostivá slečna — všetko vyjavila! Ach, to je veľmi fádno! Teda, teda, vy ste povedali — tak a tak — mladý človek uchádza sa, ja nemám matky, treba to i to!«

»Jaroš!« zvolala Malvína, a jej hlas triasol sa. »Čo hovoríte? Veď čujte!«

»Počúvam! Ale viem, čo poviete... Laskanie sa s mladým človekom — budúcnosť, ľudské jazyky — zrada sľubov — viem, veľmi dobre viem. A preto lepšie je zradiť všetko, vrhnúť sa romanticky na kolená — a odpusť — tu čepiec... tu muž! Znám to, znám!«

»To som si od vás zaslúžila?«

Strela bol vo svojom, a nemohol sa vytrhnúť.

»Áno, tak sa chytajú mladí ľudia! Práve tak! Ach, rozpoviem vám veľmi krásnu historiu, stala sa s mojím priateľom...« Malvína stála u obloka a ticho hľadela na Jaroša, ktorého svižká postava neprestajne kolísala sa pri nepokojných pohyboch koňa. »Chodil vám on, chodil, neborák, do domu — a v tom dome bola dcéra, okrúhla ako klbko, červená ako pivonka a ruky mala ako rak klepetá, keď je

uvarený. Spievala falošne, ako starý verkel — no on chodil a chodil. Keď bolo toho chodenia dosť, a riedky čaj, ktorý pri vizitách užíval, počal byť cenný pre mať...«

»Čo to má znamenať, pane Strela?« riekla Malvína, ticho, no prísne. »Vy ste, zdá sa, zase v dobrej nálade, ako vtedy, keď ste prišli priamo od Ranconiho.«

»Veru som trochu veselý!« riekol Strela, potrhávajúc uzdu; »i kôň podo mnou hrá tak neisto! Som veľmi veselý!«

»Nie tak, čujte! Ja som ničoho nevyjavila otcovi, ale vyjavil to anonymný list, a vo veľmi nevýhodnej forme! Môj otec ináč nedbá o také veci. Ale pri liste strašne sa rozzúril... Považte, čo som vystála. Ostatne, jestli myslíte, že vás chytám, ako oná dáma s račími klepetami...« Ona poodišla od obloka.

»Nie tak, nie tak, Malvínka — odpusť — pravdu máš, mám dnes fantaztickú náladu! Teda všetko vie tvoj starý? Všetko? A čo povedal?«

»Čo povedal? Zakázal mi hovoriť s vami o samote... A toto je prvý i posledný raz, čo jeho zákaz prestupujem. »K nám chodí sa dvermi«, riekol otec, a ja dokladám celkom určite, že vám nejdem viac hrať Juliu! S Bohom!«

Malvína ztratila sa v polotme izby. Strela ostal ešte chvíľu, potom zvrtol koňa, ktorý zopäl sa na zadné nohy, zarehtal a, nakloniac šiju, rozbehol sa divým behom ku hradskej. Jaroš

ledva vedel ho zadržať pred domom, v ktorom pustovníčil Durný.

»Už spíte?« zavolal, vedúc koňa na úzde do úzkeho dvora, a medzitým zaklopal na oblok. Z izby vyskočila stará Agneša, Durného posluha.

»Čo to, vari Róža Šándor pribehol?« zakričala stará žena, celkom zdesená; »vari Košúti robia rebelliu?!... Pán mi je chorý, ani šust neznesie, a tu príde ktosi, búcha na oblok ako divý, dobre, že table nevybil! A ešte s hovädom! Či je tu hostinec? Há?«

Strela chcel uchlácholiť starenku a dával jej zlatku do ruky. »No, no, mamička, choďte do súsedov pre otiepku sena — ostatné je vaše — čo revete — veď ja znám vášho pána — choďte, choďte!«

»A čo ma je do vášho toliara«, riekla Agneša, strkajúc ruky za zásterku; »ja som statočná osoba, ale sena nemám! Tam k Židovi nech sa ľúbi!«

U obľôčka ukázala sa bledá tvár Durného.

»Agneša, Agneša!« zavolal siplým hlasom Durný, »opatrite koňa!«

»Nie, pán professor«, usmial sa Jaroš, »kôň nijakej opatery nepotrebuje — neprišiel k vám hosťom! Ale čo počujem, vy ste chorí? To je druhá vec!« A vyšvihol sa na koňa a o chvíľu vrátil sa pešo. Koňa oddal v krčme.

»Prosím za odpustenie«,riekla Agneša neponíženým, silným hlasom, »ja som myslela...«

»Dobre, starká! Tak treba!«

Jaroš vošiel do izby. Durný bol už na posteli. Biela poduška bola veľmi nevhodným úzadím k jeho bledo-žltkastej tvári. Jeho oči zdaly sa byť zväčšené a svietily akýmsi nezdravistým, fosforeskujúcim svetlom. Chudé ruky ležaly na belasom paplone.

»Čože je s vami, náš milý filozof?« riekol s nútenou veselosťou Jaroš. Vpravde bol dosť naľakaný. Ani sám nevedel, ako hlboko týka sa ho suďba tohoto celkom cudzieho človeka. No on nechcel, aby Janko zbadal jeho prekvapenie. »Ach — mládenec«, doložil žartom, »akú podušku má — s čipkami! Luxus!«

»Poduška nie je moja«, riekol Durný; »ztade mi ju poslali...« Ukázal ku domu Karasovmu. »Nechcel som — nuž Agneša...«

»No, povedzme si pravdu... Malvína bola u vás...«, — Durného oči ešte väčšmi zasvietily, — »videla vašu nezručnosť žiť — a chcela vám pomôcť! Ale čo potom! Hlavnú vec treba uvážiť. Čo vám je? Čo vám chybí? Či bol u vás doktor?«

Durný máchol rukou, ktorá ihneď bez vlády padla na paplon do predošlého položenia. »Načo doktor! Ja sa bojím doktora!«

»Doktora sa bojíte? Čo tak divo pozeráte, keď som vám pripomenul svoju nevestu Malvínu? Čo to má znamenať? Či chcete byť mučeníkom na všetky prípady, bez príčiny? Či nevidíte, že

našli ste človeka, ktorý chcel by sa postarať o to, o čo vy starať sa neviete?!«

Durný podňal sa z postele.

»Malvína je vaša nevesta? Vy ste ju poslali? Bože môj! Bože môj!« Padol nazpäť a zakryl si rukami tvár.

»A vás to prekvapuje? Veď sú to celkom obyčajné veci. Ostatne, doktora vám pošlem, z tých mladších; môjho kamaráta — človeka nášho v každom ohľade... Príde k vám viac ako priateľ — toho nemusíte sa báť...«

Durný hľadel priamo na poval a nič nehovoril. Doktora skutočne bál sa, vlastne bál sa istoty o svojom stave. Ale on už i na to zabudol. Jemu Malvína predstavila sa už celkom v inom svetle. Mnohé, čo nechápal u nej predtým, bolo mu jasné. »Úbohá deva«, pomyslel si, a nevedel, či ju má preto ľutovať. Strela bol mu primladý, prinerozhodný — a ona tak vysoko rozvitá. Jemu nešlo do hlavy, ako dvaja takí nerovní mohli sa najsť.

»Tak zostaneme pri tom«, šibnúc bičíkom, riekol Strela a podal mu ruku. Janko sa neprotivil. Ale keď Strela vyšiel, stislo mu srdce niečo posiaľ nezkúseného: polo bôľ, polo akási radosť. Zdalo sa mu, že osviežel. Zavolal na Agnešu, pýtal vody, umyl sa, obliekol a s radosťou pozoroval, že jeho slabosť už prešla. Vyšiel na slnko. Práve zapadalo a hádzalo posledné blesky do jeho úzkeho dvora.

Strela jazdil okolo a zazrel ho.

»Hľa, aký frišký — to robí strach pred doktorom! No, on príde — do videnia!«

Strela odjechal — ani nepozrel ta, ku Karasovmu domu. Ale ani nemal na čo pozerať: obloky boly pusté. Janko vyšiel pred svoje nízke oblôčky a sadol na lavičku. Pred ním vo večernom tichu stál veľkolepý dom Karasov, nemo, bez života. Prašnatou hradskou tiahly kravy a cengaly zvoncami. Boly nažraté a ustaté, išly lenivo a ako by z nechuti. Už bolo zmrklo. Durný chcel ísť do domku — tu cvengol oblok na Karasovom dome a v ňom ukázala sa Malvína. Celkom dobre rozoznal jej krásny profil; tiahlo ho čosi. Vstal a šiel k obloku.

»Vy ste vstali, pane Durný? To je ľahkomyseľnosť — ostatne, tu je prašno, nech sa ľúbi do záhrady.« Zavrela oblok a o chvíľu sedel mladý pár v záhrade v búdke. On za stolom, ona na nízkej stoličke záhradnej. Nôžky vystrela a oprela sa o stĺp. Slúžka doniesla lampu a postavila na stôl. »Pán tu budú večerať«, riekla a odišla.

IX.

Zachvátenie.

»Aby ste všetko vedeli«, počala Malvína, keď slúžka odišla, »všetko... Mňa čosi núti hovoriť vám o sebe — hoci vás to nemôže

zaujímať. Viete, ja som bez toho, že by otec vedel, počala schádzať sa so Strelom. Však nepekne? Bol raz u nás po práci. Otec nebol doma, bol v poli. Poslala som za ním. Strela bol veľmi skromný, no hovoril akosi otvorene, a kriticky — zlostne. Mne pozdalo sa to: nikdy nepočula som takého skromného a jednako svobodného tónu. Prišiel druhý raz — s otcom mnoho hovoril o dielach — ja som nerozumela ich hovoru, ale i tu Strela bol skromný, a pritom víťazil nad otcom, o ktorom viem, že je výborný obchodník. V predsieni — bolo už šero — bozkal mi ruku. Mňa to zarazilo. Jeho pery dlho ešte horely na mojej ruke. Dielo skončilo sa, a to veľmi dobre, vďaka Strelovi — ale on už nemal zámienky chodiť priamo. Podchádzal k oblôčku. Ja som ho čakávala... Môj hriech...«

Mlčala a vzdychla.

»A teraz je už zle. Niekto napísal otcovi anonymný list. Bola scéna. Čo robiť?«

»Neznám ho bližšie«, riekol ticho Janko; »ale čo znám, ukazuje na charakter. Ostatne — vec je len tá: či vy cítite k nemu náklonnosť takú silnú, že nedostaví sa ľútosť ani v tom prípade, keď Strela nebude taký, akým vám ho maľujú mladé sny? Ostatné je pobočné.«

»A práve to neviem! Mne bolo, opustenej, milo a sladko, keď som videla človeka, za mnou chodiaceho, človeka, ktorému som bola drahá. Ale pred jedným trasiem sa: on má prísť k nám

ako officielný ženích...! Už to slovo ma trápi. Ja nechcem ženícha...«

»To je romantika, slečna, to je nesúco pre život. Formálna strana žitia má byť suchá, pravidelná. Bude ženíchom, ako iní tisíci, vy nevestou, ako iné. Z toho poriadku nevybrdneš!«

»A potom nuda, odpor, chladnosť! Nie —! Potom roky strašnej chladnokrvnosti... On v počtoch a obchodoch, ja v strašnej nude. Nie, nie som súca na taký život!«

»A ako predstavujete si život? Chcete ostať starou pannou? Vy, s vaším živým temperamentom, s vašou túžbou — byť milovanou? Nie, to mýlka, fantázia!«

»A jestli som ho už odľúbila?« razom, priamo spýtala sa Malvína; »jestli úradná procedúra vo mne zahluší lásku? Môžem za seba, za svoje city?«

»Teda mu to povedzte — a koniec!«

»A o mne ostane pekná historia! Viete, že už zbozkával tieto líca? Či bych mohla podať ich inému, či bych nehrešila proti nemu?! Nie — ja som ztratená...!«

Počala ticho plakať. Tvári nepremenila — ale slzy tiekly jej po lícach.

»Chlad, hrozný chlad pocítila som pri scéne s otcom. Uznala som svoj priestupok... uznala som, že nerobím tak, ako bych mala. Strašná ľútosť mnou cele zavládla. Mne bola osudná chvíľa, keď on pod oblokom zdvihol sa v stre-

meňoch a chytil ma oboma rukami za hlavu a tisol svoje bozky na moju tvár. Ja som sa mohla vyrvať, ale neurobila som toho — sklonila som tvár na jeho plece. Mne bolo čudnosladko, a pritom cítila som svoju vinu. Až dotiaľ bola som ja navrchu, on mi nemal čo povedať — bola som svobodná, ako vták. Od toho času akési bremeno padlo na mňa, cítila som jeho prevahu. Tam moja pýcha, moje čisté panstvo nad ním. Ja vám to všetko hovorím z duševnej potreby — ja to robím pod tlakom neodolateľným. Odpusťte. Teraz viete všetko — povedzte na svedomie: neodsudzujete biednu devu?«

»Odsudzujem!« zavolal hlasno Durný a pripodňal sa.

Ona bola bledá.

»Odsudzujem!« ešte raz opätoval Durný, vstal a sklonil sa nad ňu, priamo hľadiac v jej zádumčivé oči. »Áno, lebo vás milujem, Malvínka, lebo už viem, že moja namyslená nenávisť od prvopočiatku bola veliká, nekonečná láska! Ale si nemyslite, že vás chcem tým odbiť od Jaroša! Ó, nie! Ja vás milujem, ako milujú hviezdu — ako milujú slávika... Ó, Malvína!« On klesol nazad. Malvína skočila s nízkeho stolca a stála pred ním...

Dievka doniesla obrus a prikryla stôl. Karas, kúriac z čibuka, prišiel a sadol za stôl. Bolo mu milé videť Janka.

»Ach, už ste zdraví! Lacko mi povedal, že ste ležali. Prechladnutie? No, chvalabohu, že ste zas chlap! Môj syn sa od vás viac naučil, než za celý rok v tej beťárskej škole! Ach, naše školy! Psa bych ta neposlal. Ale čo robiť?«

Malvína vyšla. Nemohla zniesť chladnokrvný rozhovor. Jej duša bola ako by na poly preťatá. Vyznanie Jankovo mučilo ju, ako by ju bol po tyle obuchom uderil. Razom bola vinná — strašne vinná pred sebou. Načo to všetko? Veď žila ako vták — a teraz žije, ako na mukách. Milovať Durného — púha nemožnosť! On je taký chatrný — a Jaroš taký krásny a svieži! Či miluje Jaroša? A či musí to byť, aby toho alebo toho milovala? Načo to všetko? Načo muky, reči? Odhodiť sa celkom — vojsť zase do seba! To všetko bol len sen...

Išla chodníkom k bráne. Bolo v sade celkom tma. Ulica už zatíchla. Jarké svetlo z búdky len slabo padalo na chodník. Videla, ako Janko odberá sa od otca, ktorý počal chutne jesť. Strieborná lyžica blýskala sa v lampovom svetle.

»Dobrú noc! Dobrú noc, pán professor!« volal bonvivant, neustávajúc jesť; »zajtra bude lekcia, čo?«

Malvína stála pri vysokom kri jasmínu a temer cele vtisla sa medzi jeho tenké elastické halúzky. Vedela, že Janko musí popri nej prejsť, a nijak nechcela, aby sa s ním sišla. Durný, temer potácajúc sa, šiel priamo k nej. Kontúra

jeho postavy rástla. Srdce devy bilo... Keď už blížil sa, vtisla sa ešte lepšie... On niečo hovoril sám k sebe. Keď porovnal sa s ňou — zrazu, ako by bol magnétom pre jeho oči, obrátil sa ku jasmínu. Slabý blesk lampy dopadal až na jej biely pás.

Malvína nestačila pomysleť — už ju schytil Durný okolo bieleho pásu a tvár jeho hľadala jej tvár. Jej ramená spočinuly na jeho pleciach a odtískaly ho. Ale on divou silou objal ju — ona klesala. Sám kľakol; ona ležala na jeho kolene a nesčíselné bozky pokryly jej tvár. Cítila bôľ na perách, úzkosť v duši, ale zavolať nemohla. Konečne ramenom podňal jej hlávku a vpil sa ústami na jej ústa.

»Malvínka!« zavolal otec, »daj mi vína!«

Durný pomohol deve sobrať sa, zaplakal hlasito a šibnul von z bránky.

»Bože môj!« podumal, keď octnul sa na pustej ulici, »čo som urobil! Dôveru som sklamal... Ona sa milo spovedala predo mnou! Čo si pomyslí? Hnusno, hnusno!«

Ako opitý šiel ulicou k mestu. Nevedel, kam ide. Čo doma? Mučila ho samota. Ani sám nezbadal, keď bol už v meste. Práve stretal ľudí, idúcich z divadla. Bolo už desať preč. Nevdojak zašiel na Ondrejov byt.

Vrana dohrával s Babkom piket. Durný prisadol k nim a počúval ich čítanie pointov, hľadel do karát, ale ničoho nevidel.

»Čo nového?« riekol Vrana, vstávajúc. »Karol morí ma už tri hodiny a oberá — hľa, pol zlatovky odnesie! Zaplatíš čiernu?«

Durný nikdy nenavštevoval krčiem a kaviarní. Teraz bolo mu veľmi príjemno, keď sa oba priatelia sberali do kaviarne. Šiel s nimi. »Čím viac ľudí, cudzích, neznámych, tým lepšie. To ma rozjarí — to mi bude liekom.«

Ale ani v kaviarni nebolo mu ľahšie. Babka pil namiesto kávy ťažký likér a mlčal, Vranu volali na partiu billardu, a on šiel. Durnému prichádzalo, že nachádza sa medzi ľuďmi, nevediacimi, čo robiť. Odporné mu boly tváre sklepníkov, odporní podnapití hostia; tlkot gúľ, horúci vozduch, presýtený tabakovým dymom, to všetko dusilo ho. Vyšiel. Bol celý rozpálený. Keď prišiel domov, razom predstúpila pred neho celá scéna v záhrade. »Načo ta išla, načo čakala?« myslel si. »Ja som nemohol vedieť, ja som toho nečakal, nehľadal! Ó, Bože môj — ja som blázon!« A zase obava jeho prišla mu do hlavy. Celý v pote a hroznom rozčulení preležal na farárovom diváne až do rána, ani sa nevyzlečúc.

X.

U Ranconiho.

Ráno, po celonočnom trápnom premýšľaní, dozrel v ňom pevný úmysel: ísť ku Strelovi a rozpovedať mu všetko. Cítil sa nešťastným,

preto, že previnil sa proti dobrému priateľovi, a previnil sa špatne... Cítil sa poníženým, nemožným človekom, mravnou obludou. Taký bojazlivý, vystríhajúci sa všetkých prechmatov, chabý a nečinný — razom napadol naivné dievča, vyznal mu nerozmyslenym, nedovoleným spôsobom lásku, a potom... Ťažko mu bolo na to pomyslieť. Sladkosť, ktorá zostala po bozkoch, dávno premenila sa v bôľ a zahanbenie...

Už bol na ceste do mesta, už prešiel malý bor — keď stretol Jaroša; šiel na bycikli, soskočil s neho a, pridržujúc ho ľavou rukou, radostne podával priateľovi pravicu.

»Tak zavčasu! To je dobrý znak. Predstavte si, anonyma som odokryl včera večer, pisára anonymného listu na Karasa; len si predstavte: Malvína, celá nešťastná, spomenie včera o bezmennom liste. Zle rozišiel som sa s ňou. Napadol ma môj nepriateľ — môj hnev. Ale divno, hnev má u mňa zvláštny účinok: robí ma prenikavým... Letím rovno na Kapustu, ako šarkan. Zastanem pred ním, ako veľko-inkvizítor, a ťahám pomaly z bočného vrecka staré konto. ‚Som ti povďačný', hovorím, ‚za tvoju premilú korrešpondenciu! Aká delikatessa! Ty ma osvobodzuješ od dievčaťa, ktoré navštevuje mládencov!' Chlapík zbledol — nie, priamo obelasel. ‚I to, čo si o mne písal, je veľmi zábavné! Ty osvobodzuješ devu od ľahtikára, večného hosťa u Ranconiho... od vetro-

placha!' Čert sám vie, ale musel som dobre uhádnuť... Ranconiho spomenula Malvína — ja som vyňuchal ostatné... Kapusta urobil takú biednu figúru, oči mu zašly slzami, dlhé nohy klátily sa v kĺboch — nevydržal som, zasmial som sa zlostným smiechom a hodil staré konto Kapustovi do tvári: ‚Tu máš svoju čarbaninu! Druhý raz buď opatrnejší!' Kapusta sa zaradoval — bolo vidno na ňom, ako sa teší papierovému úderu... Bolo mi ho ľúto — veď on nemôže zato, že ho Boh stvoril šepletou — neborák, chcel sa pomstiť, ale mu pomsta zlyhala! A teraz letím ku Karasovi s vlastnoručným odvolaním Kapustovým všetkého, čo anonymne naklebetil. Napísal mi, čo som mu nadiktoval — no, Boh s ním! Už je odbavený. S kontom nech si už robí, čo chce.«

Radostná, čestná tvár Jarošova, jeho živý, pretrhovaný hovor, jeho úprimná radosť nad podareným odkrytím klebety, pritom priateľské oddanie sa, otvorenosť: to všetko pálilo dušu Jankovu. Už chcel vyplniť svoj úmysel, no zľakol sa človeka razom strhnúť zo svetla do tmy, z radosti do smútku. A, pravdu vyznajúc, i bázeň ho nadišla, čo urobí tento silný, energický muž, keď dozvie sa o novej, ešte hnusnejšej zrade.

»Vy do mesta?« pokračoval Jaroš. »Dnes dáva Jožko Milani obed u Ranconiho, kázal vás pozvať... Odpusťte, že s takým dokumentom

vo vrecku ponáhľam sa...« A skočil na bycikel. Za okamih ztratil sa za boricami.

A tak cesta Durného stala sa nepotrebnou. Ináč mienil, čestne chcel povedať všetko, ale nemohol. Mechanicky šiel k mestu. Chodil ulicami v ťažkých dumách. Čo bude u Karasov? Čo povie Malvína? Aká bude scéna objasnenia? A keď Malvína vyzná všetko: akým strašným podliakom bude v očiach otvoreného, čestného človeka! Prečo mu všetko nevyjavil hneď na hradskej? A potom, aká deva! Prečo hovorila s ním tak otvorene a s takou studenou nerozhodnosťou o svojom ženíchovi? Či koketka, či prosto podivínska príroda? Či duša horúca, či rozum vypočítavý? Možno, bol to len minútny záchvat, ona mu ho odpustila, všetko zabudla, a vec pôjde svojím poriadkom. On zmizne nocou, a koniec!

Taký východ zdal sa mu prirodzeným, a temer sa zasmial, keď ho našiel. »Veru tak«, podumal radostne, »všetko sa dá napraviť.« Zmizne, zanechá listy — už počal v duchu pomýšľať na jednotlivé vety — jeden list Karasovi, druhý Malvínke — o tom dlho premýšľal a osnoval ho doslovne — tretí Strelovi... a dielo bude u konca. Vymotať sa z neho nemožno, treba ho preťať, preťať razom.

Ako mu bolo ľahko! Počal na všetko hľadeť temer ľahtikársky. No, stalo sa, nik nevidel, nik nepočul... konečne, obapolný hriech. Prečo

sa nebránila, nepohrozila — tam bol jej otec. Že by sa zradila, nedá sa myslieť. »A seba pokutujem, áno, pokutujem. Zničím všetky tajné túžby po slasti, vytrhnem násilne z pŕs svojich jej milý obraz. To bol sen.«

A Durný stúpal smelo ulicami, nevyhýbal ľuďom, šiel obživenou promenádou a pevne uzavrel ísť na obed k Ranconimu. Prešiel mostom, po tých miestach, na ktorých nedávno nocou vystál toľko múk. Pevný úmysel odísť zobudil v ňom samodôveru a otužoval ho. Veselo šumely nad ním stoveké lipy a ohromné gaštany. Vodomet blýskal sa v slnku a šumel, zlaté rybky lenivo plávaly v bassaine. Piesok širokých, starostlive pestovaných chodníkov belel sa v slnku, obrúbený tmavou zeleňou strihaných nízkych tamarísk. Durný bol tak dobre a smelo naladený, že opovážil sa kuknúť pod klobúčiky prechádzajúcich sa dám. Všetky boly také nežné, útle, akési vyvýšené. Ako sa radoval, že sú také ďaleké a vyvýšené... preňho nemaly iného významu, len taký, ako oná neskorá ruža na vysokom pni, alebo tamtá aloe v ohromnom drevenom škopku.

Asi o jednej vrazil k Ranconimu. Ostré oko sklepníka ihneď zbadalo, že je to nie bežný hosť. »Páni sú už pohromade«, riekol a viedol ho do osobitnej chyže. Jožko Milani vyskočil s foteľa — pred ním na malom stolíku bola tácňa s malinkými kališkami a karafinou — a

vítal Janka svojím uhladeným, trochu natrhlým spôsobom.

»Ach, ako som rád! Bál som sa, že Strela pozabudne. Vykonal, molodec! Prosím, pro apetitorio, výtečný likér, mojej vlastnej fabrikácie, nech sa páči!« a s milou ochotou nalieval Durnému do malinkého kališka čierny mok. »Hovorím vám, divný, divotvorný likér — však, Babka?« Babka zakýval hlavou, až mu dlhé vlasy napred padly, ktoré oboma rukami nazad zahrnul. »Hovorím vám, mojej vlastnej fabrikácie — kellnerovi platím stoppelgeld — na zelinkách odstáty, a akých zelinkách! Mohol bych dostať patent, zarobiť hrúzu peňazí — nech sa páči — či nie tak, Babka?« Babka už nekývol hlavou, lebo strčil tvár do novín a čítal, pošupnúc okuliare na čelo.

Durný nestačil obzreť sa v malej, bohato zariadenej chyži — no inštinktívne uhádol, že Jaroslav Strela ešte chybí, a zase mu bolo ľahko. Vrana sedel už za prikrytým stolom a mal takú dobrosrdečnú, krotkú tvár, ako mávajú ľudia s apetítom pred dobrým obedom.

»Len Strela ešte chybí!« poznamenal dobrý Ondriš — ‚sero venientibus ossa', zacengaj, Milani, nech donesú polievku.«

Durného bodlo, keď počul Jarošovo meno. »Možno, nepríde«, pomyslel si; »zadržali ho, keď sa so starým porátal«, a jeho spokojnosť rástla. Vypitý likér účinkoval skutočne divotvorne.

Akási ľahkomyseľnosť ovládla Jankom — počal sa diviť nad svojimi trudnými, ťažkými chvíľami. »Veď som nikoho nezabil, ani neobral«, pomyslel si, no skoro preletel zase obláček pochybnosti jeho dušou; »ale obrazil, smrteľne obrazil!«

Už bola polievka na stole, keď prišiel Strela. Durného bodlo, a to s takou silou, že všetko ľahké ponímanie vecí zmizlo. Nahŕbil sa nad tanier a nesmelo pozeral na Jaroša. Bol tichý, ako vždy, s istou nedbanlivosťou podával všetkým ruku, sadol za stôl k Ondrejovi a, čo bolo divné Durnému, nič sa nezadivil, že »chorého filozofa« vidí za mládeneckou tabulou ondrejovského klubu.

»Teda zase sme piati«, riekol pokojne, »to je už naše číslo. Vidíte, ja som vás vždy upozorňoval, aby ste Kapustu ľahkoverne neprijímali — ale náš Ondrej — dobroty má plnú dušu, a verí každému! Milani, toho likéru!« Jožko ochotne nalial.

»A čo robí tvoja kráska?« spýtal sa úslužného hostiteľa.

Milani zmiatol sa. »Daj pokoj!« riekol pospešne, »nekaz mi dobrú vôľu.«

Babka usmial sa cynicky. »Černekova família ide sa rozmnožiť«, riekol, chlebtajúc polievku, do ktorej si bol nadrobil chleba.

»Nie tak drsno«, ozval sa Ondrej, »Milani už celkom vytrezvel.«

»Zato iní počali sa blaznieť«, ticho riekol Strela. Jeho tvár bola tiež tichá, len oči mu máličko zjasnely. Durný, prvý raz v nálade takej dobrej, ako už dávno nie, tešil sám seba. Nechcel nijako dopustiť, že by sa mu mohlo niečo prihodiť. Úsilím veľkým potlačil bázeň, ktorá počala sa v ňom rodiť. Obed išiel dosť nudno. Strela, ktorý ho korenieval, bol síce dosť hovorný, ale akosi nechutne. Rozdával nepochopiteľné údery, pichal, ako tupým šidlom; v jeho pichaní nebolo ostroty, ale predsa bolo nepríjemné. Milani neustával rozveseľovať hostí svojich, núkal a štrngal si neustále. Ale keď raz preletí hodovníckou chyžou istý duch nudy a otupnosti, nik zápach jeho neodženie ani vínom ani jedlom. Vtip znie tupo, rozprávka nedarí sa, ba nedarí sa ani obyčajný denný rozhovor. Všetko viazne, spoločníci badajú to a usilujú sa korrigovať náladu, no všetko úsilie nielen že je márne, ba ešte pridáva celku škrobenosti. Razom stoja si ľudia oproti sebe v umelkárskom akomsi postavení. Takéto nálady veľmi ľahko plodia svár.

V takomto vzduchu neznesiteľné bolo pichanie Strelu. Durný nemohol nezbadať konečne, že istá časť tupých bodov padá na jeho časť. Jeho dobrá vôľa zanikala, tratila sa, a za pečienkou, keď podali ťažké horno-uhorské víno, valily sa už naňho všetky hrúzy a úzkosti. Babka, ktorý ani zďaleka nebadal Strelových nápadov na seba i na iných, počal ticho rozprávať

o škandále spoločensko-politickom, a dokazoval celkom na vlas, že dnešný politický systém nemôže trvať ďalej, než jediný rok. Vyrátal zovrubne, kedy zrúti sa ministerstvo, za ním príde také a také, a keď i to ukáže sa bezvládnym a slabým, zahrmí katastrofa...

A medzitým Babka hovoril hluchým ušiam. Ticho, ktoré bolo v chyži, obodrovalo Babku rozvíjať svoje politické náhľady, ale to ticho malo inú príčinu. Sám Ondrej bol obrazený, Strela neštítil sa korrigovať ho, keď nesprávne vyslovil latinské slovo. Ondrej neodpovedal na posmešné slovo, ale urobil žiaľnu tvár, temer prosebnú. To bolo uňho vždy, keď ho obrazili. Nebol sám v sebe ani slabý, ani chabý, ale nemal spôsobnosti ihneď odplatiť urážku alebo pichnutie. Až neskoro rozležalo sa mu v hlave, že predsa mal niečo odvetiť, a on chystal sa; no hnev prešiel, a nebolo často ani možno na starú narážku už odpovedať tak post festa. Milani hneval sa pre kritiku jedál a vín... Janko Durný bol temer bez seba. Často vystupovala krv do jeho žltkastých líc. Sedeť ďalej nebolo mu možno, cítil pekelnú muku pod pichaním Strelovým, a vyskočiť, skončiť nejako chybelo síl, chybelo rozhodnosti.

»Hľa, ako rozohnil sa náš Divný Janko«, riekol Jaroš, keď po prednáške Babkovej bolo otupno ticho; »ako mu horia líčka! A to len časom. To býva vraj u zaľúbených.«

»Ba čo!« zamiešal sa Babka; »začervenanie tvári je čisto fyziologická vec, nemá ničoho s vašou filozofiou a ästetikou. Ja jednoducho neverím, že by sa človek pýril od duchovného rozčulenia — krv srdcom striekaná je nejednako...«

Ondrej bol rád, že Babka počal ticho hovoriť.

»Ach, nie, bratec! Ako to možno! Vy ďaleko idete v tom svojom prírodopisnom, matematickom pozitivizme. Veď len nemôžete tajiť, že človek citný od hanby sa zapýri, iný od hnevu zbledne...«

Ale Strela bol neodbitný.

»Áno, od hanby pýri sa človek — citný. Sú i takí, čo nepýria sa. Tak to býva. Ale čert po oboch. Jeden robí špatné kúsky a nepoctivé kľuky a — potom sa pýri. Druhý robí špatné kúsky a nepoctivé kľuky a — potom sa nepýri. Rád bych vedel, či prekliaty rumeň líc prefarbí špatné kúsky na poriadne!«

»Vaše víno je tuhé«, vynútil zo seba Durný k Milanimu; »ja nikdy desertov nepíjavam!«

»Pah!« zamiešal sa Strela; »Wein, Weib und Gesang!« To tretie tiež je s vami — veď ste básnikom! Devisa prekrásna. Ale, verte, druhovia, svoje víno piť a svoju ženu ľúbiť — to je hlavné — potom možno i cudzie verše plagovať. Tak! Milani nám dnes dáva akúsi kočvardinu — to jest — pi každý svoje víno...«

Durnému zakrútila sa hlava. Čo ďalej stalo sa s ním, nevedel, len cítil, že ho mnoho rúk drží za ramená, cítil veľmi štipľavý bôľ na ruke

— a teplú vlahu... Keď prišiel ku pamäti, našiel sa v pustej vybielenej izbe, na čistej posteli... Ruku mal poviazanú. Skoro dobadal sa, že je to špitál... Obrátil sa tvárou ku stene a zastenal hlasným plačom bez síz. Možno, nebolo by mu hroznejšie, keby bol precitnul v rakvi pod zemou. A čo ho najviac bolelo, to bolo, že veľmi ľutoval samého seba. On nad sebou pocítil nevysloviteľnú, hlodavú ľútosť, ľútosť, že tratí sa v nič s takými krásnymi nádejami a horúcou láskou k životu.

XI.

Spoveď.

Keď už Durného zaviezol do špitála, Strela pocítil v duši veľkú ľútosť, a prvý raz v živote poznal, čo znamená ťažko dýchať na svete, čo znamená veľký, seriózny bôľ. Videl, ako pod ťarchou jeho slov tratí sa, bledne človek, jemu príjemný a milý len pred niekoľkými hodinami, ako chorobne stiahly sa črty jeho tvári, ako sa oči prevrátily a padol na hladkú dlážku u Ranconiho. Mal taký pocit, ako človek, ktorý v súboji zabil protivníka, ináč priateľa. Milani splašil sa a ušiel s veľkým spechom, dobrý Ondrej volal: »Doktora, doktora!« Karol energičným skokom priskočil, vzal ho do svojich ramien a položil na diván. »Čos' mu to riekol?« osopil sa na Strelu, podržujúc hlavu zamdletého vo

svojich mocných, širokých rukách. Strela bežal po drožkára. Sám s Karlom ho sniesol, sám oddal, a už potom skutočne nevedel, čo robiť. Také chvíle sú najotupnejšie. Hrozí nebezpečenstvo: treba sa mu brániť, ide nuda, vyhľadať zábavku, nalieha povinnosť, hoď sa na prácu. Ale keď už všetky cesty zatarasí niečo neobyčajne veľké, nepochopiteľné, keď stojíš a nevieš, čo robiť, opanuje ťa ošklivý cit bezpomocnosti; človek stal sa razom predmetom, ztratil svoje »ja« — a trnie.

Veď pravda je, vyznanie Malvíny rozhorčilo ho až do besnoty. Ani sám fakt nebol mu taký strašný, ako spôsob jej vyznania. Keď bol už s Karasom na čistom a s radosťou bežal za Malvínou — našiel ju v búdke, v samom kútiku. Pery mala stiahnuté, jej záhadné oči hľadely úporno na stôl. Jaroš veselo riekol jej, že ľúbostná ich pravota je dokončená, starý Karas že mu odpustil, že nič viac nestojí v ceste ich verejnému zasnúbeniu a, Boh dá, skorému sňatku. »Lebo už ma hryzie mládenectvo«, riekol svojím trochu non-chalantným spôsobom, »ako nečistá košeľa!«

»Nám stojí mnoho v ceste«, ticho, ale určite riekla Malvína. Strela, už hotový zdvihnúť ju zo sedliska a vyobjímať, zastal, skloniac sa nad ňou. Malvína rozpovedala mu záhradnú scénu, a možno povedať, po mučenícky, seba najmenej šetrila. Rozpovedala svoju hroznú

historku suchými slovmi, neokrašľujúc ani slovom seba a svoje konanie. Ba v istom stupni miernila previnenie Durného, uvaľujúc na seba väčšiu polovicu viny. Potom vstala, zaplakala a ušla rovným, pevným krokom domov. Strela najprv zostal stáť, a jed, v ňom zkrslý, primrazil ho k zemi. Potom, ťažko dýchajúc, sadol na lavicu a rozmýšľal. Vzchopil sa, chcel prehovoriť s Malvínou, no riekli mu, že je vo svojej izbe, zvnútra zapretá, a velela nikoho nepúšťať... Chcel ku Karasovi — ktorý už bol v meste za dielami. V takej nálade pribehol k Ranconimu, a takým citom zvírený napadol britkými slovami Durného. Jeho bôľ zväčšil sa, keď ho po dvoch dňoch nechceli pustiť do špitála, hovoriac, že Durný je duševne chorý, že ho už oddali na tretie oddelenie. Strela nebol od tých čias vo Varovciach, hoci našiel u seba kartu Karasovu. Teda Durný a jeho čin nepatrí ta, kde myslel! Durný je nevinný, a on zapríčinil výbuch jeho choroby! Malvína je tiež nevinná, veď sám ju nahováral, aby sa starala o podivného melancholika, a keď ju objal, v nápade chorobnom — kto za to môže?

Strela zdôveril sa Ondrejovi. Chodil veľkými krokmi po chyži, púšťal z úst celé kotúče dymu, a časom zalomil rukami:

»Hľa, hľa, tak hynieme, tak hynieme! Vari nás je tak mnoho! Tak hubí nás nevzdelaná náruživosť, prechmat! O tempora, o mores!«

»Ale čo počať?« spýtal sa Strela, hádam prvý raz zronený pred iným človekom.

»Po prvé: ísť do špitála, složiť istú summu za Durného — i ja dám časť — aby ho ošetrovali pozorne — lebo i tam »Geld spricht«, potom zajsť ku Karasom a odprosiť nevinné dievča — vôbec urobiť všetko možné, aby sa vec napravila. Veď Karas je boháč, s tvojím pričinením môže nám byť osožným. A po tretie: neplakať. Či plač pomôže? Aegnam servase mentem!«

Strela málo potešený odišiel od Ondreja. V špitáli i tak bolo všetko v poriadku — no do Varoviec ísť nemal dosť sily. Ani sám nevedel, ako octnul sa u Ranconiho. Tam bolo živo. Husárski officieri sedeli okolo ohromného stola a živo besedovali. Jarošovi boly protivné ich vylízané tváre, škrekľavé reči, sadol ďalej od nich do kútika k malému mramorovému stolku. Chvatom vypil dva poháre cherry — chcel sa ochmeliť silným nápojom — prostriedok to veľmi biedny, ale často používaný v našom nervóznom čase... Cherry vstúpilo mu do hlavy — priam cítil, ako mu účinkuje na mozog, ale tupý bôľ, okolo srdca hniezdiaci, neustupoval ani na okamih. Dal stiahnuť plynové svetlo až na malý, belasý plamienok a sedel dlho v polotme...

»Ešte pohár!« riekol postávajúcemu chlapcovi vo fráčku a so stojatým golierikom.

Ale ani od toho mu nebolo ľahšie... Už

bolo desať hodín... Zašiel domov, sadol na bycikel a rozbehol sa pustnúcimi ulicami. Jasný mesiac svietil na rovnú hradskú — jechal priamo do Varoviec.

Karasov dom bol pustý, iba v záhrade, pod zelenou strechou búdky, muselo byť svetlo, odtiaľ blýskala mierna žiara... Jaroš otvoril bránku a vošiel na chodník. Videl Karasa; sedel o samote a kúril z čibuka. Čo robiť? Tak pozdno. No pošiel vpred!

»Kto to?« zavolal Karas, a hľadel, žmurkajúc, zo svetlého pásma do tmy. Už nebolo možno reterovať. Strela pošiel až pred búdku.

»Ah, to vy!« riekol podivne pridusenym tónom, »tak neskoro! Vidno, vy neodučíte sa od neobyčajných ciest... Takí ľudia ničomu nenaučia sa a nič nezabudnú! Nuž čo vás tak pozde priviedlo? Ostatne, sadnite!« A zavolal na dievku, aby priniesla pohár.

Karas nalial lenivo, nechutno. Tak nalievané víno nechutí.

»Ja ničomu nerozumiem«, riekol Strela a srdce mu silno bilo.

»Nerozumiete? Tak ani ja. Vy ste prišli a žiadali ste ruku mojej dcéry? Tak je?«

»Áno, tak je... a dosiaľ nič sa nestalo...«

»Ja sa pýtam, čo sa stalo? Stalo sa to, že ona už ani počuť nechce o vás. Ký čert to slýchal. Najprv robíte mi tu romantiku za chrbtom, koňmo, s velocipedom, s tajným obločko-

vaním; ja konečne prídem všetkému na stopu, vy prichádzate, klebetu podvrátite, ja pristanem... a teraz čo? Malvína chradne nie dňami, ale hodinami, nechce ani počuť o ničom! To je tá vaša romantika?«

Strelovi bolo už na zúfanie. Durný v špitáli, Malvína chorá, a všetkého vinou je on, a stojí tu pred týmto mužom, ako školský žiak. Nikdy nebolo mu tak ťažko, nikdy nepocítil falše svojho dosavádneho života tak jasno. Áno, on žil, ako vták, ale človek nenie vtákom, aby sa len voždy vznášal na krýdlach svojho rozmaru. Človek musí v najväčšej časti svojho žitia stáť na pevnej pôde, a radosť a potechy majú byť iba sviatočnými momentmi v prísnom, všednom žití. Vyleteť možno len niekdy, v balone, ale po nedlhej vetroplavbe zase zatknúť kotvu o zem.

»Čo mlčíte?« zlobne spytoval sa Karas.

»Rozkážte, čo robiť?«

»Príďte zajtra. Moja hodina bije«, a vezmúc do ruky lampu, vyprevadil hosťa až k bráne.

Mesiac bol zašiel, Strela šiel pešo, vedúc svoj bycikel vedľa seba.

»Áno, tak žiť nemožno. To nikam nevedie. Ako sa mi ľúbila vlastne Malvína? Ako to bolo, že razom bol som nútený, a to zvonku, zradným listom, myslieť na ženbu? Či myšlienka vznikla v hĺbke mojej duše? Nebola to taká príťažlivosť krásnej tvári, ako indy, pri iných? A razom,

keď som počul z jej vlastných úst vyznanie náhodnej scény, nestvrdlo srdce moje a necítil som prázdnoty? Iba pomstiť sa, to bolo jediným opravdovým citom. A to je cit hnusný.«

Strela prišiel na punkt, kde sa hnusil sám sebe. »Nie, tak žiť nemožno«, pomyslel si, prechádzajúc mostom. Hlboké rameno rieky, lenivé a letom páchnúce, »Mŕtvou vodou« zvané, bolo pod ním. Zatočil predné koleso velocipeda, rozohnal rukou stroj a zrútil ho do »Mŕtvej vody«.

Odľahlo mu. Nebolo mu ľúto železného koníka, bol hotový hocičo odhodiť, aby umiernil svoj škaredý cit. Cele ako Petőfiho juhás na somárovi. Menovite škaredý bol jeho cit; bôľ môže mať i pozdvihujúcu stránku, ale jeho bôľ zvlášte bol škaredý.

Neskoro vstal na druhý deň. Lenivo obliekol sa. Prišiel Ondrej.

»Bol som u Durného. Už ho dali medzi rekonvalescentov. Aká radosť! Možno, zotaví sa. Prišiel som ti povedať dobrú zvesť a utíšiť svedomie.«

»Bratku, s mojím svedomím je veľmi zle. Ono je hluché a hlúpe... No, nebudem vás už dlho mučiť. Pôjdem...«

»Hali bali! Vidíš, že svitá. Teraz treba ostať.«

»Ale nehovor! My sme všetci podivíni, žijeme bez ladu a skladu. Nás vyhodily nešťastné pomery zo životného mora na pustý breh... Vlasti

i tak nemáme, berie nám ju lump, cigáň, pobehlík... Sami nevieme si dostaviť svoj svet a robíme samé chyby. Pôjdem ta! Do Ameriky! Možno, ztadiaľ vrátim sa uzdravený.«

»Ach, pozrime si ho! Europamüde! Ale si mi ty za junáka slovenského!«

»Junákom nebol som, necítim k tomu síl. Som handra zmáčaná v tomto prekliatom, mizerne malichernom bahne maloštátnom, malomestskom, kramárskom. A myslíš, vy ste lepší? Ty žiješ ako červík v chrene, a myslíš si, že je to najsladší koreň na svete. Z Karla tiež nebude nič, on spojuje i matematiku s fantáziou. Durný — to je aspoň opravdový psychopat, v ňom je pravda. — Braček, národ potrebuje ľudí riadnych, a nie podivínov. Časy už prešly, kde fantazti mohli hrať istý zástoj a prebúdzať národ... Potrebujeme delníkov, a nie kavalierov, zdravé umy, a nie snilkov, mužov pravdy, a nie fantaztov, mužov trudu, a nie fajčiarov. Tak, brat môj! A poneváč ja necítim v sebe ani jednej z oných vlastností, a poneváč je vo mne ešte kus cti, pôjdem ta, preč, ustúpim iným miesto.«

Ondrej by bol temer zaplakal. V slovách priateľa zvučal tón pravdy a rozhodnosti. Znal ho, a vedel, že nehovorí do vetra.

»Ale uváž, človeče — ak si všetci tak pomyslia a urobia, čo bude z nás? Čo bude z nášho biedneho národa, z našej svätej veci? Veď je to chabosť utekať z nehotového sveta

v hotový, zanechať ľudí, ktorí nám umožnili žiť samostatne! Opustiť práve i slabých. Možno, sme takí, ako ty hovoríš, ale predsa sme tu, a nakoľko stačíme, nuž robíme, robíme!«

»Robíme my starého čerta! Áno, robíme nesmysly. A toho netreba.«

»Neznosil si nedávno v klube drzého haniteľa, neodsekol si mu v duelli pravé ucho? Či to nebol skutok obrany národa? Nedávaš groší na ciele národné?«

»Ani ucho, ani groše nestoja za reč!«

»A keď ani toho nebude?«

»Bude iné! Brat môj, Ondriško, pred päťdesiatimi rokmi nik haniteľom slovenského národa uší nesekal, ani groší nedával na národné ciele, a národ žil, a vyžil, a vyžije i bez nás!«

»Bože môj!« Ondrej naozaj zaplakal, »a to bol život? Veď to bolo živorenie! My sme tu, aby sme osnovali ozajstný život!«

»A plnili blázince, devy duševne hubili!« A Strela zasmial sa zlostným smiechom. »Veru, pekní spasitelia! Do Ameriky, vravím!«

Ondrej bol rozsmútený a celý nešťastný. Nevládal boriť sa so zručným protivníkom, hoci bol presvedčený, že je pravda u neho, a nie u Strelu.

»Rob, čo chceš«, riekol, »no ja už zostanem len tu, ba pôjdem z mesta, i tak pohraničného, hlbej v ľud, do mestečka, alebo na dedinu — a budem živoriť, ale živoriť so svojím národom.

Nech som i podivínom v tvojich očiach. Ale ty budeš v mojich očiach človekom, nevyplnivším svojho povolania, hoci by ťa v Amerike spravili i predsedom Spojených Štátov. Áno, Ondrej zostane, a večne mu bude ľúto, že sme ztratili človeka vysoko obdareného! Pre ženské historie! Večná škoda! A teraz, s Bohom! Medzi nami je všetko ukončené!« Hlas Ondrišov povýšil sa, on temer kričal: »Či ostaneš, či pôjdeš, moje srdce odvrátilo sa od teba. Vieš, ako som ťa miloval! S rozorvancom nemôžem žiť! Ty dešperuješ, a už preto nezaslúžiš lásky verného srdca... Ty beznádejný, Bohom opustený!« Ondrej zaplakal. »Ty si ma zronil, a chcel vo mne sklátiť jedinú oporu žitia, nádej na náš život! S Bohom!« A vyrútil sa von. Strela, polooblečený, vybehol za ním, ale ho už nebolo. Shádzal so seba šaty, spustil šalokátre a hodil sa na posteľ. Bol celý omráčený a zunovaný do hlbín duše.

U Karasov smútok: na postlaní leží jediná dcéra; pri jej nohách kľačí malý braček — zaspal, opretý o stolec, po dlhom hlasnom plači. Nikto nestará sa oň. Starý sedí v izbe a tupo hľadí pred seba. Časom príde do izby k mŕtvej, pohmká a zase sa vráti. Nemôže vyjadriť svoj cit, ani ho vlastne sám nechápe, jemu je len tak oloveno ťažko, ako by ho mechy privalily; ešte ich odstraňuje oboma ramenami, ale cíti, že ramená slabnú a ťarcha cele valí sa na prse.

Po súsedoch i v meste idú temné chýry

o smrti Malvíninej. Hovoria o jede... Ale nik nevie ničoho určitého. Chýry zostaly chýrmi, Malvínu pochovali na varovčianskom cintoríne.

Ondrej odprevadil Janka Durného k rodine na Horniaky. Telesne vyzdravel, ale duchovne zoslabol, opustil supplentúru a číta klassikov pre seba — možno, ani len pre seba nie. Durný ztratil sa zo života, ako hlas zvona, keď už srdce prestane biť. Ondrej, prijdúc domov, našiel na stole karôtku Jarošovu z Brém: »Ako vidíš, som na ceste. Že nemiloval som otčiny svojej a národa? Never. Že robím sa melodramatickým hrdinom? Never. Ušiel som síce hnusote našich pomerov a nízkosti doby, ktoré prežívate tam pod Tatrami, ale nie z chabosti. Poznám sily svoje, nestačia pre také časy. Boh dá, že počuješ o mne s tamtej strany Atlantiky.«

Ondrejovi bolo ľúto. Jeho krúžok rozpadol sa cele — len sám zostal v meste, nevyplniac svojho sľubu, že pôjde medzi národ. Čo počul o bývalých členoch ondrejovského krúžka, zväčšovalo jeho melancholiu. Kapusta protekciou veľmi bohatej a galantnej zlatníčky dostal sa do ústavu s pekným platom, písal sa s »dlhým« »á« a s »sz«, ale to mu nepomohlo. Denunciáciami rozpadol sa so všetkými kollegami, tak že urobili proti nemu spoločný nábeh, a on musel ďakovať. Potom ztratil sa Ondrejovi celkom.

Milani síce nikoho neotrávil, ale nemohol složiť poslednú zkúšku, hoci vedel zo svojej vedy

viac, než všetci principáli, a zostane na veky v kondícii. Karol Babka odokryl niekoľko nových vecí vo fyzike, ktoré ukázaly sa alebo už dávno odokrytými, alebo neboly na nič... Ale Boh, ktorého jestvovanie chcel negovať na základe cosinusov a tangent, žije a žiť bude na veky vekov.

Obsah VIII. svázku:

